

PROSTOR

Metodická podpora

**pro práci s polarizujícími
tématy ve vzdělávání**

—

**Dopady polarizujících sporů
na dodržování lidských práv
se zaměřením na vybrané
skupiny**

PRO SPOR

OLiPol — Ochrana lidských práv v polarizovaném kontextu, 2023

Projekt vzniká ve spolupráci Nesehnutí s Ústavem politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy za podpory fondů EHP a Norských fondů.

ÚSTAV POLITOLOGIE
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova

Obsah

Odkazy označené v textu symbolem jsou dostupné v rozcestníku na stránce prostorprospor.cz/metodiky/odkazy

4	1	Úvod
10	2	Úvodní aktivity
12	2.1	Flower power
14	2.2	Hodnoty
15	2.3	Dyády
16	2.4	Živé sochy
17	2.5	(Ne)rovnosti
18	2.6	Lidská práva
19	2.7	Škály
20	3	Tematické aktivity
23	3.1	O co jde ve sporech o „islám“
27	3.2	O co jde ve sporech o „gender“?
31	3.3	O co jde ve sporech o „rasu“ a rasismus
36	4	Pracovní listy
37	4.1	Šátková aféra
39	4.1.1	Anatomie jedné eskalace — domácí příprava
45	4.1.2	Anatomie jedné eskalace — práce ve skupinách
51	4.1.3	Othering
53	4.1.4	Nenásilné řešení šátkové aféry ¹
57	4.2	Istanbulská úmluva
59	4.2.1	Co je Istanbulská úmluva
61	4.2.2	Rámování
63	4.2.3	Analýza rámování nejvýraznějších aktérů
71	4.2.4	Nenásilná komunikace: vedeme dialog
73	4.3	Rasa a rasismus
75	4.3.1	Romští uprchlíci na hlaváku
77	4.3.2	Úrovně rasismu
79	4.3.3	Příklady stereotypních tvrzení o Romech
83	4.3.4	Základy nenásilné komunikace ¹
86	5	Případové studie
87	5.1	Šátková aféra
91	5.2	Istanbulská úmluva a „genderová ideologie“
95	5.3	Krize na hlaváku
100	6	Problematika a témata projektu
103	6.1	Polarizace a její dopady na lidská práva
111	6.2	Jak (ne)mluvit o Islámu?
117	6.3	Jak mluvíme o genderu?
119	6.4	Jak mluvíme o „rase“ a rasismu?
122	7	Slovník pojmů

1
Úvod

Metodika, kterou čtete, je výstupem projektu Ochrana lidských práv v polarizovaném kontextu (OLiPol), realizovaného ve spolupráci Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a organizace NESEHNUTÍ. Na Ústavu politologie dlouhodobě probíhá výzkum problematiky polistopadového politického vývoje ve střední Evropě, který byl analyzován např. v publikaci *Central European Culture Wars: Beyond Post-Communism and Populism* (2021). Organizace NESEHNUTÍ se od svého vzniku zabývá ochranou lidských práv a vzděláváním bez předsudků. Metodika představuje ojedinělý pokus o propojení těchto oblastí zájmu na základě přímé aplikace sociálněvědního výzkumu do vzdělávacího materiálu. Jejím cílem je přispět k deeskalaci sporů a k jejich přenesení z polarizující do produktivní polohy.

Předmětem metodiky jsou dopady společenské polarizace na dodržování lidských práv. Vycházíme z přesvědčení, že polarizující spory eskalující kolem témat jako respekt k náboženské diverzitě, genderová rovnost nebo přijímání uprchlíků neústí v žádné uspokojivé řešení, protože jsou často jen zástupným problémem širších politických sporů, skupinových zájmů a společenských nerovností. Přesto je důležité k nim přistupovat se vší vážností — už jenom proto, že negativně dopadají na důstojnost a životní podmínky zejména těch skupin, které jsou v nějakém ohledu společensky znevýhodňovány, a dochází k porušování lidských práv jejich členů.

Lidská práva obecně v metodice chápeme optikou Listiny základních práv a svobod, která vymezuje základní principy soužití v demokratické společnosti a poskytuje každému člověku nezpochybnitelný standard ochrany jeho důstojnosti a práv. Jedná se o pravidla hry, o jejichž nutnosti nás učí historická zkušenost. To neznamená, že by jejich politický výklad byl neměnný. Neměl by však vést ke zhoršení současného stavu.

Od roku 2015 pozorujeme nárůst bagatelizace a relativizace lidských práv i u skupin, kde jsme se s tím tolik nesetkávali — od uprchlíků přes ženy až po lidi s nenormativní sexuální orientací a genderovou identitou. V tomto světle se zdá, že dochází k zásadní proměně vnímání lidských práv jakožto samozřejmého rámce politického a společenského života.

Jedním ze způsobů, jakým výše uvedenou změnu uchopit, je její zasazení do širšího pohybu od socioekonomicky definovaného politického konfliktu k tomu kulturnímu. Tzv. kulturní války pracují s představou politiky jako souboru střetů kolem určitých hodnot a norem, v nichž je obtížné dospívat ke kompromisním řešením. Posiluje se vnímání politiky způsobem, kdy vítězství jedné strany vždy znamená prohru druhé.

Nejpozději od tzv. uprchlické krize se šíří narativ o rozdělené společnosti vytvářející dojem, že česká společnost sestává ze dvou jasně ohraničených a vzájemně si oponujících skupin. V tomto pohledu se však ztrácí ze zřetele dvě věci. Zaprvé, spíše než rozdělená, je společnost fragmentovaná. Téměř nikdy neexistují jen dvě skupiny s protikladnými postoji, ale spíše množství různých skupin s různými postoji. Zadruhé, dochází k přehlížení faktu, že za eskalací sporů zpravidla stojí konkrétní aktéři s konkrétními zájmy, pro které předmět sporu může být spíše jen příležitostí k prosazení vlastní agendy než výrazem zájmu o daný předmět.

Představa o rozdělené společnosti značně zkresluje realitu, a právě proto bývá různými aktéry využívána k mobilizaci svých stoupenců. K tomu často používají taktiky vyvolávání pocitu až existenčního ohrožení („teď jde o všechno“) a jiných silných emocí. Emoce jsou samozřejmě neodmyslitelné od politiky. V případě polarizujících sporů jsou však jedním z důvodů, proč se v nich nedaří najít smysluplné řešení. Zároveň tím některé skutečně palčivé problémy české společnosti — nízké mzdy, nedůstojné pracovní podmínky, nízká sociální mobilita související s nastavením vzdělávacího systému, vysoká míra zadluženosti (exekuce), nedostupné bydlení, omezená adaptace na klimatické změny aj. — zůstávají nedotčeny. Naopak posilují negativní jevy, jako je rasismus, islamofobie nebo misogynie.

Předkládaná metodika reaguje na rozmach polarizujících sporů nabídnutím uceleného souboru aktivit vyučujícím na pedagogických fakultách, kteří je mohou využít při vzdělávání studujících zejména na oboru základy společenských věd. Aktivita usilují o rozvoj komplexního přemýšlení nad problémy, k čemuž využívají metody kritického myšlení a nenásilné komunikace, a jsou sestaveny na základě třífázového modelu učení E-U-R. Zvolené teoretické rámce a vzdělávací metody kombinují analýzu s pohybem a zážitkem, jakož i zvědomováním emoční stránky procesu učení. Témata, kolem nichž se vede polarizující spor, jsou tudíž prozkoumávány z racionálního, emočního a postojového hlediska.

Metodika nenabízí jednoduché řešení, ale umožňuje studujícím klást si otázky a zamýšlet se nad různými tématy nejen pomocí analýzy, ale také se k nim vztáhnout skrze svůj hodnotový rámec a vlastní pozici ve světě. Použité metody rozvíjí schopnost kritického myšlení, klíčové kompetence řešení problémů a citlivost a empatii vůči znevýhodněným skupinám.

Metody nenásilné komunikace pomáhají studujícím zvědomit si emoce, pojmenovat je a zároveň se vztáhnout k emocím a potřebám druhého. Porozumění vlastním emocím a potřebám, jakož i potřebám a emocím druhých,

pomáhá vytvářet prostor, ve kterém se mohou potkávat různé názory, včetně těch nesouhlasných, ale dialog mezi nimi je veden s respektem k druhým a férově. Smysluplný dialog přispívá k deeskalaci konfliktu a k hledání nových způsobů, jak dotčená témata lépe uchopit.

O metodice

Záměr

Záměrem metodiky je umožnit studujícím získat hlubší pochopení dynamik společenských konfliktů, přispět pomocí navrhovaných metod k deeskalaci polarizujících sporů souvisejících s představou o rozdělené společnosti a pomoci hledat taková řešení, která budou přispívat k rozvoji konstruktivního dialogu.

Metodika zároveň přináší aktivity, které umožňují rozvíjet aktivní naslouchání, pomáhají uvědomit si vlastní hodnoty a respektovat hodnoty druhých, vytvářet a uvědomovat si vlastní postoje, učit se empatii a obecně nenásilně komunikovat.

Aktivity jsou v metodice vztaženy ke třem tématům: šátkové aféry, ratifikaci Istanbulské úmluvy a přijímání uprchlíků z Ukrajiny. Získané poznatky ale mohou studující aplikovat také na další témata, kolem kterých mohou vznikat polarizační spory.

Konečně je součástí záměru metodiky poskytnout účastníkům a účastnicím nástroje a porozumění, které mohou využívat ve vlastní vzdělávací praxi.

Spory a témata

Spor o „islám“ přiblíží tzv. šátková aféra. V roce 2013 se dívka původem ze Somálska ohradila vůči zákazu nošení šátku na zdravotnické škole. Následně kvůli němu školu opustila, neboť byl tento zákaz v rozporu s praktikováním jejího náboženství. Do sporu se vložilo množství aktérů, včetně ombudsmanky, soudů a odpůrců islámu, a pokračoval až do roku 2019. Šátková aféra je v metodice využita k ozřejmění dynamiky eskalace sporu, ve kterém šlo o daleko více věcí než jen o islám, a k demonstrování toho, jak funguje othering, a jaké dopady může mít na zranitelné skupiny.

Spor o „gender“ přiblíží případ ratifikace Úmluvy Rady Evropy o prevenci a boji proti násilí na ženách a domácímu násilí (známé též jako Istanbulská úmluva), která byla českou vládou podepsána v roce 2016, a dosud nebyla ratifikována parlamentem. Přestože

účelem úmluvy bylo posílení ochrany obětí násilí, někteří aktéři ji využili k vyvolání odporu ke konceptu genderu, který tento dokument zmiňuje, a k převedení problému domácího násilí na konflikt liberálních a konzervativních hodnot. Tematická aktivita ozřejmuje dynamiku sporu a různorodost pojetí slova „gender“ a s ním spojenou komplexitu pozic, přičemž nabourává představu o společenské polarizaci.

Spor o „rasu“ a *rasismus* je demonstrován na přijímání uprchlíků z Ukrajiny v roce 2022. Tato zkušenost znovu poukázala na to, jak velký vliv má „rasa“ na poskytování rovného zacházení. Zatímco bílí Ukrajinci byli převážně přijímáni, ti nebílí se potýkali s různými formami diskriminace i násilí. Hlavním důvodem k tomu byly v Česku dlouhodobě existující protiromské předsudky a stereotypy. Nejednalo se však pouze o diskriminaci od jednotlivců, svou roli v tom sehrály také státní instituce a historicky utvářené strukturální formy znevýhodnění. Všechny tyto formy rasismu zapříčinily humanitární krizi na pražském hlavním nádraží. Na tomto tématu jsou tedy osvětleny různé úrovně rasismu, ukázány dopady polarizujících sporů na lidská práva konkrétních skupin a představeny postupy, jak polarizační spory nasměrovat ke konstruktivnímu dialogu.

Cílové skupiny

Metodika je určena hlavně vyučujícím na pedagogických fakultách vysokých škol, kteří ji mohou implementovat během výuky. Primární cílovou skupinou jsou studenti a studentky bakalářského a magisterského studia na pedagogických fakultách. Předpokládáme, že metodika bude využita především v případě studujících oborů základy společenských věd. Sekundární cílovou skupinou jsou studující středních škol, s nimiž budou ve své praxi pracovat studenti a studentky pedagogických fakult, kteří mohou aplikovat dané metody a postupy během vlastní praxe a výuky a dlouhodobě se k metodice vracet jako ke zdroji informací a inspirace pro vlastní praxi.

Metodika může být využita i na jiných vysokoškolských oborech a také v rámci neformálního vzdělávání. Metodika bude i po ukončení projektu OLIPol přístupná na stránkách Filozofické fakulty UK a NESEHNUTÍ. Bude představovat informační i praktické materiály pro všechny vzdělavatele a vzdělavatelky, kteří chtějí vést skupiny k většímu porozumění společenským jevům, jako jsou kulturní války, strukturální nerovnosti nebo mezikupinové předsudky a stereotypy. Současně může být metodika pomoci při vytváření prostředí přívětivého pro konstruktivní řešení sporů a dialog.

Metody

Témata šátkové aféry, Istanbulské úmluvy a přijímání uprchlíků z Ukrajiny jsou v metodice zpracovány pomocí různých metod, které pomáhají prozkoumat témata a dlouhodobější společenské dynamiky v dané oblasti z více stran. Využíváme metod nenásilné komunikace a kritického myšlení v pojetí představeném programem Čtením a psaním ke kritickému myšlení (Reading and Writing for Critical Thinking). Na základě tohoto programu se v metodice opíráme o třífázový model učení E-U-R.

Stěžejní část aktivity se věnuje porozumění vybraným polarizujícím sporům a tématům. Následně je podrobí analýze v celospolečenském kontextu z hlediska dopadů na ohrožené skupiny a na společnost obecně. V průběhu této fáze vycházíme z analýz akademické části týmu projektu OLIPol (Ústav politologie, UK v Praze). Pomocí metod aktivního učení, které vycházejí z programu Čtením a psaním ke kritickému myšlení a pomocných otázek, vedeme studující k přemýšlení nad motivacemi a strategiemi různých aktérů, prozkoumáváme mocenskou dynamiku a snažíme se odhalit skryté mechanismy, které udržují společenské nerovnosti. Za stěžejní nástroj pro porozumění daným situacím a jejich širším souvislostem považujeme diskuzi a dobře kladené otázky, které podněcují studující k samostatnému myšlení a prohlubují porozumění příčinám a důsledkům zkoumaných jevů.

Považujeme za důležité pracovat s emoční stránkou námi uváděných témat a sporů a s tím, jak mohou na studující působit. Proto už v analytické části aktivit pracujeme s otázkami, které míří na prožívání aktérů a studujících, kteří tématem procházejí. Dále navazujeme teorií nenásilné komunikace, která propojuje naše emoční prožívání s potřebami a se strategiemi, jak tyto potřeby naplnit. Nenásilná komunikace směřuje k vytváření porozumění mezi lidmi a k hledání řešení přijatelných pro všechny zúčastněné. Postupy nenásilné komunikace původně vyvinul psycholog Marshall Rosenberg¹. Následně byly rozpracovány teoretickou a aktivistkou Miki Kashtan². Základ nenásilné komunikace spočívá ve specifickém zaměření pozornosti a přístupu k mezilidským interakcím i k sobě samému. Vychází z vědomí vzájemné

provázanosti (interdependence) a předpokladu, že všichni sdílíme stejné potřeby, přestože se často lišíme ve způsobech, kterými se je snažíme naplnit. Pomocí této teorie se zamýšlíme nad tím, jak vést dialog napříč různými skupinami s respektem k sobě a ostatním, tedy jak o náročných tématech mluvit s uznáním všech emocí a hledáním řešení, která zohlední hlubší příčiny problémů.

Jak používat metodické a doprovodné materiály

Metodika se věnuje vzdělávání v oblasti dopadů společenské polarizace na dodržování lidských práv se zaměřením na spory související s kategoriemi islámu, genderu a „rasy“ a rasismu. Každou kategorii ilustruje v metodice vybraná kauza z nedávné doby. Jak bylo uvedeno výše, v případě islámu se jedná o šátkovou aféru, v případě genderu o Istanbulskou úmluvu a v případě „rasy“ a rasismu o přijímání uprchlíků z Ukrajiny.

Metodika je koncipována tak, že v rámci jednoho vzdělávacího programu je vždy třeba předem vybrat jedno z uvedených témat, se kterým budete v programu pracovat. Ke každému z nich totiž existují speciální metodické materiály viz Tematické aktivity.

Jádro metodiky tvoří úvodní a tematické aktivity a pracovní listy, které jsou popsány v kapitolách 2 a 3. Dohromady tvoří vzdělávací program, o němž též hovoříme jako o uceleném programu. Zbývající kapitoly (4 až 6) prezentují doprovodné materiály, které rozšiřují vědomosti o tématech a souvisejících teoretických otázkách týkajících se společenské polarizace, lidských práv, islámu, genderu a „rasy“. Vyučujícím doporučujeme nastudovat si doprovodné materiály v rámci přípravy na realizaci uceleného programu. Umožní jim to lépe vést vlastní vzdělávání a reagovat na dotazy studujících. Jednotlivé materiály jsou podrobněji představeny v tabulce níže.

Časová dotace

Ucelený program je naplánován na 150 až 210 minut v závislosti na zvoleném tématu. Úspěšná realizace programu zároveň předpokládá i splnění domácí přípravy před samotným programem. Ucelený program je realizován ve čtyřech fázích: domácí příprava, evokace (30 až 60 minut), uvědomění (90 a 60 minut) a reflexe (10 minut). Jejich obsah je podrobněji popsán níže. V případě menší časové dotace vyhrazené pro

- 1 Přehled děl: *Nenásilná komunikace, Nenásilná komunikace a moc, Nenásilná komunikace v praxi, Nenásilná komunikace ve škole*, viz: <https://www.databazeknih.cz/autori/marshall-rosenberg-17476>
- 2 Český prozatím vyšlo: *Svět nenásilí*, 2022 Alferia. Jiné nepřeložené tituly: *The Little Book of Courageous Living, Spinning Threads of Radical Aliveness: Transcending the Legacy of Separation in our Individual Lives*.

Metodické a doprovodné materiály		
	Název	Charakteristika
Metodické materiály	Úvodní aktivity	Vyučující si vybírá jednu z 7 připravených aktivit, jejichž cílem je vytvoření otevřené a bezpečné atmosféry během vzdělávání.
	Tematické aktivity	Vyučující si vybírá jeden ze 3 sporů souvisejících s islámem, genderem a „rasou“, které jsou ilustrovány na tématech tzv. šátkové aféry, Istanbulské úmluvy, přijímání uprchlíků z Ukrajiny.
	Pracovní listy k tematickým aktivitám	Vyučující je použije jako podklad pro účastníky vzdělávacího programu. Každá tematická aktivita má jeden nebo více pracovních listů. Pracovní listy obsahují hyperlinky, proto je doporučujeme používat online.
Doprovodné materiály	Případové studie	Podklady pro praktickou přípravu vyučujících. Podrobněji je v nich popsán vývoj a okolnosti šátkové aféry, Istanbulské úmluvy a přijímání uprchlíků z Ukrajiny. Každé tematické aktivitě má jednu případovou studii.
	Úvod do problematiky společenské polarizace a chápání islámu, genderu a „rasy“ a rasismu	Podklady pro teoretickou přípravu vyučujících. Vyučující z nich čerpá jak obecné uvedení do problému polarizace, tak definice a rozbor klíčových pojmů. Po úvodním představení polarizace jako politického a společenského problému následuje vymezení významu pojmů islámu, genderu a „rasy“ a rasismu, jak jsou používány v politických sporech a v sociálněvědní teorii.
	Další podklady	Podklady pro další vzdělávání, které se týkají výše uvedených polarizujících sporů a témat v kontextu posledního desetiletí v Česku. Odkazy vedou na dokumenty na stránce projektu OliPOL.

realizaci metodického vzdělávání doporučujeme rozdělit program do dvou setkání, případně zkrátit jednotlivé aktivity. Úvodní aktivity lze zkrátit na 30 minut zkrácením diskuzí nebo vynecháním mezikroků. V případě zkrácení programu nemusí být dosaženo studijních cílů v plné výši.

Praktické provedení

Nastavení pravidel diskuze: Důležitým předpokladem úspěchu vzdělávacího programu je funkční diskuze. Proto jako první krok doporučujeme spolu se skupinou nastavit principy, na základě kterých budete během programu společně fungovat. Pro konstruktivní diskuzi doporučujeme dodržovat následující zásady:

- hlásit se ke slovu,
- nepřerušovat ostatní,
- mluvit vždy jen za sebe,
- neútočit na ostatní,
- rovnoměrně využívat prostor pro diskuzi, aby se mohli vyjádřit všichni.

Atmosféra ve skupině: Program se dotýká práce s hodnotami, postoji a emocemi, protože otevírá témata, která přímo ovlivňují lidské životy, ukazuje na nespravedlnosti a přináší citlivá témata, která se studujících mohou dotýkat i osobně. Je důležité, aby si lektorující programu byli tohoto aspektu vědomi a volili férový a nehodnotící přístup k odpovědím a postojům účastníků a účastnic. Pokud ve vás odpovědi studujících vyvolávají nesouhlas, a přitom se jedná o postoj, nikoliv o znalost, doporučujeme obrátit se na zbytek skupiny a snažit se o vyvolání diskuze a doptání se na důvody daného postoje. Mezi pomocné otázky pro reflexi jsou zařazeny takové, které se na emoce přímo doptávají, a pomáhají tak emoční stránku problému zvědomovat.

Domácí příprava je stěžejní pro úspěšnou realizaci programu a týká se vyučujících i studujících. Vyučujícím doporučujeme věnovat pozornost doprovodným materiálům (kapitoly 4, 5 a 6) ke zvolenému tématu a nastudovat popis tematické aktivity (2.2 Tematické aktivity), kde je uveden postup během programu, úkoly pro studující a pomocné otázky pro diskuzi. Studujícím je třeba před samotným programem zaslat materiály k samostudiu

a přípravě na vyučovací hodinu. Soupis pracovních listů a materiálů k samostudiu najdete v popisu každé tematické aktivity, včetně zadání domácí přípravy.

Třífázový model učení E-U-R respektuje mechanismy přirozeného učení — objevování, které lze popsat jako sled fází evokace, uvědomění a reflexe.

- 1 **Evokace:** Tato fáze zahrnuje několik důležitých poznávacích aktivit. Studující si nejprve samostatně vybavuje, co již o tématu ví. Tak si z podvědomých a chaoticky uspořádaných znalostí sestaví vlastní vědomostní strukturu probíraného tématu, do níž může následně zařadit nová fakta. V této fázi pracujete s úvodními aktivitami (2.1 Úvodní aktivity). Nejprve si zvolte téma, se kterým chcete ve vzdělávacím programu pracovat. Aktivity k tématům najdete v části 2.2 Tematické aktivity. Podle zvoleného tématu si určete úvodní aktivitu pro evokační část tak, aby odpovídala velikosti skupiny, hloubce znalosti tématu a vašim preferencím. Zvolte vhodnou otázku nebo zadání pro úvodní aktivitu tak, aby odpovídala vámi zvolenému tématu a měla evokační charakter, tedy aby vzbuzovala zájem studujících a mapovala jejich povědomí o tématu.

Důležitým cílem evokace je navnadit skupinu ke vzájemnému sdílení, naslouchání a aktivní účasti v další fázi programu. Proto jsou v této fázi vhodnější jednodušší otázky, které nevyžadují analýzy, ale míří spíše na zkušenosti, postoje nebo vnímání daného problému studujícími. Záměrem je zjistit, jak je téma ve skupině vnímáno, a vytvořit bezpečný prostor k tomu, aby zazněly různé hlasy, které nebudou hodnoceny.

- 2 **Uvědomění:** Jedná se o fázi, ve které dochází k učení, expozici a fixaci nových teorií a konceptů. Klíčové je udržet zájem studujících vyvolaný během evokace a podporovat je při soustavném vyhodnocování, zda novým informacím rozumí, a jak souvisejí s těmi již osvojenými. Budování kognitivních mostů mezi starými a novými vědomostmi se děje na základě získávání nových informací, a to např. prostřednictvím kritického čtení textu či poslechu přednášky. Následné analyzování těchto informací pomocí zážitkových a dialogických metod pomáhá k zasažení nabývaných znalostí do širšího kontextu. Díky práci ve dvojicích, skupinách nebo v celoskupinové diskusi dochází ke sdílení znalostí, odkrývání nových perspektiv a hlubšímu pochopení tématu.

V této fázi programu pracujete s tematickými aktivitami (2.2 Tematické aktivity). Cílem je vnést

do povědomí studujících koncepty, teorie a termíny, které jim pomohou porozumět problému v celospolečenském kontextu a následně poskytnou prostor pro vlastní analýzu problémů z pohledu budoucích vyučujících. Každá tematická aktivita tudíž obsahuje teoretickou část (vědomostní) a analytickou část, která na ni navazuje.

V této fázi pracujete rovněž s pracovními listy, které slouží jako podklady pro studující. Doporučujeme předem tyto pracovní listy nastudovat a vytisknout v počtu uvedeném v popisu aktivity. Pracovní listy, které jsou určeny k domácí přípravě, je třeba včas studujícím zaslat. V popisu aktivit najdete také pomocné otázky, které mohou pomoci rozproudit diskusi nebo umožnit studujícím získat hlubší vhled do daného tématu a jeho porozumění. Otázky míří spíše na porozumění a postoje, proto nemají „správnou“ odpověď.

Ke každému tématu jsou pro vyučující připraveny doprovodné materiály k dostudování. Nastudování doporučených materiálů a podkladů pro vyučující považujeme za stěžejní součást přípravy právě této části programu.

- 3 **Reflexe:** Tato fáze proces učení uzavírá. Studující třídí, systematizují a upevňují si nové vědomosti, čímž dochází k přetváření původního vědomostního schématu. Hlavním cílem této fáze je, aby se studující naučili vyjadřovat myšlenky a získané informace vlastními slovy. Takto si nejlépe a nejtrvaleji naučené zapamatují. Dále je cílem podpoření výměny názorů mezi studujícími tím, že si navzájem sdělují, jak nové informace chápou, a jaké názory na tyto nové vědomosti mají.

Vhodným nástrojem k tomuto jsou pomocné otázky, které jsou navrženy pro každé téma zvlášť a které jsou uvedeny v diskuzní části tematických aktivit. Během reflexe zároveň dobíhá proces uvědomění a sebereflexe, který může ovlivnit průběh procesu sdílení myšlenek a prožitků s ostatními účastníky a účastnicemi. Doporučujeme věnovat se celkové osobní reflexi i v poslední části každé tematické aktivity.

Budeme rádi, když vám metodika nebo její části poslouží při vzdělávacích aktivitách, nebo vás inspirují k další práci. Pokud byste se s námi chtěli podělit o zpětnou vazbu, vřele ji uvítáme — psát můžete na e-mail annad@nesehnuti.cz. Přejeme vám zajímavé čtení a mnoho dobrodružství při vaší práci. Těší nás, že máte odvahu se do těchto náročných témat pouštět.

2 Úvodní aktivita

V této části najdete sedm úvodních aktivit pro evokační část programu: Power flower, Hodnoty, Dyády, Živé sochy, (Ne)rovnosti, Lidská práva a Škály. Aktivita jsou nápomocné k přípravě prostoru pro práci s tématem, pomáhají zúčastněným uvědomit si a sdílet své vnímání tématu s ostatními a umožňují tak celé skupině získat přehled o tom, jak se ostatní k tématu staví. Každá aktivita má jinou časovou dotaci. Zvolit si tedy můžete takovou aktivitu, která vám bude vyhovovat nejen tematicky, ale i časově.

Cíle: Aktivita u studujících vzbudí zájem o téma, studující sdílejí své postoje a názory, uvědomí si, jak se sami k tématu vztahují, a jak se k němu vztahují ostatní.

2.1

Flower power / a

Anotace: Tato aktivita pomáhá nahlédnout do našich sociálních identit a zamyslet se mimo jiné nad tím, jak jsou provázané s naším mocenským postavením ve společnosti. Vyjmenováním veškerých svých sociálních rolí a s nimi spojených identit si studující uvědomí proměnlivost našeho společenského postavení v různých skupinách a zamyslí se nad tím, jak různé identity proměňují to, jak se v různých sociálních skupinách cítíme a jakou moc v nich máme.

Cíl: Studující si zvědomí vlastní pozice, identity a perspektivy a otevřou téma nerovností, privilegií a sociálně konstruované reality.

Čas: 60 min

Příprava: pracovní list Power flower podle počtu studujících, prostor připravený pro práci ve skupinách a následně na diskuzi v kruhu

① Individuální práce (10 min)

Studující obdrží pracovní list Power flower. Samostatně jej zpracují — vyznačí na lístcích květiny, kam se v rámci konkrétních kategorií řadí. Vnější okvětní lístky představují identitu, která je pro naši společnost dominantní (heterosexuální, muž, bílý, mluví česky, zdravý...). Do prázdných lístků doplní vlastní identity.

② Práce ve skupinkách (20 min)

Rozdělíme studující na skupiny po čtyřech. Studující ve skupinkách diskutují o svých květinách a sdílejí odpovědi na následující otázky:

- Který z lístků byl náročný a který naopak snadný? Proč?
- V kolika případech jste se zařadili do vnějších lístků? A v kolika do vnitřních?
- Jaký je vztah mezi vnějšími (privilegovanými) a vnitřními (nepřilegovanými) částmi květu?
- Jaké to je být v jedné z těchto skupin (vnější/vnitřní)?

③ Diskuze (30 min)

Uvedené kategorie v pracovním listu Power flower jsou sociálně konstruované identity. To znamená, že nejsou jednou provždy dané, ale mohou se měnit v průběhu našeho života a rovněž podle situací a prostředí, ve kterých se nacházíme (mění se tedy naše pozice mezi vnějším a vnitřním okvětem). V některých situacích a prostředích je náš status vyšší (například v roli učitele ve třídě), v jiných zase může být nižší (například studentka při obhajobě bakalářské práce před profesory). V obou situacích jde o nerovný status, který lze uchopit férově, ale také jej lze snadno využít ve vlastní prospěch.

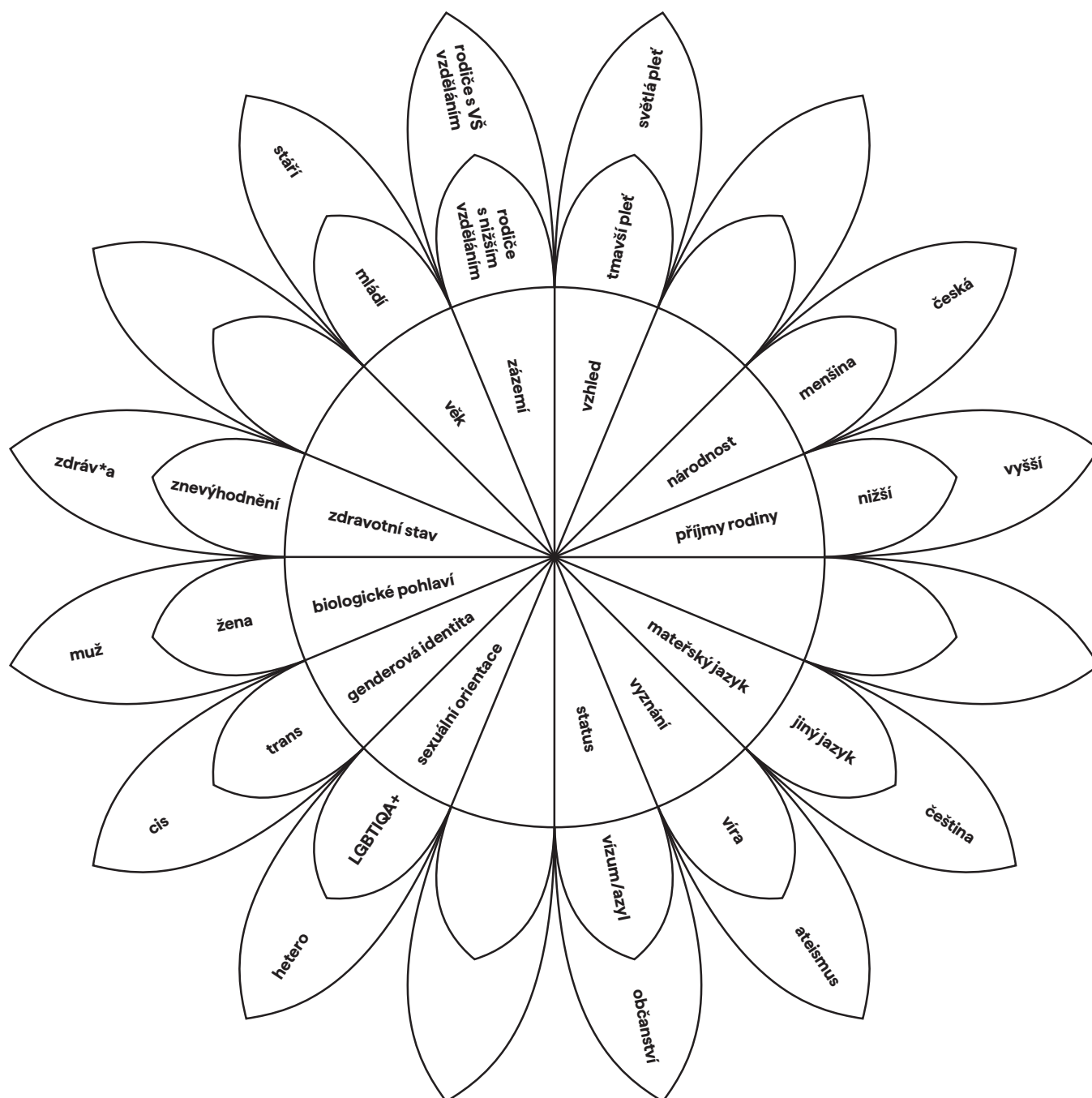
Sociálně konstruovanost identity neznamená, že by neměla reálný dopad na lidské životy. Je tomu právě naopak!

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Jak jste se při aktivitě cítili? Otevřete prostor i pro sdílení diskomfortu.
- Co ve vás vyvolává nejistotu a diskomfort?
- Jak nás ovlivňuje, když jsme v privilegované pozici? Jaký to může mít dopad na ostatní, kteří jsou v nižší pozici?
- Jaké to naopak je být v nepřilegované pozici? Jak se cítíme vůči těm, kteří jsou v privilegované pozici?
- Umíte si představit, v jaké situaci byste se mohli ocitnout převážně ve vnitřním kruhu lístků? Například v jiné zemi? Jaké by to bylo?
- Napadají vás situace, v nichž můžete svou privilegovanou pozici využít ve prospěch druhých (méně privilegovaných)?

2.1

Flower power / b

2.2

Hodnoty

Anotace: Tato aktivita pomáhá studujícím ujasnit si své hodnoty a uvědomit si, které hodnoty jsou pro ně důležitější než jiné. Studující zároveň zjistí, jaké hodnoty jsou důležité pro ostatní, a zda se v tom shodují, či nikoliv.

Cíl: Studující si zvědomí vlastní hodnoty, zjistí, jaké hodnoty jsou důležité pro ně samotné a pro ostatní a na čem se spolu shodnou, či neshodnou. Studující si vyzkouší, jaké to je vzdát se některých svých hodnot.

Čas: 60 min

Příprava: papíry podle počtu studujících

Rozdejte studujícím čisté papíry.

① **Individuální práce (5 min)**

Studující napíší 10 pro ně nejdůležitějších hodnot.

② **Individuální práce (5 min)**

Studující musí vyškrtnout pět hodnot, kterých jsou ochotni se vzdát, a ze zbylých pěti hodnot vyberou tři nejdůležitější.

③ **Práce ve skupině (15 min)**

Vytvořte skupiny o cca pěti lidech. Ve skupině se studující musí shodnout na třech nejdůležitějších hodnotách (stejných pro celou skupinu), o tomto výběru diskutují.

④ **Společná práce (15 min)**

Každá skupina představí své tři hodnoty a popíše, jaké pro ně bylo je vybírat.

⑤ **Diskuze (20 min)**

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Co jste se dozvěděli o svých hodnotách?
- Jaké to bylo vyškrtnout polovinu z nich?
- Jak jste hledali shodu?
- Jsou hodnoty univerzální? Všude stejné? Pokud ne, co jsou faktory, které je ovlivňují?
- Jak se vyrovnáváte s tím, když někdo blízký vyznává jiné hodnoty než vy?

2.3

Dyády

Anotace: Tato aktivita vychází z metod nenásilné komunikace a je určena pro trénování aktivního naslouchání a empatie ve dvojicích. Zároveň může sloužit i ke vzájemnému sdílení pocitů a myšlenek vztahujících se k vybranému tématu. Umožňuje ověřit, zda jsme dobře porozuměli druhému, a zda je dobře rozumět nám.

Cíl: Studující trénují aktivní naslouchání a soustředění se na to, co říká druhý, a zdržení se reakcí při vnímání druhého. Dále trénují vzájemné sdílení úvah nad položenou otázkou, ověřování vzájemného porozumění a navození pocitu důvěry.

Čas: 30 min

Příprava: Připravte prostor pro sezení v kruhu a vybranou otázku napište na tabuli/flipchart, aby ji studující měli po celou dobu na očích.

① Práce ve dvojicích (15 min)

Studující rozdělte do dvojic. Během předem určeného času (3 min) jeden ze dvojice mluví na zadané téma nebo odpovídá na položenou otázku (viz příklady níže). Nemusí mluvit celou dobu, může si chvíli vzít na rozmyšlení. Druhý z dvojice poslouchá a neodpovídá, ani nereaguje (verbálně) na to, co slyší. Po uplynutí stanoveného času naslouchající zformuluje vlastními slovy, co slyšel. První mluvčí zhodnotí, zda shrnutí odpovídá tomu, co sdílel, případně opraví nebo doplní to, co nezaznělo.

Poté si ve dvojici vymění role a jako první mluví ten, kdo poslouchal.

Příklady témat/otázek:

- Moje zkušenost s rasismem
- Proč muslimky nosí šátek?
- Co je islám? / Co je náboženství?
- Můj vztah k náboženství
- Jak rozumíš slovu gender?
- Proč se někdo necítí komfortně se svým genderem?
- Proč je mezi studujícími na pedagogické fakultě málo mužů?
- Proč chodí Romové do zvláštních škol?
- Kdo jsou to uprchlíci?

② Diskuze (15 min)

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Jaké to bylo pouze poslouchat a nesmět nic říct?
- Jaké to bylo, když jste zrcadlili, co řekl druhý?
- Podařilo se vám zachytit vše důležité?
- Co bylo jiné oproti běžné konverzaci? Jak reagujete v rozhovoru běžně?
- Jaké to bylo mluvit bez přerušování? Zažíváte to i v běžném životě?

2.4

Živé sochy

Anotace: Tato aktivita vychází z metody divadla utlačovaných, která je nástrojem iniciování společenských změn a společného hledání řešení problému. Aktivita pomáhá rozhýbat se a ztvárnit daný obecný koncept do fyzické hmatatelné podoby, která slouží mimo jiné ke sjednocení představ a asociací k danému tématu či konceptu.

Cíl: Studující se uvolní, uchopí vybrané téma nebo problém skrze pohyb a obraz, naladí se na to, jak dané téma nebo problém vnímají ostatní, a vzájemně sdílejí představy o tomto tématu či problému.

Čas: 30 min

Příprava: Na jedné straně místnosti vytvořte jeviště (prázdný prostor) a na druhé straně místnosti hlediště (židle v půlkruhu). Napište jednotlivé termíny — koncepty, se kterými chcete pracovat, na papíry formátu A4, vždy jedno téma na jeden papír. Papír přeložte tak, aby text nebylo vidět.

Vyberte si tři nebo čtyři termíny — koncepty, se kterými chcete dále v programu pracovat. Instrukce demonstrujeme na příkladu tematické aktivity *O co jde ve sporech o „rasu“ a rasismus?* a pracujeme s termíny vztahujícími se k danému tématu, tj. rasismus, moc, privilegia.

Rozdělte studující do tří skupin. Připravte tři papíry formátu A4 a na každý zvlášť napište jeden z termínů, se kterými chcete pracovat: rasismus, moc, privilegia. Každá skupina si vylosuje jeden papír.

① Práce ve skupině (10 min)

V každé skupině studující promyslí, jak daný koncept — termín předvedou jako živou sochu. Živá socha musí být sestavená ze všech členů skupiny, musí být nehybná a vyjadřovat to, jak skupina termín chápe. Skupina připraví živou sochu pro diváky (ostatní skupiny).

② Společná práce (30 min)

Každá skupina představí svou živou sochu. Diváci mají za úkol poznat, co socha zobrazuje. Nechte diváky chvíli hádat a pak je na správnou odpověď navedte. Po odhalení názvu sochy diskutujte za pomoci následujících otázek:

- Jak na vás socha působí?
- Co vidíte?
- Jaké emoce ve vás socha vyvolává?
- Jaké asociace vás k tomu, co vidíte, napadají?
- Jak je mezi těmito třemi sochami vztah?
- Napadají vás situace, ve kterých jste se vy sami cítili podobně? Nebo kdy se tak cítil někdo jiný a vy jste toho byli svědkem?

③ Diskuze

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Jak se vám cvičení líbilo? Jak jste se cítili?
- Uvědomili jste si něco nového? Co?
- V čem se sochy podobaly? Proč?
- Jak spolu souvisí moc a rasismus?
- Jakou roli hrají privilegia v souvislosti s rasismem?
- Podle čeho poznáte, že dochází k rasistickému jednání?
- Proč je rasismus nebezpečný?

2.5

(Ne)rovnosti

Anotace: Tato zážitková aktivita je zaměřená na demonstraci nerovností a toho, jak mohou ovlivňovat společenskou diskuzi. Je to jednoduchá ukázka toho, jak naše postavení ve společnosti ovlivňuje, nakolik je náš hlas slyšet v celospolečenském měřítku.

Cíl: Studující hravou formou demonstrují, jak se výchozí nerovné podmínky odrážejí na postavení jednotlivých členů společnosti.

Čas: 40 min

Příprava: papíry formátu A4 podle počtů studujících, klasická třída / učebni místnost s lavicemi nebo stoly v řadách za sebou

① Individuální práce (5 min)

Studující sedí v lavicích v řadách za sebou. Rozdejte studujícím papíry a požádejte je, aby napsali na papír jedno nejdůležitější pravidlo pro spolupráci v rámci skupiny během dnešního programu. Například „když chceme mluvit, hlásíme se“ atd.

② Individuální práce (5 min)

Do přední části místnosti umístěte prázdný koš nebo krabici. Studující zůstanou na svých místech, zmuchlají své papíry s pravidly a snaží se jimi trefit do koše. Pravidla, která se dostanou do koše, budou platit, ostatní ne.

③ Společná práce (10 min)

Vytáhněte papíry z koše, pravidla přečtete nahlas a запиšte je na tabuli/flipchart. Oznamte studujícím, že platit budou jen ta pravidla, která jsou napsaná na tabuli/flipchartu, ostatní mají smůlu. Nechte studující, aby chvíli projevovali emoce a nesoulad, pak pokračujte v diskuzi.

④ Diskuze (20 min)

V rámci diskuze se nejdříve zaměřte na ošetření emocí:

- Jak se cítíte?
- Jaké to bylo, když jste se netrefili? Jak jste se cítili?
- Jak jste se cítili, když jste se trefili?

Potom se zaměřte na to, co hra demonstruje, a jakým způsobem se dají měnit podmínky tak, aby byly více férové:

- Jak to ovlivnilo vaši loajalitu k pravidlům?
- Co vám to připomíná? Souhlasíte s takovouto metaforou společenských nerovností?
- Jakým způsobem by se dala změnit pravidla tak, aby hra byla víc férová?
- Napadají vás podobné způsoby pro narovnávání společenských nerovností?

2.6

Lidská práva

Anotace: Tato aktivita je zaměřena na uvědomění si podstaty konceptu lidských práv, který vychází z toho, že všichni se rodíme jako sobě rovní, máme stejné potřeby a k našemu vývoji potřebujeme podobné podmínky. Univerzalita lidských práv tak garantuje důstojné zacházení s každým jednotlivcem.

Cíl: Studující si uvědomí podstatu konceptu lidských práv a jejich význam pro jednotlivce.

Čas: 60 min

Příprava: Připravte sezení v kruhu tak, aby všichni studující viděli na sebe navzájem a na tabuli/flipchart.

Napište na tabuli/flipchart slovo ČLOVĚK a nakreslete kruh nebo siluetu člověka.

① Práce ve dvojicích (5 min)

Studující rozdělte do dvojic. Ve dvojicích se studující baví o tom, jaké kvality a hodnoty se pojí s tímto pojmem (například inteligence, péče, kreativita...).

② Společná práce (20 min)

Vyzvěte dvojice, aby postupně sdílely, na co přišly. Odpovědi zapisujte na tabuli/flipchart dovnitř kruhu či siluety.

Až je kruh zaplněn, skupina brainstormuje, co člověk potřebuje k tomu, aby mohl své kvality a potenciál chránit a rozvíjet. Nápady zaznamenávejte mimo kruh či siluetu. Například: vzdělání, přátelství, zdravé jídlo, pobyt v přírodě, sport.

Spolu diskutujeme nad otázkami:

- Co znamená být člověkem?
- Jak se to liší od pouhého přežívání?
- Co člověk potřebuje k důstojnému životu a k tomu, aby mohl rozvíjet své kvality?
- Máme všichni stejné možnosti a přístup k zabezpečení těchto potřeb?
- Jaká je v tomto úloha lidských práv?

③ Práce ve skupině (10 min)

Rozdělte studující do 5 skupin. Každá skupina musí navrhnout 3 věci které se vyškrtnou z vnějšího seznamu. Seřadí je podle pořadí do by zrušili jako první a co jako poslední.

④ Společná práce (10 min)

Skupiny postupně navrhuji věci k vyškrtnutí podle svého seznamu, každá skupina vždy navrhne jednu věc. Pokud se návrhy opakují, vyberou druhou nebo třetí věc. Ve výsledku se pak zruší pět věcí.

⑤ Diskuze (15 min)

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Jak kvalitní život můžeme žít pouze se zbylými právy?
- Máme v Česku všichni stejná práva?
- Které skupiny podle vás mají méně práv než jiné? Proč?
- Jaký vliv to má na životy konkrétních lidí? A na celou společnost?
- Proč nemají všichni lidé stejná práva?
- K čemu slouží koncept lidských práv? Z jakých hodnot vychází?
- Jak tento koncept ovlivňuje kvalitu vašeho života?
- Jaký dopad má dodržování tohoto konceptu na celou společnost?

Anotace: Tato aktivita je vhodná jako icebreaker pro skupinu, pro rozpo-
hybování a rychlé zjištění postojů
ve skupině. Během aktivity dochází
k uvědomění si širšího názorového
nebo postojového spektra, což
pomáhá překonávat černobílé
vidění světa a polaritu. Studující
navíc během aktivity mohou vidět,
jaké postoje zastávají ostatní, a zís-
kají tak přehled o tom, jak je dané
téma vnímáno ve skupině. Díky tomu
pak mohou být lépe připraveni
na diskuzi.

Cíl: Studující získají přehled o postojích
nebo názorech ve skupině,
naladí se na téma, překonají prvotní
ostych se vyjadřovat.

Čas: 10–30 min (dle počtu polože-
ných otázek)

Příprava: V místnosti vytvořte pro-
stor pro pomyslnou škálu — napří-
klad prostor mezi dvěma proti-
lehlými rohy. Rohy místnosti (póly
škály) můžete označit, například ano/
ne, hodně/málo. Připravte si otázky
k tématu.

Studující se postaví doprostřed místnosti. Řekněte studujícím, ve kterém rohu
se nachází který pól škály. Pokládejte připravené otázky. Studující na otázku
odpoví tím způsobem, že se postaví na vybrané místo na škále mezi označe-
nými póly. Po každé otázce se krátce zeptejte na důvody, proč stojí zrovna tam,
kde stojí.

Příklady otázek:

- Mám/nemám problém říkat svůj názor před větší skupinou lidí.
- Téma genderu mně zajímá a diskutuji o něm s přáteli nebo v rámci studií.
- Myslím si, že domácí násilí je genderově podmíněné.
- Kolik muslimů znáte osobně?
- Kolik Romů znáte osobně?
- Myslím si, že nošení hidžábu je projevem útlaku žen.
- Jaká je míra rasismu v Česku?
- Jak často býváte svědky rasistického jednání vůči Romům?

3

Tematické aktivity

V této části metodiky jsou zpracována tři témata: „rasa“ a rasismus, islamofobie a anti- genderová ideologie. Každé téma se opírá o případovou studii, která v rámci projektu vznikla. Témata jsou zpracována různými metodami pro práci se skupinou.

Ke každému tématu jsou zpracovány pracovní listy a doprovodné texty, které doporučujeme předem nastudovat, abyste si ověřili své porozumění tématu.

Islamofobie

Islám se v roce 2015 stal prvním široce rozdělovacím tématem v Česku. I zde je třeba připustit, že diskriminace a upírání důstojnosti, útočiště či v našem příkladu práva na vzdělání začíná už u stereotypů. Jedním z přístupů ke sporům o islám je zabývat se tím, o co v eskalujících sporech jde, položit si otázku, o jaký „islám“ se přeme.

Anti-gender

Pojem „gender“ byl v posledních letech natolik problematizován, že se stal záminkou pro celou řadu diskriminujících postojů, politik a zraňujícího jednání. Většinou ale není vůbec jasné, o co se přeme. Cílem je poukázat na velmi rozdílné přístupy k „genderu“.

“Rasa” a rasismus

Zkušenost s příchodem uprchlíků z Ukrajiny znovu poukázala na to, jak velký vliv má „rasa“ na poskytování nebo odpírání rovného zacházení. Zatímco bílí Ukrajinci byli převážně přijímáni s otevřenou náručí, ti nebílí se potýkali s různými formami diskriminace a násilí. Přestože se s nimi dotyční nikdy nesetkali, v Česku dlouhodobě existující protiromské předsudky a stereotypy jim k takovému jednání poskytly vodítko. Nejednalo se však pouze o diskriminaci ze strany jednotlivců, svou roli sehrály také instituce a historicky utvářené strukturální formy znevýhodnění. Všechny tyto formy rasismu zapříčinily humanitární krizi na pražském hlavním nádraží.

3.1

O co jde ve sporech o „islám“

Tato aktivita využívá metody rolové hry. Pomocí této metody simuluje eskalaci konfliktu kolem náboženských symbolů a nabízí studujícím možnost zamyslet se nad tím, jak lze podobné spory deeskalovat a jak se o tématu náboženství bavit bez předsudků. Studující během aktivity postupně prochází kauzou, pokusí se vcítit do motivací a potřeb jednotlivých aktérů a prozkoumat, jak jejich jednání ovlivnilo nejen bezprostřední účastníky sporu, ale také postavení muslimů v české společnosti a celkově i vnímání islámu v Česku. Pomocí nástrojů nenásilné komunikace se studující zamýšlí nad tím, o čem ve skutečnosti daný spor byl, a jak lze takový spor vést férově a s respektem k ostatním.

Cíl: Studující se seznámí s kauzou Šátková aféra a analyzují jednání jednotlivých aktérů z hlediska jejich osobních motivací, mocenského postavení a rolí v celém sporu. Seznámí se s konceptem otheringu a teorií nenásilné komunikace, a pokusí se je aplikovat na daný spor. Zamyslí se nad tím, proč spor eskaloval, a uvědomí si, jaké měla eskalace dopady na účastníky sporu a na zranitelné skupiny ve společnosti.

Čas: 90 min

Příprava: Před samotným výukovým programem zadejte studujícím k samostatnému nastudování pracovní list Šátková aféra.

Vytiskněte dvakrát popis každého aktéra z pracovního listu Šátková aféra, dále vytiskněte pracovní list Othering podle počtu studujících.

Doporučujeme projít si slovník použitých pojmů na str. a vypsát si pojmy, které mohou být studujícím neznámé nebo nejasné. Tyto pojmy můžete napsat na tabuli/flipchart nebo vytisknout.

Materiály pro vyučující:

- Případová studie Šátková aféra
- Jak (ne)mluvit o islámu?
- Jak se migrantů stali muslimové: „Islám“ a islamofobie v České republice po roce 2010 (QR)

① Domácí úkol

Samostatná práce: Čtení textu s porozuměním **Seznámení se s kauzou Šátková aféra**

Studujícím zadejte k samostudiu pracovní list Šátková aféra. Studující text přečtou metodou podvojného deníku. Prázdný papír rozdělí na dvě části. Do první části zapíší informace a myšlenky z textu, které je zaujaly nebo ke kterým mají otázky či komentáře. Na druhou polovinu papíru si zapíší vlastní komentáře, poznámky nebo otázky k daným úryvkům z textu.

Rovněž dohledají další informace k danému případu, jako jsou zprávy, články nebo rozhovory v médiích.

② Evokace

Práce ve skupině **Icebreaker a naladění se na téma**

Zde doporučujeme zařadit jednu z úvodních aktivit, která slouží jako „icebreaker“ a pomáhá naladit skupinu na práci s tématem. Doporučujeme zařadit aktivitu Power flower nebo (Ne)rovnosti, popsané v kapitole Úvodní aktivity, kterou najdete na str.. Pokud potřebujete ušetřit čas, doporučujeme použít úvodní aktivitu Dyády a případně ji upravit tak, že se studující ve dvojicích krátce (5 min) pobaví na vámi zadané téma, například zda osobně znají lidi, kteří praktikují nějaké náboženství. Následuje společné sdílení odpovědí a myšlenek v celé skupině. Můžete použít také časově nejúspornější aktivitu Škály, která zabere jen málo času a naladí studující na dané téma.

③ Uvědomění

ČÁST I (90 min)

① Společná práce (10 min) **Ověření porozumění textu z domácí přípravy**

Posaďte se spolu se studujícími do kruhu tak, aby na sebe všichni viděli. Zeptejte se studujících, zda

znali kauzu Šátková aféra, a pokud ano, odkud se o ní dozvěděli. Vyzvěte studující, aby sdíleli své komentáře a otázky z domácí přípravy. Doptejte se i na to, co zjistili sami během vlastních rešerší. Na konci se studujících zeptejte, jak na ně případ působí a co jim na kauze přijde problematické.

② Individuální práce: Othering (10 min) Čtení textu a ověření porozumění teorii

Rozdejte studujícím pracovní list Othering a nechte je text samostatně přečíst. Zeptejte se, zda mají k textu nějaké otázky či komentáře. Odpovězte na případné otázky. Zeptejte se studujících, jestli se s otheringem někdy setkali, a pokud ano, v jaké situaci. Jaké s tím měli spojené pocity a reakce?

③ Skupinová práce: Aktéři a jejich motivace (20 min) Analýza aktérů a příprava rolové hry

Rozdělte studující do sedmi skupin. Každá skupina si vylosuje jednu stranu sporu a dostane příslušnou část pracovního listu Šátková aféra. Skupiny na internetu dohledají další zdroje, argumenty nebo jiné relevantní informace ke svému aktérovi pro zjištění motivací, cílů a strategií daného aktéra. Studující mohou použít i rešerše, které si vypracovali doma. Pro analýzu aktéra skupiny použijí teorii otheringu a odpoví na následující otázky:

- Jaká je motivace aktéra? Čeho chtěl aktér dosáhnout?
- Jaké je mocenské postavení aktéra?
- Jaké jsou hlavní argumenty aktéra?
- Jakou roli sehrál aktér v celé kauze? Eskaloval ji? Deeskaloval? Jak to ovlivnilo průběh kauzy?
- Využíval aktér v kauze othering? Jakým způsobem? Jak rámoval „druhé“?
- Byl othering použit i vůči vašemu aktérovi? Jakým způsobem? Jak byl aktér rámován?
- Jak othering ovlivnil celou kauzu? Jaký to mělo dopad na zranitelné skupiny?
- Jak se otheringu dá vyhnout?

Skupiny si dále připraví scénář a to, jak svou roli zahrají. Nachystají si několik argumentů, názorů, prohlášení a návrh na řešení (z pohledu svého aktéra), mohou použít i citace z rozhovorů nebo vlastní fan-tazii. Během rolové hry se budou snažit dosáhnout svého cíle.

④ Společná práce (30 min) Rolová hra

Na základě přípravy z předchozího úkolu skupiny rozehrají scénku, ve které půjde o znázornění dané kauzy včetně argumentů, strategií a zájmů jednotlivých aktérů. Scénku odstartuje střet mezi studentkami a ředitelkou. Dále můžete vyzývat jednotlivé aktéry, aby pronesli svá prohlášení, názory, argumenty a návrhy na řešení. Dejte ostatním skupinám prostor k tomu, aby reagovaly podle jejich vlastního scénáře. Kladte doplňující otázky a podporujte skupiny v jejich rolích. Pokud je komunikace mezi aktéry – skupinami intenzivní, zkuste do ní nezasahovat, aby mohli studující zažít pocit eskalace a emoce, které s sebou přináší.

⑤ Společná práce: Reflexe kauzy (20 min) Diskuze nad kauzou a strategiemi a motivací aktérů

Posadte se do kruhu a otevřete prostor pro vystoupení studujících z rolí. Zeptejte se jich, jak si hru užili a jak se teď cítí. Jak se cítili během hry?

Dále pokračujte v diskuzi, zaměřte se na analýzu konfliktů, zájmy jednotlivých aktérů, jejich strategie a dopady kauzy na postavení muslimů v Česku.

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Jaké byly zájmy jednotlivých aktérů (ředitelka, studentky, ombudsmanka, soudy, prezident a politici, aktivisté)?
- Jaké bylo mocenské postavení aktérů? Kdo z aktérů měl největší moc? Kdo byl naopak nejslabší?
- Co přispělo k eskalaci?
- Jakou roli hrály v eskalačním procesu zájmy jednotlivých aktérů?
- Jakou roli hrál othering?
- Jaké postavení měly v celé kauze studentky?
- Jak mohli jednotliví aktéři ovlivnit vývoj kauzy? Jak to mohly ovlivnit studentky?
- Kdo z celé situace profituje, a koho naopak poškodila a jak?

▶ ČÁST II (50 min)

⑥ Společná práce: Základy nenásilné komunikace (15 min)

Představení základů nenásilné komunikace jako nástroje pro osobní reflexi a diskuzi

Jedním z rysů otheringu je stereotypizace a zobecnění určitého typu chování na celou skupinu. Pomoci může vědomý přístup k lidem jako k jednotlivcům a snaha o porozumění motivacím vlastním i ostatních lidí. Jeden z přístupů, o který je možné se pokusit, se nazývá nenásilná komunikace. Tou se nyní budeme zabývat.

Rozdejte studujícím pracovní list Základy nenásilné komunikace, aby se s tímto konceptem seznámili. Zeptejte se studujících, jak tuto metodu vnímají, a zda je jim metoda nenásilné komunikace srozumitelná. Odpovězte na případné otázky.

⑦ Skupinová práce (20 min)

Reflexe jednání aktérů pomocí nenásilné komunikace

Studující se opět sejdou ve stejných skupinách, ve kterých byli na začátku. Každé skupině rozdejte pracovní list Nenásilné řešení šátkové aféry. Do prvního sloupce skupiny napíší tři až čtyři příklady eskalačních citací nebo argumentů, které používali aktéři během kauzy. Do druhého sloupce napíší nenásilnou podobu těchto tvrzení: pokusí se identifikovat potřebu, která za tvrzením stála, a naformulovat ji do respektující a nenásilné podoby. Do třetího sloupce se pokusí napsat vlastní chápání motivace aktéra, a jaké potřeby za ní vidí. V případě studentek, kde nemáme k dispozici mnoho zdrojů k dohledání jejich názorů a argumentů, mohou studující použít vlastní fantazii.

⑧ Společná práce (15 min)

Porovnání vypracovaných úkolů a diskuze

Skupiny pošlou své pracovní listy dál po kruhu tak, aby každá měla pracovní list, který vypracovala jiná skupina. Studující porovnávají své odpovědi s odpověďmi jiné skupiny. Znovu pošlou pracovní listy další skupině tak, aby se postupně seznámili s prací všech ostatních skupin.

Až se skupiny seznámí s odpověďmi ostatních, otevřete prostor pro diskuzi o odpovědích. Společně diskutujte o tom, jak může spor ovlivnit skutečnost,

že se aktéři navzájem respektují, jak může pomoci uvědomění si svého mocenského postavení, a jak se dá použít při hledání řešení, která fungují pro všechny. Nechte studujícím dostatečný prostor pro diskuzi o těchto otázkách. Diskuzi moderujte tak, aby byla vyvážená a respektující, a doptávejte se studujících na důvody jejich odpovědí.

④ Reflexe (10 min)

V závěrečné diskuzi položte studujícím následující dvě otázky a nechte je jednoho po druhém (v kolečku) odpovědět:

- Co bylo pro vás nejdůležitější a co si s sebou odnášíte?
- Jak byste váš prožitek popsali svými slovy a ve zkratce vašim blízkým nebo kamarádům?

3.2

O co jde ve sporech o “gender”?

V této aktivitě se studující seznámí s Istanbulskou úmluvou a sporem o její ratifikaci, a vyzkouší si analyzovat tento spor z hlediska jeho polarizačního dopadu na českou společnost. K této analýze bude použita teorie rámování, pomocí které studující analyzují argumentace jednotlivých aktérů zapojených do sporu. Pomocí této analýzy studující pochopí význam argumentačních strategií jednotlivých aktérů v kontextu celospolečenské diskuze o tématu genderu a prohloubí si tak porozumění mechanismu polarizace společnosti. V rámci reflexe aktivity se zaměříme na důsledky polarizujících procesů ve společnosti na práva menšin a pomocí teorie nenásilné komunikace nahlédneme na to, jaké možnosti můžeme využívat při vedení dialogu, aby měl respektující podobu.

Cíl: Studující se seznámí s Istanbulskou úmluvou a diskuzemi ohledně její ratifikace, porozumí teorii rámování, aplikují tuto teorii na analýzu argumentace a komunikace problémů, pochopí mechanismus vzniku polarizačního sporu a získají schopnost oddělit polarizační a eskalační argumentační strategie od konstruktivních. Dále si uvědomí dopad jednání a strategií jednotlivých aktérů na dotčené komunity a společenskou debatu o Istanbulské úmluvě. Studující se seznámí s teorií nenásilné komunikace a pokusí se ji uplatnit při reflexi debat na téma genderu.

Čas: 90 min

Příprava: Před samotným výukovým program zadejte studujícím k samostatnému nastudování text Istanbulské úmluvy a pracovní list Istanbulská úmluva: domácí příprava.

Vytiskněte pracovní list Rámování, pracovní list Istanbulská úmluva: seznam aktérů, pracovní list Základy nenásilné komunikace a pracovní list Nenásilná komunikace: vedeme dialog podle počtu studujících.

Doporučujeme projít si slovník použitých pojmů na str. a vypsát si pojmy, které mohou být studujícím neznámé nebo nejasné. Tyto pojmy můžete napsat na tabuli/flipchart nebo vytisknout.

Materiály pro vyučující:

- Případová studie Istanbulská úmluva
- Jak mluvíme o genderu?
- Jak se z genderu stala “genderová ideologie”?

Prostor pro spor
Metodická příručka

① Domácí úkol

Samostatná práce

Seznámení se s kauzou sporu o přijetí Istanbulské úmluvy

Studujícím zadejte k samostudiu úkol seznámit se s textem Istanbulské úmluvy a s aktéry, kteří jsou do sporu o její ratifikaci zapojení. K tomu jim pošlete odkaz na [Istanbulské úmluvy](#) a pracovní list Istanbulská úmluva: domácí příprava.

② Evokace

Práce ve skupině

Icebreaker a naladění se na téma

Zde doporučujeme zařadit jednu z úvodních aktivit, která slouží jako „icebreaker“ a pomáhá naladit skupinu na práci s tématem. Doporučujeme zařadit aktivitu Živé sochy, popsanou v kapitole Úvodní aktivity, kterou najdete na str. ???. Pokud potřebujete ušetřit čas, doporučujeme použít úvodní aktivitu Dyády a případně ji upravit tak, že se studující ve dvojicích krátce (5 min) pobaví na vámi zadané téma, například zda osobně znají queer osoby, nebo jak vnímají téma genderu. Následuje společné sdílení odpovědí a myšlenek v celé skupině. Můžete použít také časově nejúspornější aktivitu Škály, která zabere jen málo času a naladí studující na dané téma.

③ Uvědomění

► ČÁST I (90 min)

① Společná práce: Istanbulská úmluva (10 min) Ověření porozumění textu z domácí přípravy

Posaďte se spolu se studujícími do kruhu tak, aby na sebe všichni viděli. Otevřete prostor pro otázky a komentáře k domácí přípravě — textu Istanbulské úmluvy a aktérům, kteří vedou spor o její ratifikaci.

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Byl pro vás text Istanbulské úmluvy srozumitelný?

Tematické aktivity
O co jde ve sporech o “gender”?

- Co vás na Istanbulské úmluvě nejvíce zaujalo nebo překvapilo?
- Zaznamenali jste spory o ratifikaci Istanbulské úmluvy?
- Proč myslíte, že Istanbulská úmluva vyvolává takové reakce?
- Myslíte si, že Česko Istanbulskou úmluvu potřebuje?
- Které aktéry sporu o ratifikaci úmluvy jste neznali?
- Co vás u aktérů nejvíce překvapilo? Co jste nevěděli nebo nečekali?
- Máte k tomu další otázky?

② Individuální práce: Rámování (10 min)

Čtení textu a ověření porozumění teorii

Vysvětlíte studujícím, že se podíváte na jednotlivé aktéry podrobněji za pomoci teorie rámování.

Rozdejte všem studujícím pracovní list Rámování a nechte je text samostatně přečíst. Zeptejte se, zda mají k textu nějaké otázky či komentáře. Odpovězte na případné otázky.

③ Skupinová práce: Aktéři a jejich motivace (20 min)

Analýza aktérů pomocí teorie rámování

Rozdělte studující do šesti skupin a každé skupině dejte pracovní list Istanbulská úmluva: seznam aktérů. Každá skupina má za úkol udělat analýzu rámování pro jednoho aktéra. Skupiny mohou používat svá vlastní zařízení k dohledávání dalších informací o aktérech a jejich komunikační strategii.

Jako vystup této aktivity skupiny připraví odpovědi na otázky zadané v pracovním listu Rámování a připraví krátkou prezentaci pro ostatní.

④ Společná práce: Prezentace a diskuze (50 min)

Společná diskuze nad sporem a Istanbulskou úmluvu

Skupiny jedna po druhé představí své výsledky ostatním. Po každé prezentaci otevřete prostor pro otázky a komentáře ze strany ostatních studujících.

Během prezentace zakreslete jednotlivé aktéry na tabuli, abyste vizualizovali jejich pozice. Aktéry, kteří argumentují proti úmluvě, zakreslujte na jednu stranu, a aktéry, kteří argumentují pro, na druhou stranu. Pokuste se zobrazit na vzniklé mapě i vliv jednotlivých aktérů na veřejné mínění a jejich napojení na politické elity a jiné vlivné společenské instituce.

Pokračujte ve společné diskuzi o tom, jak aktéři ovlivnili veřejnou debatu o ratifikaci Istanbulské úmluvy a tématu genderu obecně. Zaměřte se i na to, jak studující vnímají rozdíly mezi aktéry ve schopnosti ovlivnit veřejné mínění, jaký vliv na to má jejich mocenské postavení a také volba komunikačních rámců.

Pomocné otázky k diskuzi:

- Jak se vám na úkolu pracovalo? Co vás překvapilo?
- Proč volili aktéři dané rámování? Jak si jejich strategii vysvětlujete?
- Která komunikační strategie podle vás získala nejvíce příznivců? Která nejméně? Proč?
- Je mocenské postavení aktérů podobné? Nebo mají někteří více moci a jiní méně? Jak se to odrazilo na jejich strategiích?
- Jaké jsou důsledky tohoto sporu na vnímání genderových témat v Česku?
- Jak spory týkající se genderu ovlivňují queer komunitu, dospívající nebo starší generace?
- Jak byste téma Istanbulské úmluvy komunikovali veřejnosti vy?

► ČÁST II (90 min)

⑤ Individuální práce: Základy nenásilné komunikace (15 min)

Představení základů nenásilné komunikace jako nástroje pro osobní reflexi a diskuzi

Zjistili jsme, jak může toxické vedení veřejné debaty následně ovlivnit i kvalitu soukromých sporů a diskuzi na téma genderu. Zkusíme se teď podívat na to, jak můžeme naše soukromé diskuze vést respektujícím a empatickým způsobem. Pomoci tomu může vědomý přístup k lidem jako k jednotlivcům a snaha o porozumění motivacím vlastním i ostatních lidí. Jeden z přístupů, o který je možné se pokusit, se nazývá nenásilná komunikace. Tou se nyní budeme zabývat.

Rozdejte studujícím pracovní list Základy nenásilné komunikace, aby se s tímto konceptem seznámili. Zeptejte se studujících, jak tuto metodu vnímají, a zda je jim metoda nenásilné komunikace srozumitelná. Odpovězte na případné otázky.

⑥ Práce ve skupině (35 min)

Použití nenásilné komunikace v soukromých diskuzích

Rozdejte studujícím pracovní list *Nenásilná komunikace: vedeme dialog*. Rozdělte studující do dvojic. Každý z dvojice sepíše do prvního sloupce tři až čtyři toxická tvrzení nebo hlášky na téma genderu, které běžně slýchá buď v soukromých debatách (například v rodině) nebo v médiích. Hlášky mohou pocházet z libovolného pomyslného „tábora“, ať už od zastánců, nebo odpůrců genderu.

Poté si studující ve dvojicích papíry vymění a mají za úkol tyto hlášky přepsat do nenásilné podoby tak, aby vyjadřovaly skrytou potřebu, popis emocí a návrh nebo prosbu. Do třetího sloupce se studující pokusí napsat, jaké skryté potřeby pozorují za uvedenými prohlášeními.

Lidé ve dvojici si papíry podruhé vymění, prostudují odpovědi a krátce spolu diskutují o variantách nenásilného vedení dialogu.

Vraťte se do kruhu a zeptejte studujících, na co během plnění úkolu přišli. Vyzvěte je ke sdílení svých hlášek a jejich nenásilných variant. Diskutujte o tom, jaké reakce mohou jednotlivé varianty vyvolat, jak se při komunikaci snažit o uznání potřeb a pocitů oponentů a zároveň jak umět respektujícím způsobem komunikovat své vlastní potřeby a pocity.

④ Reflexe (10 min)

V závěrečné diskuzi položte studujícím následující dvě otázky a nechte je jednoho po druhém (v kolečku) odpovědět:

- Co bylo pro vás nejdůležitější a co si s sebou odnášíte?
- Jak byste váš prožitek popsali svými slovy a ve zkratce vašim blízkým nebo kamarádům?

3.3

O co jde ve sporech o „rasu“ a rasismus

Tato tematická aktivita je zaměřena na pochopení rasismu a jeho projevů na různých úrovních fungování společnosti: individuální, institucionální a strukturální. Aktivita rovněž přináší pomocné nástroje pro nenásilnou komunikaci a rozvoj dialogu, který může vést k pochopení možných příčin frustrace, jež se obrací proti Romům a projevuje reprodukováním stereotypních tvrzení. Přináší zamyšlení nad tím, jak různé formy rasismu ovlivňují život (nejen) Romů v Česku.

Cíl: Studující se seznámí s pojmy individuálního, institucionálního a strukturálního rasismu. Uvědomí si vztah mezi mocí, privilegií a rasismem. Seznámí se s komunikačními nástroji, které se mohou používat pro předcházení rasistickému jednání.

Čas: 120 min

Příprava: Před samotným výukovým programem zadejte studující k samostatnému nastudování text pracovní list Romští uprchlíci na hlaváku.

Vytiskněte pracovní listy Úroveň rasismu, Romští uprchlíci na hlaváku, Základy nenásilné komunikace a Příklady stereotypních tvrzení o Romech podle počtu studujících. Připravte si čisté papíry formátu A4 rovněž podle počtu studujících, a dále tři papíry s nápisy „INDIVIDUÁLNÍ“, „INSTITUCIONÁLNÍ“ a „STRUKTURÁLNÍ“.

Doporučujeme projít si slovník použitých pojmů na str. a vypsát si pojmy, které mohou být studujícím neznámé nebo nejasné. Tyto pojmy můžete napsat na tabuli/flipchart nebo vytisknout.

Materiály pro vyučující:

- Případová studie Hlavák
- Jak mluvíme „rase“ a rasismu?
- Záleží na romských životech? Ukrajínští uprchlíci a naše rasová smlouva

① Domácí úkol

Individuální práce: Čtení textu s porozuměním Seznámení se s kauzou Hlavák

Studujícím zadejte k samostudiu pracovní list Romští uprchlíci na hlaváku: domácí příprava. Studující text přečtou metodou podvojného deníku. Prázdný papír rozdělí na dvě části. Do první části napíší informace a myšlenky z textu, které je zaujaly nebo ke kterým mají otázky či komentáře. Na druhou polovinu papíru si napíší vlastní komentáře, poznámky nebo otázky k daným úryvkům z textu.

Rovněž dohledají další informace k danému případu, jako jsou zprávy, články nebo rozhovory v médiích. Studující si donesou vytisknutý pracovní list i své poznámky na hodinu, aby s nimi mohli dále pracovat.

② Evokace

Práce ve skupině Icebreaker a naladění se na téma

Zde doporučujeme zařadit jednu z úvodních aktivit, která slouží jako „icebreaker“ a pomáhá naladit skupinu na práci s tématem. Doporučujeme zařadit aktivitu Živé sochy, popsanou v kapitole Úvodní aktivity, kterou najdete na str.. Pokud potřebujete ušetřit čas, doporučujeme použít úvodní aktivitu Dyády a případně ji upravit tak, že se studující ve dvojicích krátce (5 min) pobaví na vámi zadané téma, například jaké projevy rasismu pozorují v Česku. Následuje společné sdílení odpovědí a myšlenek v celé skupině. Můžete použít také časově nejúspornější aktivitu Škály, která zabere jen málo času a naladí studující na dané téma.

③ Uvědomění

▶ ČÁST I (90 min)

① Společná práce: Romští uprchlíci na hlaváku (10 min) Ověření porozumění textu z domácí přípravy

Sedněte si spolu se studujícími do kruhu tak, aby na sebe všichni viděli. Zeptejte se studujících, zda

slyšeli o situaci romských uprchlíků na hlavním vlakovém nádraží v Praze, a pokud ano, odkud se o tomto případu dozvěděli. Vyzvěte studující, aby sdíleli své komentáře a otázky z domácí přípravy. Doptejte se i na to, co zjistili sami během vlastních rešerší. Nakonec se studujících zeptejte, jak na ně případ působí, a zda by takové jednání státu a úřadů mohlo být označeno za rasistické, případně proč ano/ne.

② Individuální práce: Úrovně rasismu (10 min)

Čtení textu a ověření porozumění teorii

Rozdejte studujícím pracovní list Úrovně rasismu a nechte je text samostatně přečíst. Zeptejte se, zda mají k textu nějaké otázky či komentáře. Odpovězte na případné otázky.

③ Skupinová práce: Umíme rozeznat projevy rasismu? (20 min)

Aplikace teoretických poznatků na konkrétní případ

V tomto cvičení se studující pokusí hledat projevy rasismu na třech úrovních. Do tří rohů místnosti rozmístíte papíry se třemi úrovněmi rasismu: individuální, institucionální a strukturální. Studující si vyberou úroveň, se kterou chtějí pracovat, a postaví se do příslušného rohu. Moderujte výběr tak, aby v každé skupině byl přibližně stejný počet lidí.

Skupiny použijí poskytnuté informace o případu Romští uprchlíci na hlaváku, ve kterých se pokusí najít projevy rasismu na úrovni, kterou si zvolili.

- Individuální úroveň se vztahuje k jednání jednotlivců.
- Institucionální úroveň se vztahuje k jednání institucí a k povaze systému, ve kterém k rasismu dochází.
- Strukturální úroveň se vztahuje k postavení Romů ve společnosti a jejich obrazu, který může přesahovat hranice jednoho státu.

Studující tyto projevy vypíší a nadále je analyzují pomocí níže uvedených otázek pro analýzu. Studující mohou používat i materiály z vlastní rešerše případu a zahrnout je do analýzy.

Na tabuli napište otázky pro analýzu:

- Co se stalo a kdo se situace účastnil (týká se účastníků na vaší úrovni)?
- Kdo má v dané situaci jakou moc?
- Kdo má v dané situaci jaká privilegia?

- V čem projevy rasismu spočívaly?
- O jakou úroveň rasismu se jednalo? Jaké rasistické předsudky identifikujete?
- Jaký mělo toto jednání dopad na romské uprchlíky? Mělo to nějaký dopad na Čechy romského původu?
- Kdo mohl situaci ovlivnit tak, aby nedocházelo k rasistickému jednání? Byla dodržována lidská práva?

④ Společná práce: Úrovně rasismu (30 min)

Prezentace analýz, společná diskuze a reflexe

Skupiny postupně představí své analýzy ostatním. Studující pokládají ke každé analýze otázky a komentáře. Studující i lektorující o nich společně diskutují, porovnávají, v čem se shodují a v čem se liší. Zamýšlí se nad tím, která úroveň jak ovlivňuje ostatní úrovně a jaký je mezi nimi vztah, porovnají i dopad jednotlivých úrovní rasismu na Romy.

V závěrečné části diskuze se věnujte reflexi získaných poznatků a dovedností. Obrátte pozornost studujících na to, jaké dopady má rasismus na Romy v Česku a na celou českou společnost. Otevřete i otázku, jaké jsou možné cesty k překonávání rasismu, a co naopak může situaci spíše eskalovat. Například pokud označíte někoho za rasistu či rasistku, jaká bude jejich reakce? Pravděpodobně se bude bránit a jakýkoliv dialog to znemožní. Je proto důležité vědět, že i zdroje individuálního rasismu můžeme hledat v jeho strukturální povaze, předsudcích a v neznalosti. Nevědomé rasistické chování však způsobuje přetrvávání mocenského uspořádání ve světě, ve kterém figuruje nadřazenost a podřadnost na základě vnějších rysů. Toto uspořádání způsobuje trvalou segregaci Romů a nemožnost pro ně životní podmínky narovnat.

Pomocné otázky pro diskuzi a reflexi první části :

- Proč rasismus ve společnosti přetrvává?
- Jak jsou jednotlivé úrovně rasismu mezi sebou propojené?
- Na základě čeho můžeme poznat rasismus?
- Proč se často nevědomě dopouštíme rasistického chování?
- Kterou úroveň rasistického jednání považujete za nejzávažnější? Proč?
- Proč jsou projevy rasismu nebezpečné?
- Co s tím můžeme dělat? Co naopak nedělat?

⑤ Práce ve skupině: Živé sochy (20 min)

Zpracování tématu rasismu na emoční úrovni

Poskytněte studujícím prostor zpracovat náročné téma rasismu dramatickým způsobem. Studující zůstanou ve skupinách, ve kterých analyzovali případ Romští uprchlíci na hlaváku. Každá skupina vymyslí a předvede živou sochu na téma: NE RASISMU!

Studující mají na vymyšlení 10 min, poté své sochy předvedou všichni najednou. Prohlédněte si sochy, doptávejte se na význam a detaily, diskutujte o sochách spolu se studujícími.

Pomocné otázky pro diskuzi:

- Co vidíte? Co vás k tomu napadá?
- Jaké vnímáte v sochách emoce? Proč?
- Jaké jsou vaše způsoby, jak se s rasismem vypořádat?

Posadte se opět do kruhu a zeptejte se studujících, jak se teď cítí a s čím odchází.

► ČÁST II (50 min)

⑥ Společná práce: Základy nenásilné komunikace (15 min)

Představení základů nenásilné komunikace jako nástroje pro osobní reflexi a diskuzi

Jedním z rysů rasismu je stereotypizace a zobecnění určité charakteristiky, včetně typu chování, na celou skupinu. Pomoci může vědomý přístup k lidem jako k jednotlivcům a snaha o porozumění motivacím vlastním i ostatních lidí. Jeden z přístupů, o který je možné se pokusit, se nazývá nenásilná komunikace. Tou se nyní budeme zabývat.

Rozdejte studujícím pracovní list Základy nenásilné komunikace, aby se s tímto konceptem seznámili. Zeptejte se studujících, jak tuto metodu vnímají, a zda je jim metoda nenásilné komunikace srozumitelná. Odpovězte na případné otázky.

⑦ Skupinová práce: Nenásilná komunikace a stereotypy (35 min)

Aplikace metody nenásilné komunikace (NVC)

Rozdělte studující do skupin po čtyřech až pěti lidech a každé skupině dejte první část pracovního listu Příklady stereotypních tvrzení o Romech. Studující se pokusí přepsat tvrzení do nenásilné podoby dle principů nenásilné komunikace a zamyslí se nad

strukturálními a institucionálními příčinami daných jevů či tvrzení.

Skupiny si pak posílají své pracovní listy dál ve směru hodinových ručiček tak, aby každá měla pracovní list, který vypracovala jiná skupina. Studující porovnávají své odpovědi s odpověďmi jiné skupiny. Znovu posunou pracovní listy další skupině tak, aby se postupně seznámily s prací všech ostatních skupin.

Až se skupiny seznámí s odpověďmi ostatních, otevřete prostor pro diskuzi o odpovědích. Společně reflektujte, v čem se odpovědi a vysvětlení zásadně liší a proč. V čem se naopak shodují? Nechte studujícím prostor spolu o různých variantách diskutovat. Diskuzi moderujte tak, aby byla vyvážená a respektující, doptávejte se studujících na důvody jejich odpovědí.

Nakonec studujícím rozdejte druhou část pracovního listu Příklady stereotypních tvrzení o Romech a nechte studující v původních skupinách porovnat své odpovědi s navrženým řešením z pracovního listu. Diskutujte o nich v celé skupině. Využít můžete následující pomocné otázky, nebo můžete pokládat své vlastní:

- Co vás překvapilo, nebo co jste vnímali jinak? Proč?
- Dává vám smysl vysvětlení uvedené v druhé části pracovního listu? Proč ano/ne?
- Vyvolává ve vás téma rasismu emoce? Jaké?
- Jaké emoce může vyvolávat u lidí s jinou barvou kůže?
- Jak můžeme o problémech spojených s chudobou a segregací mluvit bez rasistických předpokladů?
- Jak můžeme překonávat individuální, institucionální a strukturální rasismus na úrovni komunikace?

④ Reflexe (10 min)

V závěrečné diskuzi položte studujícím následující dvě otázky a nechte je jednoho po druhém (v kolečku) odpovědět:

- Co bylo pro vás nejdůležitější a co si s sebou odnášíte?
- Jak byste váš prožitek popsali svými slovy a ve zkratce vašim blízkým nebo kamarádům?

4 Pracovní listy

4.1 Šátková aféra

4.1.1

Anatomie jedné eskalace — domácí příprava

Přečtěte si text metodou podvojného deníku. Rozdělte prázdný papír na dvě části. Do první části запиšte informace a myšlenky z textu, které vás zaujaly, nebo ke kterým máte otázky či komentáře, na druhou polovinu papíru si запиšte vlastní komentáře, poznámky nebo otázky k daným úryvkům z textu. K uvedenému případu dohledejte další informace, jako jsou zprávy, články nebo rozhovory v médiích.

Takzvaná šátková aféra z roku 2013 byla jednou z mála veřejných konfrontací na téma viditelnosti islámu v Česku a jeho postavení ve společnosti. V Česku šlo o ojedinělou záležitost; v českých školách studuje řada dívek, které si z důvodu svého náboženského vyznání zahalují šátkem část hlavy, a do roku 2013 došlo jen k málo kontroverzním. Zato v západoevropských zemích je zahalování žen z náboženských důvodů téma, které bylo mezi lety 2003 a 2015 velmi přítomné.

Začátkem byl zákaz nošení šátků ve francouzských státních školách v roce 2003. Několik soudních procesů proběhlo v Německu, v Rakousku se také řešil zákaz nošení šátku v parlamentu a v Belgii zase nošení šátku z náboženských důvodů u političek. V každé zemi šlo ale o spor na jiné téma: někde šlo o pravidla týkající se žactva nebo vyučujících, někde proti šátku brojily radikálně pravicové strany, jinde zase sekulární levice a středové politické strany poukazovaly na sekularismus jako základní republikánský princip, jinde se zase liberálové i konzervativní muslimové dívali s nedůvěrou na liberální političku nosící šátek. Dnes je téma šátku ve většině zemí buď vyřešené, nebo alespoň okrajové.

Český případ odrážel několik procesů: zprávy o těchto kontroverzích v Evropě (jakkoliv zjednodušené) a růst islamofobie po roce 2015 (iniciativa „Islám v ČR nechceme“ a protiimigrační obrat Okamurovy druhé strany v roce 2016).

Co se stalo

- 2013** Dvě dívky, jedna afghánské a jedna somálské původu, opouštějí Střední zdravotnickou školu v Ruské ulici v Praze poté, co je ředitelka v září vyzvala, aby si při teoretické výuce sundaly hidžáb s tím, že během praktické výuky se pokrývka hlavy nosí, ale během teoretické ne. Dívky pokyn ředitelky neuposlechly.
- 2014** Jedna z dívek podává stížnost. Ombudsmanka na situaci reaguje a hovoří o nepřímé diskriminaci.
- 2016** Ayan Jamaal Ahmednuur školu žaluje v občanském soudním řízení, přičemž se domáhá omluvy a 60 tisíc korun.
- 2017** Škola u obvodního a poté i městského soudu v Praze vyhrává s tím, že ředitelka neporušila pravidla: Městský soud v Praze v září loňského roku pravomocně rozhodl o tom, že neexistuje zákonná povinnost tolerovat náboženské symboly. Dívky navíc nebyly na školu formálně zapsány, ani z ní nebyly formálně vyloučeny.
- 2017** Česká televize vysílá pořad Máte slovo s Michaelou Jílkovou na téma „Je hidžáb ve školách výrazem demokracie, nebo islamizace?“.
- 2017** Škola reaguje na rozsudek městského soudu a zavádí plošný zákaz nošení pokrývek hlavy.
- 2018** Ředitelka podává prostřednictvím svého advokáta na ombudsmanku žalobu pro ochranu osobnosti. Dožaduje se omluvy a finanční satisfakce ve výši dvou milionů korun. Ombudsmanka byla na základě žaloby ředitelky předmětem policejního šetření, nakonec však nebyla obviněna.
- 2019** Nejvyšší soud konstatoval, že zákaz nošení šátku při teoretické výuce nesleduje legitimní cíl, a že Česko nesmí diskriminovat žádný z náboženských směrů. Spor proto vrátil k dalšímu projednání.
- 2020** Dívka si přeje žalobu pro celkové vyčerpání stáhnout. Ředitelka nesouhlasí a stažení ruší.
- 2021** Soud povoluje stažení žaloby žalovatelkou.

Otázky

Ukázalo se, že islám Čechům vadí? Nebo naopak, že téma nošení šátku bylo vítanou příležitostí se zviditelnit? Byla ředitelka školy islamofobka, nebo se „radikalizovala“ během procesu eskalace? Jakou roli hrála v eskalaci média a islamofobní aktivisté? Kdo byl největší obětí události a kdo nese největší zodpovědnost?

Jak chápali „šátek“ různí aktéři konfliktu? O co šlo různým aktérům kauzy? Šlo nakonec o islám?

Kdo má jaký problém?

Aktéři kauzy: ředitelka, studentky, ombudsmanka, soudy, politici, anti-islamisté, lidskoprávní aktivisté

① Ředitelka:

Necítí vinu. Rozhodnutí se opíralo o platný školní řád. Dívky se navíc nikdy formálně nezapsaly a nebyly zbaveny možnosti vzdělávání pro náboženský symbol. Odmítá nařčení z diskriminace a vyhrožuje soudem ombudsmance.

V rozhovoru pro Mladou Frontu DNES vysvětluje svůj odmítavý postoj a svůj přístup k nošení šátku a k autoritě školy: „Nošení pokrývky hlavy v prostorách školy je nespolečenské, a tak k této záležitosti v souladu s vnitřními předpisy přistupujeme. Nikomu nebráníme v jeho víře. Ve všech případech, ať žadatel o studium na zdejší škole pochází z České republiky, ze zemí EU nebo ze třetích zemí, je nutné, aby respektoval právní předpisy, zvyklosti dané země, etické normy i jiná náboženství... Asi bychom neobhájili, aby tady děti seděly v kapucích, kulichách a učitelé chodili v kloboucích. Společenské chování je dáno takto, takže pokud tady někdo chce dobrovolně studovat, tak si myslím, že by se měl přizpůsobit.“

V rozhovoru pro Lidovky se dále obhajuje sekulární povahou českého školství: „Pokud někdo v něco věří, nemusí to demonstrovat navenek. Ať si to demonstruje třeba mimo školu.“

Na druhou stranu pro Parlamentní listy odmítá, že by měla zakazovat šátek a brání se tím, že studentka neměla platné doklady. Odmítá, že by měla zakazovat šátek, a brání se tím, že studentka neměla platné doklady. „Navíc, ženu ze Somálska

nikdo nikdy neviděl. Pokud jí náhodou někdo viděl, tak nemohl vědět, koho vlastně vidí a o koho jde. Neměla totiž platné dokumenty. Takže úřady vlastně zastupovaly někoho, a neví se koho. „Poškozená“ je jako paní Columbová.“

Cítí se sama obětí a za kauzou vidí konspiraci: „Jediný, kdo to odnesl po všech stránkách, jsem já. Jsem stále přesvědčena, že celá kauza měla být precedens, protože tato věc není v České republice dostatečně legislativně vyřešena a já jsem měla být tou obětí. Normálně by mě zlikvidovali. Byla snaha mě poškodit jak lidsky, tak profesně. A tato bilance je pro mě dosti děsivá. Nezapomeňte, že v roce 2013 se vlna začala rozjíždět. Už v roce 2015 jsem se vyjadřovala v tom smyslu, že od prvopočátku je to akce plánovaná, za určitým cílem.“

Jak referují Parlamentní listy , v pořadu u Xavera Veselého dále rozvádí svůj pohled na studentku a teorii konspirace: „Ona měla doklad o tom, že měla ukončenou základní školní docházku, ale neuměla číst, psát ani počítat. Mě to překvapilo,“ popisovala v rádiu ředitelka. Kohoutová si obě dívky pozvala do ředitelny. Ony tam přilétly, ta Somálka dupala a říkala, že u nás nebude studovat, vyběhla z ředitelny a po chvíli se vrátila s formulářem, že ukončuje studium. Asi kvůli nošení šátku, ale jak ona neuměla vůbec psát, tak to na tom formuláři vypadalo jako nehonění,“ prozradila Kohoutová.

„To byl naplánovaný scénář. S právníky, s nevládními organizacemi, pravděpodobně, aby z toho vznikla politická kauza a aby se tady prolomilo to, že se na škole nesmí nosit náboženské symboly,“ pokračovala dáma. „A vás k tomu tedy využili?“ ptal se moderátor Veselý. „Ano,“ odpověděla jasně paní ředitelka.“

Pro Parlamentní Listy otevírá také další rovinu: „O takovouto popularitu jsem nestála. Samozřejmě celá kauza měla dopad do mého osobního i rodinného života. Cítla jsem se ohrožena v zaměstnání. Přišlo mi to vše nespravedlivé a necitelné i vůči mým kolegům i žákům školy, protože za celou dobu působení jsem se snažila, aby škola měla tu nejlepší pověst a žáci dosahovali velmi dobrých výsledků a učitele měli dobré podmínky pro svoji náročnou práci. Ten tlak, který byl na mě vyvíjen veřejnou ochránkyní práv, některými neziskovými organizacemi, státními orgány, tiskem a některými dalšími médii i desítky a desítky probdělých nocí se podepsaly i na mém zdravotním stavu,“ říká pro ParlamentníListy.cz ředitelka Ivanka Kohoutová.

② Studentky

Dívka v centru dění se jmenuje Ayan Jamaal Ahmednuur. Obě studentky se cítí být pod tlakem a opouštějí studium. Ahmednuur hledá zastání a po podpoře ombudsmanky i uznání a (malé) zadostiučinění.

Pokuste se najít její postoje v médiích. Dívky v kauze figurují málo, ať už ze své vlastní vůle, nebo z nezájmu médií (co je pravděpodobnější?).

Zde je několik odkazů přibližujících okolnosti:

- Jak se vyvíjela kauza pro studentku?
- Proč vzala studentka zpět obžalobu?
- Jak práva studentek uchopil nejvyšší soud?

③ Ombudsmanka

Ombudsmanka v roce 2014 vydává zprávu , ve které konstatuje, že došlo k nepřímé diskriminaci žalovatelky, a že česká legislativa náboženské symboly neomezuje. V roce 2014 dále vydává zprávu o stavu lidských práv, ve které zmiňuje tzv. šátkovou aféru . Ombudsmanka rovněž kritizuje Českou školní inspekci za laxní posouzení kauzy.

Postoj ombudsmanky je silně kritizován v médiích, zejména v mediální skupině MAFRA a Parlamentních listech : „Anna Šabatová k věci uvedla, že je velmi překvapena tím, že je podezřelá z nějakého trestného činu za skutky, které považuje za zcela souladné se zákonem a s mandátem veřejné ochránkyně práv. Vnímá to jako do určité míry nepřiměřený nátlak na výkon funkce. Odkazuje na atmosféru, která panuje ve společnosti ve vztahu k příslušníkům muslimského vyznání a konkrétně i ve vztahu ke stěžovatelce Ayan Jamaal Ahmednuur. Bylo třeba vyvinout určitou míru občanské a lidské odvahy, aby zaujala to stanovisko, které zaujala, zejména v prvních týdnech byla zavalena stovkami nepřátelských e-mailů a to trestní oznámení vnímá jako součást tohoto nátlaku,“ popisují policisté ve svém usnesení, jak svůj postup ombudsmanka vysvětlovala.“

„To, že údajně stěžovatelka nebyla schopna v tu chvíli prokázat svoji totožnost, je zcela irelevantní ve vztahu k tomu, jestli došlo, nebo nedošlo k diskriminaci. To, o co tam šlo, je, jestli lze vnitřním řádem zakázat nošení šátku, nebo ne. Prokázání totožnosti je v předmětné věci pouze technikálie a to, zda mohla stěžovatelka Ahmednuur předložit dne 2. 9. 2013 tzv. průkaz azylanta, nebylo ověřováno. Od stěžovatelky si nechala popsat situaci a nic nenasvědčovalo tomu, že by šlo o průkaz, a ne o šátek,“ stojí v usnesení.“

Ombudsmanka byla na základě žaloby ředitelky předmětem policejního šetření, nakonec však nebyla obviněna ②.

④ Soudy

Odvolací soud nejprve rozhodl proti žalobě studentky ②.

„Podle názoru odvolacího soudu na užívání šátku jako projevu náboženského přesvědčení navenek bez jakéhokoliv omezení na půdě veřejné školy, která musí zůstat neutrálním prostředím, žalobkyně právo nemá. Povinná tolerance náboženských symbolů nemá zákonný podklad, u nás je daná pouze opakem práva na náboženskou svobodu,“ stálo v odůvodnění rozsudku soudce Městského soudu v Praze Jana Klášterky. Shrnutí soudních řízení je zde ②.

Nejvyšší soud

NS se ale postavil na stranu dívky ②. Senát v čele s Robertem Walthem upozornil, že požadavek na odložení šátku opíraný o školní řád nemohl obstát. „Cílem tohoto opatření bylo dodržování společenských norem v prostorách školy a bylo vyvoláno nevhodným oblékáním především chlapců, kteří nosili ve škole a při výuce kšiltovky a kapuce. Normy společenského chování včetně odívání však žalobkyně užitím muslimského šátku neporušila, neboť zahalení vlasů obecně nevzbuzuje pohoršení, je u žen běžné nejen při pobytu venku, ale i uvnitř budov,“ konstatovali soudci. Skutečnost, že způsob vázání hidžábu je v naší společnosti cizorodým prvkem, neznamena porušení norem společenského chování, mravnosti, respektive morálky. V případě zahalení hidžábem jako projevu víry tedy není zákaz pokrývek hlavy odůvodněn legitimním cílem zachovávat pravidla společenského chování a morálky, tedy cílem, jež toto ustanovení školního řádu sledovalo,“ stojí v rozhodnutí NS.

Poté Nejvyšší soud činí závěr: „Lze uzavřít, že zákaz nošení pokrývek hlavy studentkám muslimského vyznání při teoretické výuce ve škole není odůvodněn legitimním cílem. Ve vztahu k žalobkyni došlo proto k nepřímé diskriminaci v přístupu ke vzdělání ve smyslu § 3 antidiskriminačního zákona.“

Soud se odkazuje na Listinu základních práv EU ②: Svoboda projevu náboženské vyznání a přesvědčení může podléhat jen omezením, která jsou stanovena zákony a která jsou nezbytná v demokratické společnosti v zájmu veřejné bezpečnosti, ochrany veřejného pořádku, zdraví, nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.

⑤ Prezident a politici

Politická intervence přenáší téma na pole politického boje.

Ředitelky se zastali různí aktivisté ② a politici:

- Na stranu ředitelky se staví Miloš Zeman „Šátkem to začíná, burkou končí“ ② (tento článek ČT má zajímavý obrat)
- Nepřímo pak i ministr školství ②: „Hidžáb nevadí, ale burka ano. Pravidla jsou pravidla“

Ředitelka Kohoutová dostala v souvislosti s kauzou v roce 2018 státní vyznamenání od prezidenta Miloše Zemana. Ocenil ji za zásluhy o stát jako „statečnou ženu v boji s netolerantní ideologií“ ②. Prezidentův mluvčí ve svém vysvětlení podpořil verzi ředitelky ②: „Prezidentův mluvčí v pondělí dopoledne vysvětlil, co tím Zeman myslel. ‚Netolerantní ideologii vyznávají ti, kteří se snaží uštvat člověka, zničit ho profesně i lidsky, v zájmu své ‚pravdy‘. Paní ředitelka čelila několik let brutální kampani v režii ombudsmanky, neziskovek a některých médií,“ napsal v sms zprávě Ovčáček k zásluze Kohoutové“.

⑥ Anti-islamisté

Kauza je využita k polarizujícímu jednání; kauzy se ujali anti-islamisté, dívky zase lidskoprávní aktivisté. Soudní síň je místem symbolického sporu o islám, potažmo o práva muslimů. Soudních jednání se opakovaně účastnili tzv. odpůrci muslimů, kteří podporovali školu a její ředitelku Ivanku Kohoutovou. S obrazy s přeškrtnutou mešitou či s plakáty s nápisy „škola není mešita“ a „Islám je smrtelné zlo“ a „dnes šátek, zítra obrázka“ stáli před jednacím sálem. Přítomen byl Martin Konvička, vůdce iniciativy Islám v ČR nechceme, jakož i politici: Jana Černochová, Václav Klaus mladší, Patrik Nacher za hnutí ANO, zástupce veřejné ochránčyně práv Stanislav Křeček, Marek Černoch z Úsvitu a Jana Volfová z Bloku proti islámu. Proces a s ním spojená pozornost médií v minulosti přilákaly i politiky, kteří vyjadřovali podporu ředitelce školy. V úterý se před soudní síní objevili znovu politici ODS Jana Černochová a Václav Klaus mladší, přišel také Miroslav Sládek. Jednání se naopak jako obvykle neúčastnila Somálka... Do jednací síně přišel také školní expert ODS Václav Klaus mladší, který případ dlouhodobě sleduje. Rádio Impuls řekl, že hidžáb je pro žalobkyni jen záminkou. „Tady podle mě nejde o náboženské svobody. Jde o to, že když dáte pětku nebo necháte propadnout nějaké dítě, které je shodou okolností z nějaké minority, tak

na vás naskáčou aktivisté a státní orgány“ viz článek v iDnes .

Parlamentní listy provokace během soudního líčení: Vše vyvrcholilo tím, když jeden z provokatérů a zcela se nekontrolujících jedinců si nasadil motor-kářskou přilbu, kterou si ale byl na výzvu soudkyně a justiční stráže nucen sundat. Po chvilce se však zvedl a jako smyslů zbavený začal vykřikovat, jak to, že právní zástupkyně žalobkyně má také pokrývku hlavy, přestože ta evidentně patřila ke kostýmu. Trpělivost přetekla a výtržník musel za doprovodu justiční stráže soudní síň opustit. Při jeho odchodu někteří lidé povstali a začali zpívat státní hymnu.

⑦ Lidskoprávní aktivisté

Aktivisté podporují studentky a staví se za právo nosit hidžáb ve škole .

„Kvůli velkému zájmu se jednání přesunulo do největšího sálu v justičním areálu. Rušno bylo před začátkem soudu i na chodbě. Na líčení se totiž přišlo podívat i několik žen se zahalenými vlasy. „Já vás teď vyzývám, abyste si ten šátek sundala,“ provolávala starší žena na Moniku Horákovou ze Strany Zelených, která přišla k soudu zahalená. „Právě kvůli lidem jako jste vy, si ho nechám na hlavě,“ odvětila Horáková.“

4.1.2

Anatomie jedné eskalace — práce ve skupinách

Přečtěte si text metodou podvojného deníku. Rozdělte prázdný papír na dvě části. Do první části запиšte informace a myšlenky z textu, které vás zaujaly, nebo ke kterým máte otázky či komentáře, na druhou polovinu papíru si запиšte vlastní komentáře, poznámky nebo otázky k daným úryvkům z textu. K uvedenému případu dohledejte další informace, jako jsou zprávy, články nebo rozhovory v médiích.

Takzvaná šátková aféra z roku 2013 byla jednou z mála veřejných konfrontací na téma viditelnosti islámu v Česku a jeho postavení ve společnosti. V Česku šlo o ojedinělou záležitost; v českých školách studuje řada dívek, které si z důvodu svého náboženského vyznání zahalují šátkem část hlavy, a do roku 2013 došlo jen k málo kontroverzním. Zato v západoevropských zemích je zahalování žen z náboženských důvodů téma, které bylo mezi lety 2003 a 2015 velmi přítomné.

Začátkem byl zákaz nošení šátků ve francouzských státních školách v roce 2003. Několik soudních procesů proběhlo v Německu, v Rakousku se také řešil zákaz nošení šátku v parlamentu a v Belgii zase nošení šátku z náboženských důvodů u političek. V každé zemi šlo ale o spor na jiné téma: někde šlo o pravidla týkající se žactva nebo vyučujících, někde proti šátku brojily radikálně pravicové strany, jinde zase sekulární levice a středové politické strany poukazovaly na sekularismus jako základní republikánský princip, jinde se zase liberálové i konzervativní muslimové dívali s nedůvěrou na liberální političku nosící šátek. Dnes je téma šátku ve většině zemí buď vyřešené, nebo alespoň okrajové.

Český případ odrážel několik procesů: zprávy o těchto kontroverzích v Evropě (jakkoliv zjednodušené) a růst islamofobie po roce 2015 (iniciativa „Islám v ČR nechceme“ a protiimigrační obrat Okamurovy druhé strany v roce 2016).

Co se stalo

- 2013** Dvě dívky, jedna afghánské a jedna somálské původu, opouštějí Střední zdravotnickou školu v Ruské ulici v Praze poté, co je ředitelka v září vyzvala, aby si při teoretické výuce sundaly hidžáb s tím, že během praktické výuky se pokrývka hlavy nosí, ale během teoretické ne. Dívky pokyn ředitelky neuposlechly.
- 2014** Jedna z dívek podává stížnost. Ombudsmanka na situaci reaguje a hovoří o nepřímé diskriminaci.
- 2016** Ayan Jamaal Ahmednuur školu žaluje v občanském soudním řízení, přičemž se domáhá omluvy a 60 tisíc korun.
- 2017** Škola u obvodního a poté i městského soudu v Praze vyhrává s tím, že ředitelka neporušila pravidla: Městský soud v Praze v září loňského roku pravomocně rozhodl o tom, že neexistuje zákonná povinnost tolerovat náboženské symboly. Dívky navíc nebyly na školu formálně zapsány, ani z ní nebyly formálně vyloučeny.
- 2017** Česká televize vysílá pořad Máte slovo s Michaelou Jílkovou na téma „Je hidžáb ve školách výrazem demokracie, nebo islamizace?“.
- 2017** Škola reaguje na rozsudek městského soudu a zavádí plošný zákaz nošení pokrývek hlavy.
- 2018** Ředitelka podává prostřednictvím svého advokáta na ombudsmanku žalobu pro ochranu osobnosti. Dožaduje se omluvy a finanční satisfakce ve výši dvou milionů korun. Ombudsmanka byla na základě žaloby ředitelky předmětem policejního šetření, nakonec však nebyla obviněna.
- 2019** Nejvyšší soud konstatoval, že zákaz nošení šátku při teoretické výuce nesleduje legitimní cíl, a že Česko nesmí diskriminovat žádný z náboženských směrů. Spor proto vrátil k dalšímu projednání.
- 2020** Dívka si přeje žalobu pro celkové vyčerpání stáhnout. Ředitelka nesouhlasí a stažení ruší.
- 2021** Soud povoluje stažení žaloby žalovatelkou.

Otázky

Ukázalo se, že islám Čechům vadí? Nebo naopak, že téma nošení šátku bylo vítanou příležitostí se zviditelnit? Byla ředitelka školy islamofobka, nebo se „radikalizovala“ během procesu eskalace? Jakou roli hrála v eskalaci média a islamofobní aktivisté? Kdo byl největší obětí události a kdo nese největší zodpovědnost?

Jak chápali „šátek“ různí aktéři konfliktu? O co šlo různým aktérům kauzy? Šlo nakonec o islám?

Kdo má jaký problém?

Aktéři kauzy: ředitelka, studentky, ombudsmanka, soudy, politici, anti-islamisté, lidskoprávní aktivisté

Zadání:

- 1 Každá skupina analyzuje jednání jednoho z aktérů. Použijte materiály z domácí přípravy a na internetu dohledejte další zdroje, argumenty nebo jiné relevantní informace ke svému aktérovi, abyste zjistili jeho motivace, cíle a strategie. Pomocí teorie otheringu (viz pracovní list Othering) a následujících pomocných otázek připravte rozbor jednání aktéra:

- Jaká je motivace aktéra? Čeho chtěl dosáhnout?
- Jaké je mocenské postavení aktéra?
- Jaké jsou hlavní argumenty aktéra?
- Jakou roli sehrál aktér v celé kauze? Eskaloval? Deeskoval? Jak to ovlivnilo průběh kauzy?
- Využíval aktér v kauze othering? Jakým způsobem? Jak rámoval „druhé“?
- Byl othering použit i vůči vašemu aktérovi? Jakým způsobem? Jak byl aktér rámován?
- Jak othering ovlivnil celou kauzu? A jaký to mělo dopad na zranitelné skupiny?
- Jak se otheringu dá vyhnout?

- 2 Připravte scénář pro rolovou hru tak, aby váš aktér dosáhl svého cíle. Nachystejte si několik argumentů, názorů, prohlášení a návrh na řešení (z pohledu svého aktéra), můžete použít i citace z rozhovorů nebo vlastní fantazii. Nápomocné vám mohou být

otázky pro skupinu, které najdete na konci popisu každého aktéra.

① Ředitelka:

Necítí vinu. Rozhodnutí se opíralo o platný školní řád. Dívky se navíc nikdy formálně nezapsaly a nebyly zbaveny možnosti vzdělávání pro náboženský symbol. Odmítá nařčení z diskriminace a vyhrožuje soudem ombudsmance.

V rozhovoru pro Mladou Frontu DNES vysvětluje svůj odmítavý postoj a svůj přístup k nošení šátku a k autoritě školy: „Nošení pokrývky hlavy v prostorách školy je nespolečenské, a tak k této záležitosti v souladu s vnitřními předpisy přistupujeme. Nikomu nebráníme v jeho víře. Ve všech případech, ať žadatel o studium na zdejší škole pochází z České republiky, ze zemí EU nebo ze třetích zemí, je nutné, aby respektoval právní předpisy, zvyklosti dané země, etické normy i jiná náboženství... Asi bychom neobhájili, aby tady děti seděly v kapucích, kulichách a učitelé chodili v kloboucích. Společenské chování je dáno takto, takže pokud tady někdo chce dobrovolně studovat, tak si myslím, že by se měl přizpůsobit.“

V rozhovoru pro Lidovky se dále obhájuje sekulární povahou českého školství: „Pokud někdo v něco věří, nemusí to demonstrovat navenek. Ať si to demonstruje třeba mimo školu.“

Na druhou stranu pro Parlamentní listy odmítá, že by měla zakazovat šátek a brání se tím, že studentka neměla platné doklady. Odmítá, že by měla zakazovat šátek, a brání se tím, že studentka neměla platné doklady. „Navíc, ženu ze Somálska nikdo nikdy neviděl. Pokud jí náhodou někdo viděl, tak nemohl vědět, koho vlastně vidí a o koho jde. Neměla totiž platné dokumenty. Takže úřady vlastně zastupovaly někoho, a neví se koho. „Poškozená“ je jako paní Columbová.“

Cítí se sama obětí a za kauzou vidí konspiraci: „Jediný, kdo to odnesl po všech stránkách, jsem já. Jsem stále přesvědčena, že celá kauza měla být precedens, protože tato věc není v České republice dostatečně legislativně vyřešena a já jsem měla být tou obětí. Normálně by mě zlikvidovali. Byla snaha mě poškodit jak lidsky, tak profesně. A tato bilance je pro mě dosti děsivá. Nezapomeňte, že v roce 2013 se vlna začala rozjíždět. Už v roce 2015 jsem se vyjadřovala v tom smyslu, že od prvopočátku je to akce plánovaná, za určitým cílem.“

Jak referují Parlamentní listy , v pořadu u Xavera Veselého dále rozvádí svůj pohled

na studentku a teorii konspirace: „Ona měla doklad o tom, že měla ukončenou základní školní docházku, ale neuměla číst, psát ani počítat. Mě to překvapilo,“ popisovala v rádiu ředitelka. Kohoutová si obě dívky pozvala do ředitelny. Ony tam přilétly, ta Somálka dupala a říkala, že u nás nebude studovat, vyběhla z ředitelny a po chvíli se vrátila s formulářem, že ukončuje studium. Asi kvůli nošení šátku, ale jak ona neuměla vůbec psát, tak to na tom formuláři vypadalo jako nehonění,“ prozradila Kohoutová.

„To byl naplánovaný scénář. S právníky, s nevládními organizacemi, pravděpodobně, aby z toho vznikla politická kauza a aby se tady prolomilo to, že se na škole nesmí nosit náboženské symboly,“ pokračovala dáma. „A vás k tomu tedy využili?“ ptal se moderátor Veselý. „Ano,“ odpověděla jasně paní ředitelka.“

Pro Parlamentní listy otevírá také další rovinu: „O takovouto popularitu jsem nestála. Samozřejmě celá kauza měla dopad do mého osobního i rodinného života. Cítila jsem se ohrožena v zaměstnání. Přišlo mi to vše nespravedlivé a necitelné i vůči mým kolegům i žákům školy, protože za celou dobu působení jsem se snažila, aby škola měla tu nejlepší pověst a žáci dosahovali velmi dobrých výsledků a učitelé měli dobré podmínky pro svoji náročnou práci. Ten tlak, který byl na mě vyvíjen veřejnou ochránkyní práv, některými neziskovými organizacemi, státními orgány, tiskem a některými dalšími médii i desítky a desítky probdělých nocí se podepsaly i na mém zdravotním stavu,“ říká pro Parlamentní listy.cz ředitelka Ivanka Kohoutová.

Pomocné otázky pro skupinu

- Jaký cíl sledovala ředitelka? Co bylo její motivací, resp. potřebou?
- Vnímáte posun, nebo naopak koherenci jejího postoje?
- Zaujímají různá média ke kauze různé přístupy? Je v textech něco důležitého či zvláštního?
- Dalo se to vyřešit jinak?

② Studentky

Dívka v centru dění se jmenuje Ayan Jamaal Ahmednuur. Obě studentky se cítí být pod tlakem a opouštějí studium. Ahmednuur hledá zastání a po podpoře ombudsmanky i uznání a (malé) zadostiučnění.

Pokuste se najít její postoje v médiích. Dívky v kauze figurují málo, ať už ze své vlastní vůle, nebo z nezájmu médií (co je pravděpodobnější?).

Zde je několik odkazů přibližujících okolnosti:

- [Jak se vyvíjela kauza pro studentku?](#)
- [Proč vzala studentka zpět obžalobu?](#)
- [Jak práva studentek uchopil nejvyšší soud?](#)

Pomocné otázky pro skupinu

- Lze dohledat jména studentek, jejich původ, názory a informace o dopadu celé kauzy na jejich život? Proč?
- Kdo za ně hovoří?
- Jak na ně kauza zapůsobila?
- Kdo se jí zastal?

③ Ombudsmanka

Ombudsmanka v roce 2014 vydává zprávu, ve které konstatuje, že došlo k nepřímé diskriminaci žalovatelky, a že česká legislativa náboženské symboly neomezuje. V roce 2014 dále vydává zprávu o stavu lidských práv, ve které zmiňuje tzv. šátkovou aféru. Ombudsmanka rovněž kritizuje Českou školní inspekci za laxní posouzení kauzy.

Postoj ombudsmanky je silně kritizován v médiích, zejména v mediální skupině MAFRA a Parlamentních listech: „Anna Šabatová k věci uvedla, že je velmi překvapena tím, že je podezřelá z nějakého trestného činu za skutky, které považuje za zcela souladné se zákonem a s mandátem veřejné ochránkyně práv. Vnímá to jako do určité míry nepřiměřený nátlak na výkon funkce. Odkazuje na atmosféru, která panuje ve společnosti ve vztahu k příslušníkům muslimského vyznání a konkrétně i ve vztahu ke stěžovatelce Ayan Jamaal Ahmednuur. Bylo třeba vyvinout určitou míru občanské a lidské odvahy, aby zaujala to stanovisko, které zaujala, zejména v prvních týdnech byla zavalena stovkami nepřátelských e-mailů a to trestní oznámení vnímá jako součást tohoto nátlaku,“ popisují policisté ve svém usnesení, jak svůj postup ombudsmanka vysvětlovala.

„To, že údajně stěžovatelka nebyla schopna v tu chvíli prokázat svoji totožnost, je zcela irrelevantní ve vztahu k tomu, jestli došlo, nebo nedošlo k diskriminaci. To, o co tam šlo, je, jestli lze vnitřním řádem zakázat nošení šátku, nebo ne. Prokázání totožnosti je v předmětné věci pouze technikálie a to, zda mohla stěžovatelka Ahmednuur předložit

dne 2. 9. 2013 tzv. průkaz azylanta, nebylo ověřováno. Od stěžovatelky si nechala popsat situaci a nic nenasvědčovalo tomu, že by šlo o průkaz, a ne o šátek,“ stojí v usnesení.

Ombudsmanka byla na základě žaloby ředitelky předmětem policejního šetření, nakonec však nebyla obviněna.

Pomocné otázky pro skupinu

- Jak byste charakterizovali roli, kterou v kauze ombudsmanka sehrála?
- Měnila se její role v čase?
- Je v jejích postojích něco důležitého či zvláštního?

④ Soudy

Odvolací soud nejprve rozhodl proti žalobě studentky.

„Podle názoru odvolacího soudu na užívání šátku jako projevu náboženského přesvědčení navenek bez jakéhokoli omezení na půdě veřejné školy, která musí zůstat neutrálním prostředím, žalobkyně právo nemá. Povinná tolerance náboženských symbolů nemá zákonný podklad, u nás je daná pouze opakem práva na náboženskou svobodu,“ stálo v odůvodnění rozsudku soudce Městského soudu v Praze Jana Klášterky. Shrnutí soudních řízení je zde.

Nejvyšší soud

NS se ale postavil na stranu dívky. Senát v čele s Robertem Walthem upozornil, že požadavek na odložení šátku opíraný o školní řád nemohl obstát. „Cílem tohoto opatření bylo dodržování společenských norem v prostorách školy a bylo vyvoláno nevhodným oblékáním především chlapců, kteří nosili ve škole a při výuce kšiltovky a kapuce. Normy společenského chování včetně odívání však žalobkyně užitím muslimského šátku neporušila, neboť zahalení vlasů obecně nevzbuzuje pohoršení, je u žen běžné nejen při pobytu venku, ale i uvnitř budov,“ konstatovali soudci. Skutečnost, že způsob vázání hidžábu je v naší společnosti cizorodým prvkem, neznamená porušení norem společenského chování, mravnosti, respektive morálky. V případě zahalení hidžábem jako projevu víry tedy není zákaz pokrývek hlavy odůvodněn legitimním cílem zachovávat pravidla společenského chování a morálky, tedy cílem, jež toto ustanovení školního řádu sledovalo,“ stojí v rozhodnutí NS.

Poté Nejvyšší soud činí závěr: „Lze uzavřít, že zákaz nošení pokrývek hlavy studentkám muslimského vyznání při teoretické výuce ve škole není odůvodněn legitimním cílem. Ve vztahu k žalobkyni došlo proto k nepřímé diskriminaci v přístupu ke vzdělání ve smyslu § 3 antidiskriminačního zákona.“

Soud se odkazuje na Listinu základních práv EU ②: Svoboda projevu náboženské vyznání a přesvědčení může podléhat jen omezením, která jsou stanovena zákony a která jsou nezbytná v demokratické společnosti v zájmu veřejné bezpečnosti, ochrany veřejného pořádku, zdraví, nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.

Pomocné otázky pro skupinu

- Jakou roli hrály v celé kauze soudní spory?
- Jak vnímáte to, že každý soud vydal jiný rozsudek?
- Jak soudní rozhodnutí ovlivnila průběh kauzy?
- Je v textech něco důležitého či zvláštního?

⑤ Prezident a politici

Politická intervence přenáší téma na pole politického boje.

Ředitelky se zastali různí aktivisté ② a politici:

- Na stranu ředitelky se staví Miloš Zeman „Šátkem to začíná, burkou končí“ ② (tento článek ČT má zajímavý obrat)
- Nepřímo pak i ministr školství ②: „Hidžáb nevádí, ale burka ano. Pravidla jsou pravidla“

Ředitelka Kohoutová dostala v souvislosti s kauzou v roce 2018 státní vyznamenání od prezidenta Miloše Zemana. Ocenil ji za zásluhy o stát jako „statečnou ženu v boji s netolerantní ideologií“ ②. Prezidentův mluvčí ve svém vysvětlení podpořil verzi ředitelky ②: „Prezidentův mluvčí v pondělí dopoledne vysvětlil, co tím Zeman myslel. „Netolerantní ideologii vyznávají ti, kteří se snaží uštvat člověka, zničit ho profesně i lidsky, v zájmu své ‚pravdy‘. Paní ředitelka čelila několik let brutální kampani v režii ombudsmanky, neziskovek a některých médií,“ napsal v sms zprávě Ovčáček k zásluze Kohoutové.“

Pomocné otázky pro skupinu

- Proč se do kauzy zapojili politici a prezident?
- Co bylo jejich zájmem? V jakém kontextu se zapojili?
- Jaký to mělo vliv na vývoj kauzy?
- Je v textech něco důležitého či zvláštního?

⑥ Anti-islamisté

Kauza je využita k polarizujícímu jednání; kauzy se ujali anti-islamisté, dívky zase lidskoprávní aktivisté. Soudní síň je místem symbolického sporu o islám, potažmo o práva muslimů. Soudních jednání se opakovaně účastnili tzv. odpůrci muslimů, kteří podporovali školu a její ředitelku Ivanku Kohoutovou. S obrazy s přeškrtnutou mešitou či s plakáty s nápisy „škola není mešita“ a „Islám je smrtelné zlo“ a „dnes šátek, zítra obřízka“ stáli před jednacím sálem. Přítomen byl Martin Konvička, vůdce iniciativy Islám v ČR nechceme, jakož i politici: Jana Černochová, Václav Klaus mladší, Patrik Nacher za hnutí ANO, zástupce veřejné ochránčyně práv Stanislav Křeček, Marek Černoch z Úsvitu a Jana Volfová z Bloku proti islámu. Proces a s ním spojená pozornost médií v minulosti přilákaly i politiky, kteří vyjadřovali podporu ředitelce školy. V úterý se před soudní síní objevili znovu politici ODS Jana Černochová a Václav Klaus mladší, přišel také Miroslav Sládek. Jednání se naopak jako obvykle neúčastnila Somálka... Do jednací síně přišel také školní expert ODS Václav Klaus mladší, který případ dlouhodobě sleduje. Rádio Impuls řekl, že hidžáb je pro žalobkyni jen záminkou. „Tady podle mě nejde o náboženskou svobodu. Jde o to, že když dáte pětku nebo necháte propadnout nějaké dítě, které je shodou okolností z nějaké minority, tak na vás naskáčou aktivisté a státní orgány“ viz článek v iDnes ②.

Parlamentní listy ② provokace během soudního líčení: Vše vyvrcholilo tím, když jeden z provokatérů a zcela se nekontrolujících jedinců si nasadil motorářskou přilbu, kterou si ale byl na výzvu soudkyně a justiční stráže nucen sundat. Po chvíli se však zvedl a jako smyslů zbavený začal vykřikovat, jak to, že právní zástupkyně žalobkyně má také pokrývku hlavy, přestože ta evidentně patřila ke kostýmu. Trpělivost přetekla a výtržník musel za doprovodu justiční stráže soudní síň opustit. Při jeho odchodu někteří lidé povstali a začali zpívat státní hymnu.

Pomocné otázky pro skupinu

- Co je cílem anti-islamistů?
- Jak vnímají šátek, islám a celou kauzu?
- Jaké používají prostředky pro dosažení svého cíle?
- Je v textech něco důležitého či zvláštního?

⑦ Lidskoprávní aktivisté

Aktivisté podporují studentky a staví se za právo nosit hidžáb ve škole 📌.

„Kvůli velkému zájmu se jednání přesunulo do největšího sálu v justičním areálu. Rušno bylo před začátkem soudu i na chodbě. Na líčení se totiž přišlo podívat i několik žen se zahalenými vlasy. „Já vás teď vyzývám, abyste si ten šátek sundala,“ provolávala starší žena na Moniku Horákovou ze Strany Zelených, která přišla k soudu zahalená. „Právě kvůli lidem jako jste vy, si ho nechám na hlavě,“ odvětila Horáková.“

Pomocné otázky pro skupinu

- Proč Monika Horáková nosí šátek? Co tím chce dát najevo?
- Jako roli hrají aktivisté ve sporu?
- Jaký to má dopad na kauzu a na celou diskuzi o islámu v Česku?

4.1.3

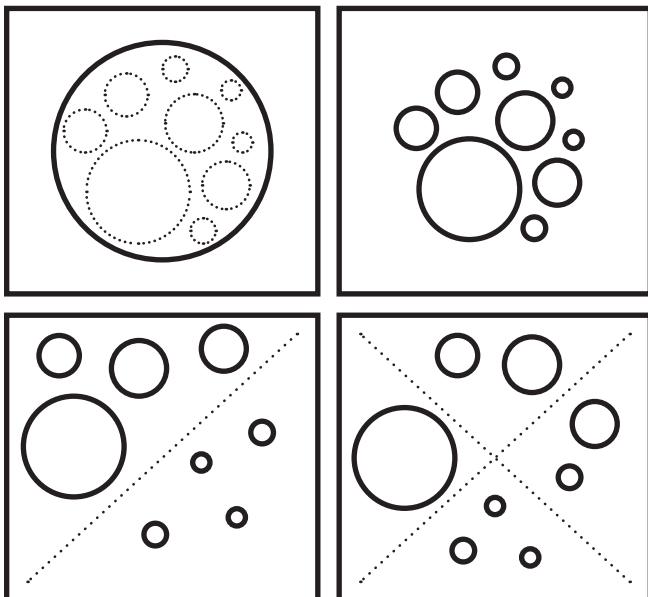
Othering

Othering je ve společnostech běžný proces, během něhož dochází k rozdělování lidí do dvou skupin, na „my“ vs. „oni“. Klíčovou roli v tomto procesu hraje tzv. rámování, kdy jsou cizí skupině připisovány určité charakteristiky, zpravidla protikladné charakteristikám skupiny naší. Podílí se na tom nejen konkrétní lidé, ale také mediální produkce a různá politická a administrativní rozhodnutí. Se sebepochopením jedné skupiny se typicky pojí odmítání rysů skupiny druhé, respektive vytváří se představy nadřazenosti a podřízenosti, či přímo podřadnosti: např. bílý vs. černý, zodpovědný vs. nepřizpůsobivý, civilizovaný vs. nemoderní atd. K otheringu patří především připisování určitých vlastností na základě stereotypů o skupině lidí, ale také vytváření morální paniky a pocitu ohrožení různými negativně rámovanými skupinami.

Když se toto vymezování rozšíří a promítne do politických a správních procesů a do mediální sféry, může nastat problém. Už to nejsou konkrétní lidé, jedinci se svými specifiky. Stávají se z nich výhradně představitelé určité sociální identity, respektive stereotypně chápáné skupiny. V důsledku otheringu například zmínění muslimové bývají vykreslováni jako fanatičtí věřící, kteří páchají násilí na ženách a nedokáží pochopit evropskou křesťanskou kulturu; Romové jako parazité a „nepřizpůsobiví“;

feministky jako neženské atd., a „my“ představuje jejich převrácený odraz.

Othering je mocenským nástrojem. Ti, co jej provádí, tím totiž především definují sebe sama jako racionální a moderní; jako pracovitě a nezávislé na státu či jako skutečné ženy a muže. Tento proces totiž implikuje nadřazenost: Evropané a jejich civilizace je „lepší“ než islámská; bílí jsou „zdatnější“ a „záslužnější“ než Romové; konzervativci jsou „lepší“ než ti, co chtějí společnost měnit.

negativně vnímali zájem elit o migraci a nezájem o své regiony, potažmo lidé, kteří téma migrace využili k vyjádření nedůvěry v oficiální instituce, aj.

Konflikty, které se točí právě kolem symbolů, norem a hodnot, jež označují „nás“ jako opak „druhých“, označujeme jako tzv. kulturní války. Typicky je chápeme jako spor, jehož se účastní dva tábory: „progresivní/liberální“ (feministky, lidskoprávní aktivisté) vs. „reakcionářský/(ultra) konzervativní“ (např. odpůrci manželství pro všechny, potratů, pomoci uprchlíkům atd.). Kulturní války popisují politické konflikty, jejichž předmětem zdánlivě nejsou materiální zájmy, ale morální hodnoty a sociální normy, a které pracují s představou o polarizované společnosti.

K otheringu dochází samozřejmě i z druhé strany těmi, co se např. cítí morálně nadřazení nad Evropany či liberály, chápou moderní společnost jako zkaženou či vyzdvihují dané genderové role jako „přirozené“ atd. Othering probíhá na mnoha úrovních a nepředstavuje něco, čeho by bylo možné se zcela zříci. V určité fázi však začne ohrožovat práva určitých skupin či jejich členů a demokratické principy a postupy. Zvláště agresivní othering je nutné vnímat jako významný politicko-právní problém.

Zásadní pro naši analýzu je, že proces otheringu má v poslední době rostoucí dosah do společenské diskuze. Během polarizujících konfliktů se vůči sobě vymezují skupiny na základě politických postojů. Různá témata (ženská a menšinová práva) se stávají předmětem politických bojů a místo pragmatických diskuzí se o nich vedou zástupné spory, které jsou nadto prezentovány jako spory mezi zdánlivě homogenními tábory.

Během zmíněné uprchlické krize se takto např. vytvořily tábory tzv. islamofobů a tzv. sluníčkářů. Sluníčkáři byli líčeni jako naivní lidé s humanitním nebo společenskovedním vzděláním, kteří odmítají vnímat realitu a záměrně popírají jakékoli negativní jevy, které s migrací souvisí. Na druhé straně měli stát islamofobové, kteří byli popisováni jako rasisté a vyznavači krajní pravice, bez jakékoliv empatie k cizímu neštěstí. Ve skutečnosti ale tyto dva pomyslné tábory sestávaly z mnoha různých aktérů s různými zájmy. Např. na straně tzv. islamofobů sice nepochybně byli stoupenci a představitelé krajní pravice, kteří se pokusili téma uprchlické krize vytěžit a získat tak větší počet příznivců a moc, ale i lidé, kteří měli obavy z cizího či z budoucnosti, nebo kteří

4.1.4

Nenásilné řešení šátkové aféry¹

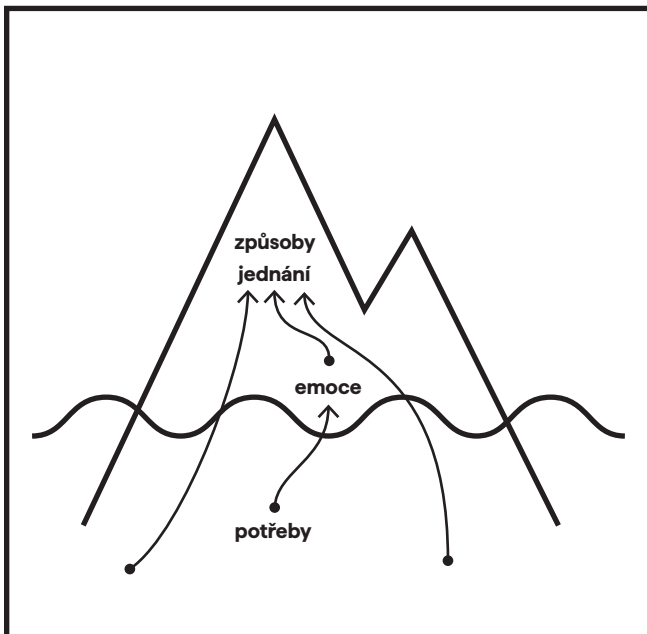
Nenásilná komunikace (Nonviolent communication, NVC) je metoda komunikace směřující k vytváření porozumění mezi lidmi a k hledání řešení, která fungují pro všechny. Esence nenásilné komunikace spočívá ve specifickém zaměření pozornosti a přístupu k mezilidským interakcím i k sobě samému. Vychází z vědomí vzájemné provázanosti a předpokladu, že všichni sdílíme stejné potřeby, přestože se často lišíme ve způsobech, kterými se je snažíme naplnit. Díky tréninku nenásilné komunikace tak dokážeme lépe porozumět sami sobě i lidem kolem nás a zaujímat postoje, které zohledňují potřeby všech zúčastněných.

Tři pilíře nenásilné komunikace

- **Kontakt se sebou samým:** zaměření pozornosti na vlastní pocity a potřeby a kultivování vnitřní sobody v nakládání s nimi.
- **Upřímné sebevyjádření:** vyjádření všeho podstatného takovým způsobem, který budou ostatní lidé schopni slyšet a pochopit.
- **Empatie:** vytváření prostoru pro prožívání druhého člověka tak, aby se cítil slyšen, pochopen a brán vážně.

- ① **Chápu pocity a potřeby jako ledovec:** ledovec má dvě části: jednu pod vodou a jednu nad vodou. Část pod vodou reprezentuje potřeby, na základě kterých všichni lidé jednají. Naše potřeby ale často zůstávají druhým lidem skryté. Co lidé vidí, jsou reakce na nenaplněné potřeby. Vidí naše emoce a způsoby jednání, tedy vrchol ledovce. Z toho plyne, že nikdy nemůžeme s jistotou vědět, proč ostatní lidé jednají tak, jak jednají. To však neznamená, že bychom se o jejich potřebách nemohli něco bližšího dozvědět..
- ② **Při spatření problému popisují realitu:** lidská komunikace je složitá a často vede k různým nedorozuměním a konfliktům. Protože nevíme (jen tušíme), proč lidé jednají tak, jak jednají, snažíme se při popisování problému být objektivní. To znamená, že pozorovaný problém

¹ Převzato z webu [Nenásilná komunikace](#) .

popisujeme jako kamera, která zachycuje jen to, co je vidět.

- ③ **Doptávám se:** než abychom si domýšleli, co tím chtěl druhý říct, doptáme se.
- ④ **Mluvíme za sebe:** mluvíme jen za sebe, nesnažíme se mluvit za ostatní. Když mluvíme za sebe, mluvíme o svých pocitech. Nehodnotíme ani sebe, ani ostatní.
- ⑤ **Reflektuji vlastní pozici a nedostatek informací:** ke každému problému se vždy stavíme především jako člověk, jenž nikdy není expertem na všechna témata. K tomu nám chybí dostatek jak znalostí, tak zkušeností, ať už osobních, nebo zprostředkovaných jinými lidmi. Společně s tím si uvědomujeme svá privilegia (rodinný původ, vzdělání, postavení, gender), která mohou posilovat nebo oslabovat náš status v různých situacích.

Příklady hodnoticích a nenásilných tvrzení

hodnoticí tvrzení

Jsi hrozně nepořádná, neustále po sobě necháváš neumyté nádoby. To si myslíš, že ti budu posluhovat a umývat to po tobě?

Zase jsi přišel pozdě, úplně na mě kašleš a myslíš jen na sebe!

Neumíš snad číst? Psala jsem ti to v e-mailu, tak proč mě otravuješ voláním?

Vypadáš zase jako příšera z lesa. Neumíš se snad normálně slušně obléct, když jdeš do školy?

nenásilná forma

Dnes jsem objevil na lince neumyté nádoby a překáželo mi při vaření. Bylo tvoje? Líbilo by se mi, kdybychom se snažili mít uklizenou linku, ať se nemusím zdržovat úklidem před tím, než jdu vařit.

Vadí mi, že jsi nepřišel podle naší domluvy včas. Co se stalo? Byl bych rád, kdybys respektoval můj čas.

Jsem zahlcena prací a nemám teď čas si volat. Vše potřebné máš v e-mailu, který jsem ti poslala.

Nelíbí se mi, když si bereš do školy roztrhané oblečení. Mám strach, že si o mně budou učitelé myslet, že se o tebe neumím postarat.

Zadání

- ① Do prvního sloupce napište tři až čtyři tvrzení, která váš aktér v průběhu kauzy běžně používal nebo která jsou pro něj typická.
- ② Ve druhém sloupci se pokuste přeformulovat běžné výrazy dle zásad nenásilné komunikace.
- ③ Ve třetím sloupci se pokuste shrnout, jaké skryté či méně skryté potřeby mohly stát za jednáním vašeho aktéra.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.2

Istanbulská úmluva

4.2.1

Co je Istanbulská úmluva

Úmluva rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí, známá jako Istanbulská úmluva, byla představena v roce 2011 v Istanbulu. Do konce minulého roku ji podepsalo 45 států (včetně Česka) a 37 z nich ji i ratifikovalo. Jedná se o dokument, který vnímá násilí na ženách jako problém strukturální povahy, kterému lze předcházet skrze transformaci zavedených struktur, a definuje násilí na ženách jako „porušování lidských práv a formu diskriminace žen“.

Autoři a autorky úmluvy vycházejí z přesvědčení, že klíčovým elementem prevence násilí vůči ženám je uplatnění rovnoprávnosti mezi muži a ženami. Proto vychází z pojmu „gender“, který definuje jako „společensky ustanovenou roli, chování, aktivity a atributy, jež daná společnost považuje za náležité pro ženy a muže“, a který funguje jako analytický nástroj pro zkoumání nerovnosti žen a mužů. „Genderově podmíněné násilí“ definuje jako násilí, jež je zaměřeno na ženu proto, že je žena, anebo násilí, jemuž jsou vystaveny především ženy. Jako své cíle uvádí:

- ① chránit ženy před veškerými formami násilí a dosáhnout prevence, stíhání a potlačení násilí vůči ženám,
- ② přispět k eliminaci veškerých forem diskriminace žen a podpořit skutečné zrovnoprávnění žen s muži také posílením pravomocí žen,

- ③ navrhnout zevrubný rámec, strategie a opatření pro ochranu a pomoc veškerým obětem násilí vůči ženám a domácího násilí,
- ④ podpořit mezinárodní spolupráci ve snaze o eliminaci násilí vůči ženám a domácího násilí,
- ⑤ poskytnout podporu a pomoc organizacím a složkám účastným na prosazování zákonnosti, aby mohly efektivně spolupracovat a dohodnout se na integrovaném postupu při eliminaci násilí vůči ženám a domácího násilí.

Státy, které úmluvu ratifikují, se zavazují, že zakotví princip rovnosti mezi ženami a muži do svých ústav, zakážou diskriminaci žen a zruší zákony a postupy, jež diskriminují ženy. Podle textu Istanbulské úmluvy musí nově zavedená opatření vycházet z „genderového chápání násilí vůči ženám“ a „zohledňovat genderové hledisko a prosazovat

a aktivně naplňovat politiku rovnosti a dělby pravomocí mezi ženami a muži.“

- [Odkaz na Istanbulskou úmluvu](#)
- [Více informací o Istanbulské úmluvě](#)

Přestože se jedná o běžnou mezinárodní smlouvu, jakých Parlament ratifikoval bez povšimnutí české veřejnosti tisíce, Istanbulská úmluva překvapivě vzbudila řadu emocí a vyvolala vášnivou debatu, jež svým obsahem přesáhla obsah samotné úmluvy. Proti její ratifikaci se v roce 2018 rozběhla kampaň, do které se zapojili nejen právníci a politici, ale i lidé z řad občanské společnosti, aktivisté a představitelé náboženských organizací včetně katolické církve. Mezi jejími odpůrci byli ale i někteří politikové a veřejně činné osoby.

Níže uvádíme seznam významných hráčů, kteří se zapojili do veřejné debaty o přijetí Istanbulské úmluvy a výrazným způsobem ovlivnili českou veřejnou diskusi nejen o samotné úmluvě a její ratifikaci, ale i o genderové problematice obecně. Prozkoumejte uvedené zdroje a dohledejte vlastní zdroje, abyste zjistili, jak spor o Istanbulskou úmluvu probíhal, a jak se k Istanbulské úmluvě a k genderové problematice stavěli jednotliví aktéři uvedení v seznamu.

Seznam nejvýraznějších aktérů a rozšiřující internetové odkazy

① Aliance pro Rodinu: Alipro

- [Webové stránky](#)
- [Facebook](#)
- [Video: Istanbulská úmluva — dokument, který budí vášně](#)

② Katolická církev a KDU-ČSL

- [Pastýřský list k Istanbulské úmluvě](#) (Konference českých a moravských biskupů, 2018)
- [Istanbulská úmluva v konfrontaci a dialogu](#) (Moravsko-slezská křesťanská akademie, 2018)
- [Petr Piňha](#) (Katedrála Sv. Víta. 28.9.2018)
- [Jan Balík](#) (DVTV, 2018)

③ Progresivní věřící a členové Katolické církve

- [Křesťané a křesťanky za přijetí Istanbulské úmluvy](#) (2018)
- [Tomáš Halík, Prodavači strachu](#) (2018)
- [Daniel Soukup, Pomýlené tažení proti Istanbulské úmluvě](#) (2018)

④ Byzantský katolický patriarchát

- [Webové stránky](#)
- [Youtube](#)

⑤ Česká tradiční rodina

- [Webové stránky](#)
- [Facebookové stránky](#)
- [Leták k Istanbulské úmluvě](#)

⑥ Česká ženská lobby

- [Česká ženská lobby o Istanbulské úmluvě](#)
- [Česká ženská lobby podala trestní oznámení na Petra Piňhu](#)

4.2.2

Rámování

Politické subjekty, ať už se jedná o politické strany, sociální hnutí nebo lobbistické organizace, používají různé strategie k tomu, aby dosáhly svých cílů, a ovlivnily tak politická rozhodnutí na nejvyšší úrovni. Jednou z nich je ovlivňování veřejného mínění. Podaří-li se aktérům přesvědčit zákonodárce o tom, že většinová společnost je na jejich straně, snadno prosadí své zájmy. Chtějí-li úspěšně zapůsobit na veřejné mínění, potřebují komunikovat svou zprávu jasně a pochopitelně. To není ani zdaleka tak jednoduché, protože se často zaměřují na velmi komplexní problémy. Navíc proti nim stojí aktéři s jinými zájmy a představami o světě, kteří problém a jeho řešení definují jinak, a soutěží s nimi o to, čí definice problému se stane dominantní a většinově přijímaná. K tomu používají metodu, kterou sociální vědy pojmenovávají jako tzv. rámování.

Rámování je záměrné a selektivní zjednodušení komplexního problému na jeden aspekt, prostřednictvím něž se tento problém komunikuje veřejnosti. Cílem rámování je, aby si na jeho základě běžní lidé, kteří sdělení aktérů konzumují skrze média, vytvářeli vlastní názory. Jeho úkolem je definovat podstatu problému, identifikovat, kdo za něj může, a navrhnout alternativní řešení. V praxi rámování funguje jako základní informace, kterou si lidé zapamatují, a s níž si problémem asociují. Ve chvíli,

kdy chtějí sdílet vlastní názor na dané téma, po rámování, které si zapamatovali, sahají a aktivně ho používají. Aby rámování úspěšně rezonovalo, aktéři při rámování problému většinou zvýrazní aspekty, o kterých předpokládají, že na lidi zapůsobí, a učiní tak jejich sdělení zapamatovatelnějším. Takový proces sestává ze záměrného vyloučení některých informací a zvýraznění jiných. Rámování se tedy vyznačuje přítomností nebo absencí určitých klíčových slov a slovních frází a stereotypních obrazů,

Typy rámců	Diagnóza	Prognóza	Mobilizace
Funkce rámců	Definice problémů	Nabídka řešení	Výzva k aktivitě
Otázka	Co je se světem špatně? Kdo za to může?	Jak lze problém vyřešit?	Co můžete/byste měli dělat vy?

kteří tematicky posilují konkrétní interpretaci problému. Např. v případě Brexitových kampaní aktéři, kteří chtěli opustit Evropskou Unii, soustavně argumentovali imigrací a vyobrazovali imigranty jako nebezpečné jedince s fundamentálně odlišnou kulturou. Zároveň ponechali stranou ekonomické důsledky vystoupení z Evropské Unie. Politické subjekty většinou pracují s několika „rámy“, které soustavně opakují ve veřejném prostoru, aby je učinili zapamatovatelnými.

Vzhledem k tomu, že aktéři musí soustavně čelit svým oponentům, kteří používají své vlastní rámy, jejich rámování se v interakci dynamicky mění. Cílem rámování není jen komunikovat svůj vlastní zájem v nejlepším možném světle, aktéři zároveň usilují o to, aby vyvrátili a delegitimizovali rámy svých oponentů. Například skupina bojující za práva LGBTQIA+ osob Jsme fér mluví o manželství pro všechny jako o „narovnávání práv“ a „zajištění péče o společně vychovávané děti“ v případě náhlého úmrtí jednoho z rodičů. Proti nim stojí ultrakonzervativní organizace Aliance pro Rodinu, která rámuje manželství jako „svazek ženy a muže“ a „právo dětí na biologického otce a biologickou matku“. Sociální vědy zabývající se dynamikou politických sporů používají ke zkoumání toho, jak se politickým aktérům podařilo přesvědčit veřejnost a zákonodárce, aby souzněli s jejich rámováním problému, tzv. analýzu rámování. Podobnou analýzu si vyzkoušíme v rámci tohoto workshopu. Cílem analýzy je rozeznat, jak aktér komunikoval své sdělení veřejnosti, tzn. jaké aspekty zvýraznil a jaké naopak vynechal, a jakým způsobem reagoval na rámy svých oponentů.

Při přípravě vaší prezentace odpovězte na následující otázky:

- Jak aktér navrhuje problém vyřešit?
- Jakým způsobem by aktér chtěl, aby se zapojila veřejnost? Na jakou cílovou skupinu míří?
- Jaký vizuální materiál aktér používá?
- Jaké emoce se snaží vyvolat?
- Jaké je mocenské postavení aktéra v rámci politického a mediálního systému?
- Kdo jsou spojenci aktéra? Jak se jejich rámování vzájemně doplňuje?
- Jak aktér definuje problém? Co je podle něj se světem špatně a kdo za to může?

4.2.3

Analýza rámování nejvýraznějších aktérů

Použijte uvedené zdroje a vyhledejte si co nejvíce informací o daném aktérovi a jeho zapojení do sporu o Istanburskou úmluvu. Za pomoci pracovního listu Rámování provedte analýzu rámování pro svého aktéra. K analýze použijte otázky uvedené na konci pracovního listu.

Aliance pro Rodinu: Alipro

- [Webové stránky](#) ⓘ
- [Facebook](#) ⓘ
- [Video: Istanbulska úmluva — dokument, který budí vášně](#) ⓘ

- ① Jak aktér definuje problém? Co je podle něj se světem špatně a kdo za to může?

- ② Jak aktér navrhuje problém vyřešit?

- ③ Jakým způsobem by aktér chtěl, aby se zapojila veřejnost? Na jakou cílovou skupinu míří?

- ④ Jaký vizuální materiál aktér používá?

- ⑤ Jaké emoce se snaží vyvolat?

- ⑥ Jaké je mocenské postavení aktéra v rámci politického a mediálního systému?

- ⑦ Kdo jsou spojenci aktéra? Jak se jejich rámování vzájemně doplňuje?

Katolická církev a KDU-ČSL

- Patýřský list k Istanbulské úmluvě (Konference českých a moravských biskupů, 2018)
- Istanbulská úmluva v konfrontaci a dialogu (Moravsko-slezská křesťanská akademie, 2018)
- Petr Piřha (Katedrála Sv. Víta. 28.9.2018)
- Jan Balík (DVTV, 2018)

① Jak aktér definuje problém? Co je podle něj se světem špatně a kdo za to může?

② Jak aktér navrhuje problém vyřešit?

③ Jakým způsobem by aktér chtěl, aby se zapojila veřejnost? Na jakou cílovou skupinu míří?

④ Jaký vizuální materiál aktér používá?

⑤ Jaké emoce se snaží vyvolat?

⑥ Jaké je mocenské postavení aktéra v rámci politického a mediálního systému?

⑦ Kdo jsou spojenci aktéra? Jak se jejich rámování vzájemně doplňuje?

Progresivní věřící a členové Katolické církve

- Křesťané a křesťanky za přijetí Istanbulské úmluvy (2018)
- Tomáš Halík, Prodavači strachu (2018)
- Daniel Soukup, Pomýlené tažení proti Istanbulské úmluvě (2018)

① Jak aktér definuje problém? Co je podle něj se světem špatně a kdo za to může?

② Jak aktér navrhuje problém vyřešit?

③ Jakým způsobem by aktér chtěl, aby se zapojila veřejnost? Na jakou cílovou skupinu míří?

④ Jaký vizuální materiál aktér používá?

⑤ Jaké emoce se snaží vyvolat?

⑥ Jaké je mocenské postavení aktéra v rámci politického a mediálního systému?

⑦ Kdo jsou spojenci aktéra? Jak se jejich rámování vzájemně doplňuje?

Byzantský katolický patriarchát

- [Webové stránky](#) ⓘ
- [Youtube](#) ⓘ

① Jak aktér definuje problém? Co je podle něj se světem špatně a kdo za to může?

② Jak aktér navrhuje problém vyřešit?

③ Jakým způsobem by aktér chtěl, aby se zapojila veřejnost? Na jakou cílovou skupinu míří?

④ Jaký vizuální materiál aktér používá?

⑤ Jaké emoce se snaží vyvolat?

⑥ Jaké je mocenské postavení aktéra v rámci politického a mediálního systému?

⑦ Kdo jsou spojenci aktéra? Jak se jejich rámování vzájemně doplňuje?

Česká tradiční rodina

- [Webové stránky](#) ⓘ
- [Facebookové stránky](#) ⓘ
- [Leták k Istanbulské úmluvě](#) ⓘ

- ① Jak aktér definuje problém? Co je podle něj se světem špatně a kdo za to může?

.....

.....

.....

.....

- ② Jak aktér navrhuje problém vyřešit?

.....

.....

.....

.....

- ③ Jakým způsobem by aktér chtěl, aby se zapojila veřejnost? Na jakou cílovou skupinu míří?

.....

.....

.....

.....

- ④ Jaký vizuální materiál aktér používá?

.....

.....

.....

- ⑤ Jaké emoce se snaží vyvolat?

.....

.....

.....

- ⑥ Jaké je mocenské postavení aktéra v rámci politického a mediálního systému?

.....

.....

.....

- ⑦ Kdo jsou spojenci aktéra? Jak se jejich rámování vzájemně doplňuje?

.....

.....

.....

.....

Česká ženská lobby

- Česká ženská lobby o Istanbulské úmluvě
- Česká ženská lobby podala trestní oznámení na Petra Piťhu

- ① Jak aktér definuje problém? Co je podle něj se světem špatně a kdo za to může?

.....

.....

.....

.....

- ② Jak aktér navrhuje problém vyřešit?

.....

.....

.....

.....

- ③ Jakým způsobem by aktér chtěl, aby se zapojila veřejnost? Na jakou cílovou skupinu míří?

.....

.....

.....

.....

- ④ Jaký vizuální materiál aktér používá?

.....

.....

.....

- ⑤ Jaké emoce se snaží vyvolat?

.....

.....

.....

- ⑥ Jaké je mocenské postavení aktéra v rámci politického a mediálního systému?

.....

.....

.....

- ⑦ Kdo jsou spojenci aktéra? Jak se jejich rámování vzájemně doplňuje?

.....

.....

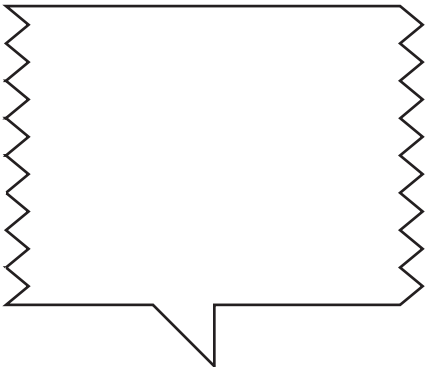
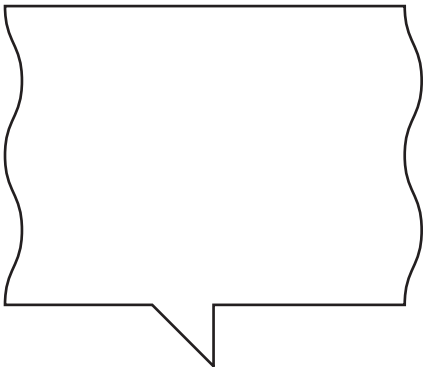
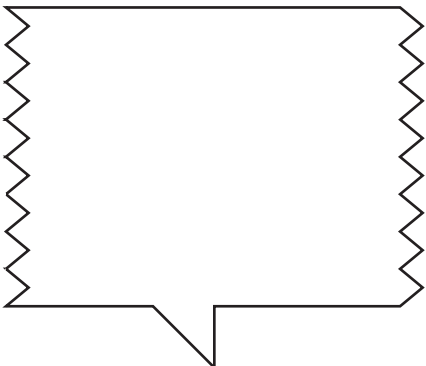
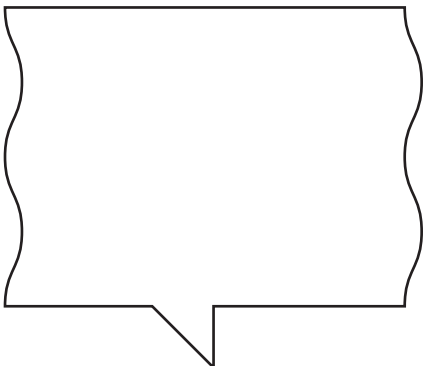
.....

.....

4.2.4

Nenásilná komunikace: vedeme dialog

① Napište tři až čtyři hlášky z běžných soukromých nebo mediálních diskuzí na téma genderu. Hlášky mohou pocházet z jakéhokoliv pomyslného „tábora“, ať už od zastánců, nebo odpůrců genderu. ② Vyměňte si pracovní listy s partnerem ve dvojici a do druhého sloupce napište nenásilnou podobu hlášek tak, aby vyjadřovaly skrytou potřebu, popis emocí, návrh nebo prosbu. Zamyslete se nad potřebami lidí, kteří se uchylují k tvrzením z prvního sloupce, a tyto potřeby запиšte do třetího sloupce.

Hlášky z debat o genderu	Nenásilná forma	Jaká je za hláškou potřeba?
		
		

4.3 Rasa a rasismus

4.3.1

Romští uprchlíci na hlaváku

Přečtěte si níže uvedený text metodou podvojného deníku. Rozdělte prázdný papír na dvě části. Do první запиšte informace a myšlenky z textu, které vás zaujaly, nebo ke kterým máte otázky či komentáře. Na druhou polovinu papíru si запиšte své komentáře, poznámky nebo otázky ke konkrétním úryvkům textu. Dohledejte další informace ke zmiňovanému případu, jako jsou zprávy, články nebo rozhovory v médiích.

Takzvaná humanitární krize na hlavním nádraží v Praze odkazuje k selhání státu v zajištění adekvátního ubytování převážně romským ženám a dětem prchajícím z Ukrajiny před ruskou agresí v první polovině roku 2022. V důsledku toho se jich až několik set denně zdržovalo během dubna a května v budově hlavního nádraží v Praze, kde nocovali v provizorních podmínkách — někteří na zemi — a neměli zajištěno dostatečné hygienické zázemí a stravování.

Ke shromáždění romských Ukrajinců na hlavním nádraží vedly podle informací z médií především tyto důvody:

- ① anezajištění ubytování těm, kteří až 10 dní čekali na vyřízení žádosti o udělení dočasné ochrany,
- ② prověřování, zda žadatelé o udělení dočasné ochrany skutečně vstoupili do schengenského prostoru z Ukrajiny, což byla podmínka pro podání žádosti o udělení dočasné ochrany — toto prověřování se podle svědectví soustřeďovalo jen na ty, kteří byli prověřovateli vnímáni jako Romové,

- ③ neposkytnutí náhradního ubytování v případě těch uprchlíků, kteří odešli ze státem přiděleného ubytování, např. z mimopražských detenčních zařízení, z důvodu obav o vlastní bezpečnost, a
- ④ držení tzv. dvojího občanství, pro které český stát odmítal udělit dočasnou ochranu těm žadatelům z Ukrajiny, kteří byli současně občany některé jiné země Evropské unie s odůvodněním, že pomoc mají hledat nikoli v Česku, ale právě v této zemi.

Zkušenosti romských a neromských Ukrajinců ilustrují, jakými způsoby se kategorie „rasy“ nadále podílí na nerovném uspořádávání vztahů mezi různými společenskými skupinami — v tom, kdo má jaké šance a jaké možnosti uspokojovat své potřeby a naplňovat své ambice. Zatímco bílí Ukrajinci byli převážně dobře přijímáni, u těch nebílých převažoval spíše nezájem o jejich problémy, až odpor vůči jejich přítomnosti na českém území.

Pro porozumění selhání státu v zajištění stejného zacházení je důležitý širší politický a společenský kontext.

Různé formy nepřátelství vůči romským uprchlíkům se v různých podobách objevovaly už od března 2022. V médiích byly zmiňovány případy dobrovolníků odmítajících pomoci romským Ukrajincům na slovensko-ukrajinských hranicích, diskriminace při hledání ubytování nebo ve veřejné dopravě či fyzická napadení. Ačkoliv se s těmito jedinci nikdy nesetkali, chovali se k nim nepřátelsky na základě obrazu, který si o nich vytvořili v rámci socializace v české společnosti, a který je poznamenán protiromskými předsudky a stereotypy.

Vláda na nedostupnost bydlení pro romské Ukrajince záhy reagovala vytvořením programu pomoci zvláště zranitelným osobám a skupinám osob z důvodu odlišného sociokulturního prostředí vstoupivším na území České republiky v souvislosti s bezpečnostní situací na Ukrajině.

Snaha o zajištění bydlení, realizovaná Ministerstvem vnitra a Správou uprchlických zařízení, narážela na odpor některých regionálních politiků a části veřejnosti. Podle svých slov se obávali, že nově příchozí nějak starousedlíkům ublíží. Případně se hájili tím, že svých problémů už mají dost, a lokality vybrané k umístění uprchlíků jsou k sociálnímu začlenění nevhodné. Část politiků pak přímo zpochybňovala, že se jedná o „pravé“ uprchlíky, s poukazem na jejich údajnou „sociální turistiku“. Tím měli na mysli, že do Česka přišli především proto, aby čerpali humanitární dávku ve výši 5 000 Kč.

Stát systematicky nezjišťoval, proč a odkud přesně Ukrajinci přijíždějí, jestli v Česku zůstávají nebo co s poskytnutou pomocí dělají. Tak se začalo dít teprve se zaregistrováním většího množství Romů mezi uprchlíky. V tu chvíli byly aktivovány letité protiromské předsudky, spočívající mimo jiné na stereotypu Romů coby vychytalých podvodníků obohacujících se na bílé většině. V posledních desetiletích se tento stereotyp promítl do tvrzení o údajném „zneužívání sociálních dávek“.

Tento stereotyp, a na něm spočívající předsudky, nakonec nejspíš stály za rozhodnutím vlády i opozice přijmout novelu zákona upravujícího pomoc ukrajinským uprchlíkům, která tuto pomoc omezila, a to včetně zrušení humanitární dávky. Jinými slovy, obviňování Romů ze „sociální turistiky“ nakonec znamenalo omezení pomoci všem uprchlíkům z Ukrajiny.

Samotnou krizi na pražském hlavním nádraží se nepodařilo uspokojivě vyřešit. Nepomohlo k tomu ani zřízení stanového tábora, které bylo ostatně motivováno především nabídnutím ubytování pro ty uprchlíky, kteří již vstoupili do systému pomoci — takových však na nádraží byla menšina. Mimochodem, se scénářem budování stanových táborů počítala vládní strategie až od mnohem většího počtu příchozích, než jaký v té době byl. Počet prchajících romských Ukrajinců byl přitom odhadován

na max. 2 000 osob. Přesto stát nezvládl těmto lidem vhodné ubytování zajistit.

Neméně zajímavý osud měl politiky a médii často tematizovaný příběh o tom, že příčina krize na pražském hlavním nádraží tkví především v problému dvojího občanství. Dobrovolníci přítomní na hlavním nádraží již v té době upozorňovali, že důvody jsou mnohem širší (viz výše). Šetření PAQ Research pak ukázalo, že dvojím občanstvím disponovala jen velmi malá část dotázaných romských Ukrajinců.

Krizi ukončilo až rozhodnutí omezit na nádraží poskytované sociální služby. Část uprchlíků putovala do stanového tábora, ostatní odjeli pryč, a to buď dál na západ, anebo se vrátili na Ukrajinu, případně do jiných středovýchodních zemí Evropské unie.

V případě ne/přijímání romských Ukrajinců nedošlo k eskalaci konfliktu a společenské polarizaci, jaké jsme byli svědky například v šátkové aféře. Přesto k určité politické mobilizaci docházelo. Týkalo se to nejen již zmíněného sporu státních orgánů s krajskou a obecní politickou reprezentací o umístění romských uprchlíků na jejich území. Ke kritice se připojil také předseda SPD Tomio Okamura, který se snažil romské Ukrajince rámovat jako „nepřízpůsobivé migranty“ v rámci projednávání zákona „Lex Ukrajina II“. Ten nakonec jeho poslanci podpořili, protože podle Okamury zaváděl lepší úpravu, než jaká byla do té doby. Dosavadní stav shrnul tak, že vláda vytvořila „nejlepší migrační bankomat v Evropě za peníze občanů“. Okamurova argumentace ztlačila navazovala na dřívější útočení na Romy a uprchlíky ze Sýrie, Afghánistánu a dalších zemí.

Zároveň se konaly demonstrace proti nečinnosti státu v odstranění diskriminace romských Ukrajinců, a dokonce bylo podáno trestní oznámení na ministra vnitra pro nepřekážení trestného činu a zbavení osobní svobody. Vládu pro diskriminování romských uprchlíků z Ukrajiny kritizovala také komisařka Rady Evropy pro lidská práva Dunja Mijatović.

4.3.2

Úrovně rasismu

Přečtěte si samostatně následující text a podtrhněte klíčové poznatky a informace, které pro vás byly nové.

Rasismus můžeme chápat jako systém nadvlády jedné skupiny nad druhou, k jehož ospravedlnění jsou používány argumenty o nepřekonatelné nerovnosti mezi oběma skupinami. V souvislosti s evropským kolonialismem převážil rasismus, který považuje bílou „rasu“ za nadřazenou jiným „rasám“, což jí umožňuje čerpat různé výhody na úkor těch podřízených. Evropská koncepce „rasy“ typicky odkazuje k vybraným tělesným rysům, jako je barva kůže, typ vlasů nebo nosu, které se promítají do kultury dotyčných skupin. Mezi tělem a jedním byl z hlediska rasismu vždy úzký vztah. Jak kdo vypadá bylo využíváno k vysvětlování a předvídání jeho chování.

Toto biologické, ačkoliv vždy s kulturou svázané, pojetí zastírá skutečnost, že „rasa“ není přirozenou daností, ale lidským výtvořem. To lze doložit například tím, že nikdy nedošlo ke shodě nad konkrétním počtem údajně existujících „rasových“ skupin. Různí lidé se v různém čase a na různých místech snažili dokázat existenci tří až padesáti různých „ras“. Některé skupiny považované za nebílé se bílými staly (Irové, Italové či Slované v USA), nebo naopak byly z bílé kategorie vyloučeny (Židé za nacistického Německa). Klasifikace různých lidských skupin nikdy nebyla prvořadým smyslem vynalezení kategorie „rasy“. Jejím účelem bylo vytvoření nerovného mocenského vztahu mezi nimi. Lidé jsou „rasizováni“ do skupin, a na tomto základě jsou rozděleny jejich pozice ve společenské hierarchii. Barva kůže neodkazuje ani tak k vlastnímu vzhledu některých lidí (kdo z nás je opravdu bílý jako bílá stěna?), jako spíše k metafoře mocenského postavení.

Pro lepší pochopení toho, jak rasistický systém funguje, je vhodné rozlišit tři úrovně:

- ① **Individuální rasismus** odpovídá patrně nejrozšířenějšímu chápání rasismu. Jedná se o diskriminační jednání, které vyplývá z předsudků, tj. negativního postoje vůči lidem na základě jejich členství v určité společenské skupině, o které má nositel tohoto postoje zkreslené a zavádějící informace. O takových informacích hovoříme jako o stereotypech. Předsudky a stereotypy mohou být výsledkem osobní zkušenosti s určitými lidmi, která byla nesprávně zobecněna na celou skupinu. Většinou však takové zkušenosti předchází; předsudky a stereotypy si osvojujeme v rámci běžné socializace, přejímáme je od rodičů, přátel, z médií atd., a to často neuvědomovaně. Interpersonální rasismus se může projevovat různými způsoby, od násilného jednání (fyzické a slovní útoky, zesměšňování) a odmítnutí poskytnout nějakou službu (nepřijetí do práce, nepřijetí žádosti na úřadu, neobsloužení v baru) po zaujímání paternalistického přístupu (zacházení jako s dítětem, ponižující poučování) či cílené vyhýbání se kontaktu s členem rasizované skupiny (odstěhování se ze čtvrti, přehlášení dětí do jiné školy, přechod na druhou stranu ulice...).
- ② **Institucionální rasismus** je věcí politik, zákonů a administrativních opatření, které nerovně dopadají na různé rasizované skupiny. Samozřejmě i v tomto případě jsou politiky, zákony a opatření v konečném

důsledku dílem jednotlivých osob, nicméně jejich institucionalizovaná povaha z nich dělá něco víc. Zásadní je, že instituce mohou diskriminovat na základě „rasy“ přímo i nepřímo. Přímá diskriminace je definována předsudečným úmyslem; činnost institucí přímo sleduje zvýhodnění jedné skupiny na úkor druhé. Naproti tomu nepřímá diskriminace není nutně úmyslná. K tomu, abychom nějakou praxi označili za rasistickou, stačí „pouhé“ odhalení nerovnoměrných dopadů, které pomáhají upevňovat nerovné mocenské vztahy mezi rasizovanými skupinami. Činnost institucí (vlády, ministerstva, Správy uprchlických zařízení, policie atd.) lze tedy považovat za rasistickou tehdy, pokud ve výsledku zvýhodňuje jednu skupinu na úkor druhé. Jako příklad nepřímé institucionální diskriminace lze uvést policejní praxi, kdy jsou častěji kontrolováni a zastavováni příslušníci jedné skupiny než druhé. Jiným opatřením může být požadavek, aby zaměstnanci nenosili na hlavě pokrývku hlavy, což znevýhodňuje například Sikhy nebo Židy. Nerovně může dopadat také požadavek pronajímatelů týkající se počtu dětí, které lze v jimi pronajímaném bytě ubytovat, pokud některé skupiny mají průměrně větší počet dětí než jiné. Na druhé straně, pokud praktiky směřují k odstranění „rasového“ zvýhodnění jedné skupiny na úkor druhé, o rasismu zde mluvit nelze. Rasistickou taková činnost není tehdy, má-li zvýhodnění jedné skupiny na úkor druhých odstranit. Záleží na tom, zda praktiky rasistický systém podporují, nebo jej naopak nabourávají.

- ③ **Strukturální rasismus** bývá někdy zaměňován s institucionálním rasismem, protože oba shodně ukazují za horizont kontaktu dvou jedinců z různě rasizovaných skupin. Hlavní rozdíl můžeme spatřovat v tom, že ve strukturálním rasismu již nejde ani tak o fungování určitých institucí, jako spíše o nerovné rozdělení zdrojů a příležitostí mezi různými společenskými skupinami. Strukturou, o kterou se ve strukturálním rasismu jedná, je tedy společenská struktura. Jde o to, kdo v ní zaujímá jakou pozici, a jak se to projevuje v jeho přístupu ke zdrojům a životním šancím. Je-li společnost uspořádána tak, že některá rasizovaná skupina má k dispozici více zdrojů a příležitostí oproti jiné rasizované skupině, hovoříme o strukturálním rasismu. Například u evropských Romů je zdokumentováno jejich znevýhodnění v oblasti příjmu a majetku, vzdělání, přístupu k bydlení, zdraví a zkušeností s diskriminací a předsudečnými útoky. To znamená, že pokud se narodíte do romské rodiny,

již tento samotný fakt zvyšuje pravděpodobnost, že vaši rodiče budou vydělávat méně než průměrní neromští rodiče, že vaše domácnost bude mít menší majetek než průměrná neromská domácnost atd. Jedná se o rozdíly statistické, které určují, s jak velkým znevýhodněním se kdo bude potýkat na základě příslušnosti k určité rasizované skupině. Kde se tato nerovnost vzala? Byla historicky vytvořena předchozí diskriminační činností jednotlivců a institucí. Z toho plyne, že i kdyby individuální a institucionální rasismy přestaly zničením dnes existovat, vliv z minulosti nashromážděného znevýhodnění bude stále ve společenské struktuře nějakou dobu patrný.

4.3.3

Příklady stereotypních tvrzení o Romech

Stereotypní tvrzení

Romové zneužívají sociální dávky, nepracují jako normální lidé. To my dřeme, abychom je nakrmili.

Nenásilná forma

Institucionální / strukturální příčina

Romští uprchlíci z Ukrajiny sem přišli jen kvůli dávkám.

Stereotypní tvrzení

Romské děti nechtějí chodit
do školy, chtějí se jen flákat
a stěžovat si na rasismus.

Nenásilná forma

Institucionální / strukturální příčina

Romové jen kradou a fetují,
nechtějí slušný život.

Podklad pro vyučující s příkladem odpovědí /a

Stereotypní tvrzení

Romské děti nechtějí chodit do školy, chtějí se jen flákat a stěžovat si na rasismus.

Nenásilná forma

Celý život pracuji a frustruje mě můj pocit, že někdo pracovat nemusí a od státu dostává peníze. Cítím nespravedlnost.

Institucionální / strukturální příčina

Romové mají omezený přístup ke vzdělávání a dobře placené práci (vzhledem např. k diskriminaci a omezené schopnosti rodičů dětem se vzděláváním pomoci nebo omezeným osobním kontaktům na zaměstnavatele). Přestože většina pracuje, náklady na bydlení mohou převyšovat náklady na bydlení (zejména v předražených ubytovnách). Na sociální podporu mají stejné právo jako všichni ostatní občané.

Romové jen kradou a fetují, nechtějí slušný život.

Když vidím, jak romské matky s dětmi přespávají na nádraží a prý odmítly státem poskytnuté ubytování, šťve mě, že jsou na ulici.

Jediné vysvětlení, které mám, je, že jen chtějí využít situace, aby dostaly peníze. Moc toho ale o situaci nevím.

K romským uprchlíkům český stát od začátku přistupoval jinak než k ostatním uprchlíkům z Ukrajiny: ověřování občanství, neochota poskytnout vhodné ubytování, neochota porozumět se (tlumočení bylo nabídnuto pouze z ukrajinštiny nebo ruštiny do češtiny, řada Romů však tyto jazyky neovládala). Obecně se většina lidí k jejich přítomnosti stavěla spíše podezřívavě a odmítavě

Podklad pro vyučující s příkladem odpovědí /b

Stereotypní tvrzení

Romské děti nechtějí chodit do školy, chtějí se jen flákat a stěžovat si na rasismus.

Nenásilná forma

Znepokojuje mě, že romské děti nenavštěvují školky a školy v takové míře jako ty české. Vnímám to jako nespravedlivé vůči mým / českým dětem, které docházejí řádně. Nevím, proč tomu tak je, ale slyšela jsem, že jsou prostě líní.

Institucionální / strukturální příčina

Velká část romských rodin je sociálně znevýhodněna, což souvisí s diskriminací na pracovním trhu a ve vzdělávání. To se negativně promítá do školní docházky. Mezi hlavní příčiny patří nedostatek financí (na školní pomůcky, obědy) a segregace (romské děti často chodí do etnicky segregovaných či přímo speciálních škol). Kvůli nízké úrovni vzdělání se nedostávají na maturitní obory a pokračují spíše na středních odborných školách. Školní docházku zároveň negativně ovlivňuje rasistické klima ve školách. Různé vzdělanostní struktury se pak v čase mají tendenci reprodukovat; stupeň dosaženého vzdělání rodičů se přenáší na děti.

Romové jen kradou a fetují, nechtějí slušný život.

Dočetl jsem se v novinách, že v romských komunitách je vyšší míra kriminality a nižší životní úroveň. Nemám o tom moc informací, ale ve zprávách a televizi jsem se doslechl, že jsou líní a nechtějí žít slušně, je to jejich kulturní rys. Znepokojuje mě to proto, že tento způsob života ohrožuje mě a moji rodinu.

Kriminalita a drogová závislost nejsou dány romskou identitou. Spíše souvisí s horšími životními podmínkami, které za jistých okolností mohou motivovat některé ke zločinu jako prostředku uspokojování svých potřeb. Navíc kolem kriminality panuje mnoho mýtů a výzkumy v Česku zatím přinesly rozporuplné výsledky, pokud jde např. o užívání drog v sociálně vyloučených lokalitách. Podle jedné studie je dokonce nižší než mimo vyloučené lokality. V případě stávání se obětí kriminality bylo zjištěno, že obyvatelé vyloučených lokalit s tím mají častější zkušenosti než jejich sousedé z ostatních částí obce.

4.3.4

Základy nenásilné komunikace¹

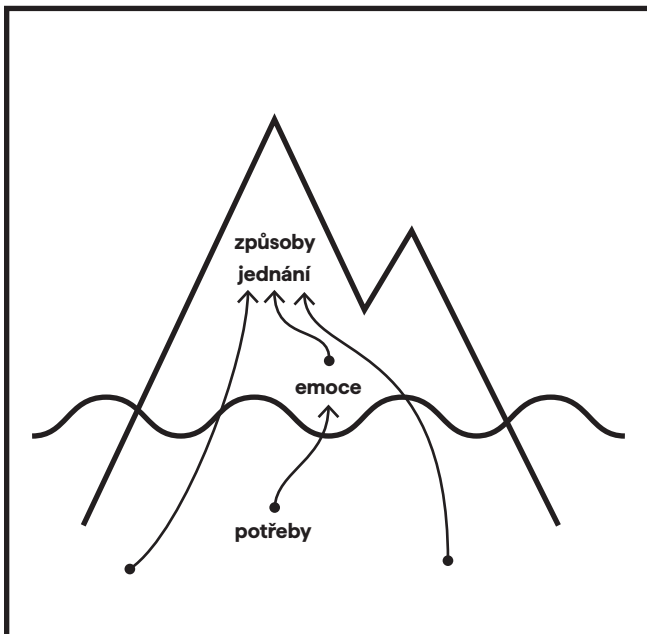
Nenásilná komunikace (Nonviolent communication, NVC) je metoda komunikace směřující k vytváření porozumění mezi lidmi a k hledání řešení, která fungují pro všechny. Esence nenásilné komunikace spočívá ve specifickém zaměření pozornosti a přístupu k mezilidským interakcím i k sobě samému. Vychází z vědomí vzájemné provázanosti a předpokladu, že všichni sdílíme stejné potřeby, přestože se často lišíme ve způsobech, kterými se je snažíme naplnit. Díky tréninku nenásilné komunikace tak dokážeme lépe porozumět sami sobě i lidem kolem nás a zaujímat postoje, které zohledňují potřeby všech zúčastněných.

Tři pilíře nenásilné komunikace

- **Kontakt se sebou samým:** zaměření pozornosti na vlastní pocity a potřeby a kultivování vnitřní sobody v nakládání s nimi.
- **Upřímné sebevyjádření:** vyjádření všeho podstatného takovým způsobem, který budou ostatní lidé schopni slyšet a pochopit.
- **Empatie:** vytváření prostoru pro prožívání druhého člověka tak, aby se cítil slyšen, pochopen a brán vážně.

- ① **Chápu pocity a potřeby jako ledovec:** ledovec má dvě části: jednu pod vodou a jednu nad vodou. Část pod vodou reprezentuje potřeby, na základě kterých všichni lidé jednají. Naše potřeby ale často zůstávají druhým lidem skryté. Co lidé vidí, jsou reakce na nenaplněné potřeby. Vidí naše emoce a způsoby jednání, tedy vrchol ledovce. Z toho plyne, že nikdy nemůžeme s jistotou vědět, proč ostatní lidé jednají tak, jak jednají. To však neznamená, že bychom se o jejich potřebách nemohli něco bližšího dozvědět..
- ② **Při spatření problému popisují realitu:** lidská komunikace je složitá a často vede k různým nedorozuměním a konfliktům. Protože nevíme (jen tušíme), proč lidé jednají tak, jak jednají, snažíme se při popisování problému být objektivní. To znamená, že pozorovaný problém

¹ Převzato z webu [Nenásilná komunikace](#) .

popisujeme jako kamera, která zachycuje jen to, co je vidět.

- ③ **Doptávám se:** než abychom si domýšleli, co tím chtěl druhý říct, doptáme se.
- ④ **Mluvím za sebe:** mluvíme jen za sebe, nesnažíme se mluvit za ostatní. Když mluvíme za sebe, mluvíme o svých pocitech. Nehodnotíme ani sebe, ani ostatní.
- ⑤ **Reflektuji vlastní pozici a nedostatek informací:** ke každému problému se vždy stavíme především jako člověk, jenž nikdy není expertem na všechna témata. K tomu nám chybí dostatek jak znalostí, tak zkušeností, ať už osobních, nebo zprostředkovaných jinými lidmi. Společně s tím si uvědomujeme svá privilegia (rodinný původ, vzdělání, postavení, gender), která mohou posilovat nebo oslabovat náš status v různých situacích.

Příklady hodnoticích a nenásilných tvrzení

hodnoticí tvrzení

Jsi hrozně nepořádná, neustále po sobě necháváš neumyté nádoby. To si myslíš, že ti budu posluhovat a umývat to po tobě?

Zase jsi přišel pozdě, úplně na mě kašleš a myslíš jen na sebe!

Neumíš snad číst? Psala jsem ti to v e-mailu, tak proč mě otravuješ voláním?

Vypadáš zase jako příšera z lesa. Neumíš se snad normálně slušně obléct, když jdeš do školy?

nenásilná forma

Dnes jsem objevil na lince neumyté nádoby a překáželo mi při vaření. Bylo tvoje? Líbilo by se mi, kdybychom se snažili mít uklizenou linku, ať se nemusím zdržovat úklidem před tím, než jdu vařit.

Vadí mi, že jsi nepřišel podle naší domluvy včas. Co se stalo? Byl bych rád, kdybys respektoval můj čas.

Jsem zahlcena prací a nemám teď čas si volat. Vše potřebné máš v e-mailu, který jsem ti poslala.

Nelíbí se mi, když si bereš do školy roztrhané oblečení. Mám strach, že si o mně budou učitelé myslet, že se o tebe neumím postarat.

5

Případové studie

5.1

Šátková aféra

Takzvaná šátková aféra z roku 2013 byla jednou z mála veřejných konfrontací na téma viditelnosti islámu v Česku a jeho postavení ve společnosti. Ukázalo se, že islám Čechům vadí? Nebo naopak, že jeho obrana byla vítanou příležitostí se zviditelnit? Byla ředitelka školy islamofobka, nebo jednala běžně a na základě rozšířených představ, a do islamofobního kontextu ji zasadila politická eskalace? Kdo byl největší obětí události a kdo nese největší zodpovědnost?

Jak eskaluje problém v kauzu

Kauza vzniká stížností u ombudsmanky; kdyby se studentka neozvala, případ by zapadl stejně jako velká část případů diskriminace. Právě úspěšná stížnost — v Česku první na toto téma — roztočí kolo eskalace.

Prvním eskalačním prvkem bylo označení postupu ředitelky jako diskriminačního. Je totiž pojmenován problém „nepřímé diskriminace“: nejde o správnou chybu, ředitelka jednala podle pravidel, ale dopustila se jiné, obecnější a vážnější chyby, diskriminace. Ombudsmanka se obrací na systém a chce problém řešit obecně. Kritizuje jak školu, tak školní inspekci, a požaduje změnu školního řádu.

Jedna z dívek dále podává žalobu u soudu a žádá odškodné. Spor nejprve prohraje, po delší době však

vyhraje u Nejvyššího soudu, její kauza se vrací k nižší instanci a studentka má šanci uspět.

Kauza pokračuje eskalací: škola vyhrožuje žalobou proti postojí ombudsmanky. Eskalovaná kauza se medializuje jako spor mezi ombudsmankou a ředitelkou. Dále eskaluje ředitelka. Necítí se vinná, ale viktimizovaná. Ředitelka provedla převrácení oběti — místo studentek se cítí pod útokem ředitelka pro své názory a vedení školy. Možná je jako ředitelka školy pod neustálým tlakem ze strany rodičů, zřizovatelů a/nebo inspekce a šátek nabízí jednoduchou příležitost, jak se vymezit.

Po prvotní události ve škole se spor rozvíjel hlavně v soudních síních. Jedna z dívek školu žalovala v občanském soudním řízení a soudní síň se stala místem hledání práva, zároveň ale i divadlem politické a symbolické konfrontace. Hlavní aktérka aféry, ředitelka školy, potom získala velký mediální prostor a politickou podporu, a to nejen pro své prvotní rozhodnutí ohledně studia dvou dívek, ale hlavně i pro svůj postoj, který se nyní týkal

islámu obecně. Ředitelka získává podporu u politiků a také u zástupce ombudsmanky. Ze sporu o šátky se stává spor o islám a „nepřátelskou ideologii“.

Z právní roviny se spor přenesl do roviny politické. Od otázky legality rozhodnutí ředitelky školy a práv dívek se posunul k otázce týkající se vztahu k islámu jako takovému. Aféra byla politizována a medializována. Zapojil se do ní jak ministr (pochopitelně), tak i prezident, anti-islamisté a liberálové. Všichni řešili u soudu a v komentářích kolem něj vlastní agendu: prezident Zeman se vymezoval a zviditelňoval, iniciativa Islám v ČR nechceme popularizovat svou protislámskou propagandu a liberálové se postavili za individuální právo nosit šátek a proti anti-islamistům.

Právní a politická povaha sporu se nakonec rozešly: soud konstatoval, že stěžejní jsou individuální práva dívek, a ne pravidla školy, a vyzval k reformě pravidel. Zároveň se ale soud do sporu nezapojil a rozhodnutí nekriminalizoval.

Proč se nenašlo řešení rovnou? Proč nebyly zohledněny všechny perspektivy, a to jak práva dívek, tak i situace školy? A proč v tomto případě, na rozdíl od jiných v Česku, musely proběhnout nákladné procesy a pro oběti zraňující kampaně?

K jakému pochybení tedy ve skutečnosti došlo?

- **Správní rovina:** Pokud jde o pravidla konkrétní školy, postup ředitelky zůstává sporný.
- **Právní rovina:** Striktně viděno nedošlo k poškození práva na vzdělání, a to proto, že dívky se nikdy formálně nezapsaly a nebyly zbaveny možnosti vzdělání pro náboženský symbol.
- **Morální rovina:** Zde je poškození jednoznačné. Škola neprojevila dostatečné pochopení, dívky se cítily diskriminovány a nakonec odešly.
- **Lidskoprávní rovina:** Nejvyšší soud konstatoval, že došlo k poškození práv — zakazovat zásadní náboženský symbol bez dobrého důvodu nelze.
- **Politická rovina:** Vznikla kauza, která eskalovala do negativních projevů, a týkala se vztahu k islámu jako takovému.

Jak to šlo vyřešit?

- **Individuální rovina:** Zvážit zájmy dívek a možnosti školy. Je šátek opravdu při vyučování skutečně na škodu? Vyjadřuje nějakou ideologii? Může se ředitelka s dívkami bavit o jejich postojích a individuálně posoudit, zda je pro ně šátek důležitý?
- **Správní rovina:** Reformovat pravidla školy tak, aby explicitně vybízela k vstřícnosti ve věcech svobody náboženství. Ombudsmanka na potřebnou reformu v začátku upozornila a požadovala změnu školního řádu a soudní rozhodnutí tento přístup potvrdilo. Rada školy v roce 2014 umožnila výjimku ze zákazu pokrývky z náboženských důvodů, ale explicitně jejich nošení neumožnila. Jiné zdravotní školy běžně mají muslimské studentky.
- **Právní rovina:** Nejvyšší soud se postavil za právo na náboženskou svobodu.
- **Vyřešeno?** Ne. Aféra poškodila dvě dívky, upřela jim možnost zapsat se do vzdělávací instituce a dlouhodobě je vystavila silnému tlaku, negativnímu veřejnému zájmu a nutila je obhajovat svou pozici v systému, který jim nebyl nakloněn.

O co šlo v tzv. šátkové aféře?

Každý aktér sledoval své vlastní zájmy: dívky hájily svou důstojnost; ředitelka svou autonomii vůči (neustálé) externí kritice; anti-islamisté svou ideologickou agendu, liberálové lidská práva a otevřený postoj k jinakosti.

V jakém smyslu šlo o islám?

- pro ředitelku šlo v začátku pravděpodobně o necitlivou negativní reakci na jinakost, vnímanou absenci respektu k její autoritě a k autoritě školy, nezájem nebo neinformovanost o nošení šátku; v druhé fázi se stavěla proti islámu jako symbolu liberální intervence proti našim zvyklostem,
- pro ombudsmanku šlo o nepřímou diskriminaci na základě náboženských symbolů a o rovnost,
- na správní úrovni šlo o povolení výjimky z důvodu ochrany lidských práv a práva na svobodu vyznání, do kterého škola nesmí bezdůvodně zasahovat,
- pro dívky šlo o jejich autonomii a důstojnost, ke které patří osobní víra,
- pro politiky šlo o vymezování se na polarizující téma,

- pro anti-islamisty šlo o vykreslení islámu jako civilizační hrozby.

Kde byla neshoda?

- **Význam šátku jako náboženského symbolu:** pro ředitelku znamenal něco jako klobouk nebo kříž, pro dívky výraz jejich víry a identity.
- **Viditelnost náboženství, odlišná forma religiozity:** školy neumí pracovat s ostentativními náboženskými symboly, naše náboženství je neznají. Islám na druhou stranu předepisuje řadu ostentativních a společenských prvků ortopraxe, které nejsou věcí názoru.
- **Role náboženství:** v Česku předpokládáme, že náboženství je věcí soukromou a lze jej „schovat“, protože žijeme v sekularizované společnosti. Příchozí z tradičnějších zemí prožívají náboženství jako veřejnou záležitost a často narážejí na meze tolerance.
- **Náboženská (ne)tolerance a sekularismus:** Česko je země se zaručenou svobodou náboženského vyznání. Paradoxně však příchozí mohou zakoušet silnou netoleranci nejen k islámu, ale religiozitě obecně. Považujeme ji za něco překonaného.

Další otázky: viz podklady projektu

- Odpovídá naše představa „islámu“ tomu, jak jej prožívají muslimové?
- Proč vnímáme „islám“ jako problém?
- Jak je tento „problém“ spojen s migrací, mezinárodní politikou, populismem či s neznalostí muslimského světa?
- Proč nevnímáme muslimy jako lidi se stejnými právy a se stejnou důstojností a očekáváními od života?

5.2

Istanbulská úmluva a „genderová ideologie“

Násilí na ženách je celosvětový fenomén, který se vyskytuje v různých formách. V Česku má podle výzkumu organizace ProFem zkušenost s nějakou formou sexuálního násilí nebo obtěžování každá druhá žena (54 %). Každá desátá žena (9,2 %) byla během svého života znásilněna. Ročně řeší Policie ČR 500 až 600 případů znásilnění. Analýza Sociologického ústavu Akademie věd navíc potvrdila nárůst výskytu domácího násilí během jarní vlny pandemie COVID-19 a poptávka po službách organizací pomáhajících obětem vzrostla o 30 až 40 %. Z uvedených poznatků je zřejmé, že problém násilí na ženách nelze chápat jako patologický jev, který je páchán jen úzkou skupinou problematických jedinců. Naopak je vhodné k němu přistupovat jako k problému strukturálnímu, tj. problému, který vyplývá z rozložení moci ve společnosti, respektive nadvlády jedné skupiny osob nad druhou.

Statistiky:

- Domácí násilí a sexuální násilí v roce 2021
- Výzkumná zpráva: sexuální násilí 2021

Istanbulská úmluva

Úmluva rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí, známá jako Istanbulská úmluva, byla představena v roce 2011 v Istanbulu. Do konce minulého roku ji podepsalo 45 států (včetně Česka) a 37 z nich ji i ratifikovalo. Jedná se o dokument, který vnímá násilí na ženách jako problém strukturální povahy, kterému lze předcházet skrze transformaci zavedených struktur, a definuje násilí na ženách jako „porušování lidských práv a formu diskriminace žen“.

Autoři a autorky úmluvy vycházejí z přesvědčení, že klíčovým elementem prevence násilí vůči ženám je uplatnění rovnoprávnosti mezi muži a ženami. Proto vychází z pojmu „gender“, který definuje jako „společensky ustanovenou roli, chování, aktivity a atributy, jež daná společnost považuje za náležité pro ženy a muže“, a který funguje jako analytický nástroj pro zkoumání nerovnosti žen a mužů. „Genderově podmíněné násilí“ definuje jako násilí, jež je zaměřeno na ženu proto, že je žena, anebo násilí, jemuž jsou vystaveny především ženy. Jako své cíle úmluva uvádí:

- ① chránit ženy před veškerými formami násilí a dosáhnout prevence, stíhání a potlačení násilí vůči ženám,
- ② přispět k eliminaci veškerých forem diskriminace žen a podpořit skutečné zrovnoprávnění žen s muži také posílením pravomocí žen,
- ③ navrhnout zevrubný rámec, strategie a opatření pro ochranu a pomoc veškerým obětem násilí vůči ženám a domácího násilí,
- ④ podpořit mezinárodní spolupráci ve snaze o eliminaci násilí vůči ženám a domácího násilí,
- ⑤ poskytnout podporu a pomoc organizacím a složkám účastným na prosazování zákonnosti, aby mohly efektivně spolupracovat a dohodnout se na integrovaném postupu při eliminaci násilí vůči ženám a domácího násilí.

Státy, které úmluvu ratifikují, se zavazují, že zakotví princip rovnosti mezi ženami a muži do svých ústav, zakáží diskriminaci žen a zruší zákony a postupy, jež diskriminují ženy. Podle textu Istanbulské úmluvy musí nově zavedená opatření vycházet z „genderového chápání násilí vůči ženám“ a „zohledňovat genderové hledisko a prosazovat

a aktivně naplňovat politiku rovnosti a dělby pravomocí mezi ženami a muži.“

Odkazy

- [Istanbulská úmluva](#) ②
- [Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na vůči ženám a domácího násilí: mýty a fakta](#) ②
- [Odborná veřejnost o Istanbulské úmluvě](#) ②

Ratifikace Istanbulské úmluvy

Česko Istanbulskou úmluvu podepsalo v roce 2016. O dva roky později, v březnu 2018, tehdejší český premiér Andrej Babiš (ANO) na svém oficiálním facebookovém profilu zveřejnil status, v němž vyjadřoval nadšení nad chystanou ratifikací Istanbulské úmluvy:

Dneska se stavila na kafe Česká ženská lobby Slíbil jsem jim, že ratifikujeme Istanbulskou úmluvu, zlepši ochranu obětí násilí na ženách. Taky máme strašně malou zaměstnanost žen na částečný úvazek, i když na to mají nárok. Jaroslava Němcová nám s tím pomůže.

Již o devět měsíců později, v prosinci 2018, Babiš v rozhovoru pro Právo tvrdil, že Česko má zákony, které ženy před násilím dostatečně chrání, a proto není žádná mezinárodní úmluva zapotřebí. Istanbulská úmluva dodnes nebyla ratifikována. Česko se přidalo k zemím, jako jsou mimo jiné Slovensko nebo Maďarsko, které ratifikaci odkládají nebo přímo odmítají.

Přestože se jedná o běžnou mezinárodní smlouvu, jakých Parlament ratifikoval bez povšimnutí české veřejnosti tisíce, Istanbulská úmluva překvapivě vzbudila řadu emocí a vyvolala vášnivou debatu, jež svým obsahem přesáhla obsah samotné úmluvy. Proti její ratifikaci se v roce 2018 rozběhla kampaň, do které se zapojili nejen právníci a politici, ale i lidé z řad občanské společnosti, aktivisté a představitelé náboženských organizací včetně katolické církve. Mezi jejími odpůrci byli ale i někteří politikové a veřejně činné osoby. Jako problematická se jim zdála definice násilí na ženách jako strukturálního problému a použití termínu „gender“ v textu úmluvy. Trvali na tom, že násilí na ženách je patologický jev, jehož se dopouštějí především problematičtí jedinci, a nelze

mu tak předcházet zákroky shora. Dalším jejich argumentem bylo, že Česko již má ústavu, která činí diskriminaci a násilí na ženách nezákonnými. Proto podle nich ratifikace úmluvy nebyla potřeba.

Dalšími body úmluvy, které její odpůrci kritizovali, byla údajná diskriminace mužů a údajná snaha o vymýcení tradic, a tudíž národní kultury. Mezi nimi byly například body 1 a 4 obsažené v článku 12:

- ① Strany podniknou nezbytná opatření pro podporu sociálních a kulturních vzorců chování žen a mužů s cílem vymýtit předsudky, zvyky, tradice a další praktiky, jež jsou založeny na předpokladu podřízenosti ženy anebo na stereotypním pojmání rolí žen a mužů.
- ④ Strany učiní vše nezbytné pro to, aby každý se občan, obzvláště pak muži a chlapci, aktivně zapojili do prevence všech forem násilí, jež spadají do působnosti této úmluvy.

Bod 1 byl interpretován jako potírání českých tradic a kultury. V této souvislosti se hodně mluvilo o údajně plánovaném plošném zákazu slavení Velikonoc. V bodě 4 jim vadila formulace, která kladla důraz na zapojování obzvláště chlapců a mužů do prevence všech forem násilí. Někteří odpůrci to interpretovali jako diskriminaci chlapců, kteří budou trestáni jen za to, jak se narodili. Jiní to chápali tak, že se bude chlapcům odpírat jejich přirozená maskulinita a budou vedeni k zženštilému chování, které je proti jejich přirozenosti. Odpůrci kritizovali i zasahování do školních osnov (např. bod 1 článku 14), které interpretovali jako vnášení „genderové ideologie“ do vzdělávání:

- ① Tam, kde to bude vhodné, podniknou strany kroky k tomu, aby ve formálních osnovách na všech úrovních vzdělávání existoval materiál k tématům, jako je rovnoprávnost žen a mužů, nestereotypní genderové role, vzájemný respekt, nenásilné řešení konfliktů v mezilidských vztazích, genderově podmíněné násilí vůči ženám a právo na osobní integritu, to vše uzpůsobeno rozvíjejícím se schopnostem žáků.

Některým odpůrcům dále vadilo zmínění praktik jako např. ženská obřízka, vraždy ze cti a nucené sňatky, které se na území Česka zatím nevyskytují a které jsou nějakým způsobem asociovány s praktikami jiných náboženství, než je křesťanství. Tvrdili, že takové praktiky do české kultury nepatří, a proto úmluvu nepotřebujeme. Popř. zanesení takových pasáží do textu úmluvy jako dokument, který podporuje přijímání uprchlíků a multikulturalismus.

Vadil jim také mezinárodní kontrolní mechanismus administrativního typu, expertní skupina „GREVIO“, jejíž členové mají mít doživotní imunitu.

Více zde: [Několik poznámek k otázce ratifikace Istanbulské úmluvy](#) ⓧ

V argumentech odpůrců lze najít tři linie:

- ① **Religiózní linie argumentace:** Istanbulská úmluva je trojským koněm „genderové ideologie“, která představuje kulturu smrti — údajně nerespektuje přirozený řád (daný Bohem) ⓧ a cílem jejím a jejich proponentů je nejen smazání všech rozdílů mezi muži a ženami, ale také vytváření nepřátelství mezi nimi, což povede k tzv. kultuře smrti.
- ② **Sekulární, kvazivědecká argumentace:** Občanské organizace jako Aliance pro Rodinu nebo Občanský institut argumentovaly sekulárním způsobem. Ve svých argumentech často odkazovaly na právníky, psychology a sociology. Podle nich je úmluva ideologickým textem ⓧ a není zapotřebí, protože české právo ženy před násilím již chrání. Navíc je podle nich nerovnost ve vztazích přirozená a zásahy do ní chápou jako sociální inženýrství.
- ③ **Krajně pravicová argumentace:** Krajní pravice využívala nejvíce konspiračních teorií a dezinformací. Istanbulskou úmluvu a „genderovou ideologii“ vykreslovala jako nástroj vyhlazení evropských národů skrze tzv. velkou výměnu. Ačkoliv se o transsexualitě nebo polyamorii v textu úmluvy takřka nemluví, translidé a polyamorie se stali častými vizuálními motivy doprovázejícími materiál ⓧ, který měl lidem přiblížit a vysvětlit úskalí Istanbulské úmluvy. Odpůrci z řad krajní pravice dále uváděli, že úmluva bude zasahovat do soukromí lidí, kteří tak budou pod neustálou kontrolou.

Navzdory dílčím rozdílům mají všechny tři argumentační linie společné to, že se zakládají na tzv. morální panice (tj. snaze mobilizovat lidi skrze vyvolání představy o nebezpečí v podobě rozpadu morálních hodnot, které společnosti hrozí). Současně všechny tři argumentují tzv. genderovou ideologií. Její odpůrci text úmluvy často interpretují skrze prizma vlastní ideologie, ať už se jedná o oficiální ideologii katolické církve nebo krajně pravicový nacionalismus v případě stran jako SPD, Trikolora apod. Podíváme-li se na právní rozbor úmluvy, převládají její pozitivní aspekty a proti bodům, které se v českém kontextu mohou zdát problematické, je třeba uplatnit výhrady a výkladová prohlášení ⓧ.

5.3

Krize na hlaváku

Humanitární krize na hlavním nádraží v Praze byla jednou z vícero událostí, v nichž se vyjevil přetrvávající vliv „rasy“ a rasismu v české společnosti. Podpora nebyla všem uprchlíkům z Ukrajiny stejně dostupná. Ti, kteří měli tu smůlu, že byli zvenčí označeni za Romy, se potýkali s nezájmem, diskriminací, a v některých případech i fyzickým násilím. Našli se samozřejmě tací, kteří se tento trend pokoušeli nabourat. Jejich angažmá však na nerovném zacházení ze strany části veřejnosti a státu mnoho nezměnilo.

V této kapitole jsou uvedeny informace, které rozšiřují obsah textů pracovní list Romští uprchlíci na hlaváku a Jak (ne)mluvit o „rase“ a rasismu a vycházejí z analýzy především mediálních sdělení publikované na webu [Migrace-online.cz](https://migrace-online.cz) . Informace se zaměřují na prezentaci aktérů sporu, jejich postoje a činy. Jádrem sporu lze popsat slovy kritiků postupu státu a samospráv jako „přehazování horkého bramboru“. Mezi aktéry docházelo k přehazování zodpovědnosti za to, kdo by měl zajistit ubytování romským uprchlíkům z Ukrajiny. Spor se odehrával primárně na úrovni centrum (vláda ČR, Magistrát hlavního města Prahy) vs. periferie (kraje mimo Prahu a obce, kam se měli do státních, popř. soukromých objektů uprchlíci přesunout). Zatímco aktéři centra se snažili romské Ukrajince ubytovat mimo Prahu, dotčené kraje a obce vůči tomu vystupovaly negativně. Někde se jim to podařilo, jinde nikoliv. Na úrovni nejvyšší politické reprezentace se z příchodu romských Ukrajinců pokusil vytvořit kauzu předseda SPD Tomio Okamura, avšak bez většího úspěchu.

Na rozdíl od šátkové aféry a Istanbulské úmluvy nedošlo v případě příchodu romských Ukrajinců k zásadní eskalaci, která by vyústila v soudní líčení nebo společenskou mobilizaci. Určité náznaky zde ale byly. Například kolektiv sociálních pracovníků a pracovníků KRISA [podal trestní oznámení](#) mimo jiné na ministra vnitra Víta Rakušana pro nepřekážení trestného činu a omezení osobní svobody s ohledem na situaci romských uprchlíků na hlavních vlakových nádražích v Praze a Brně. Kancelář veřejného ochránce práv realizovala šetření v terénu, které potvrdilo podezření z diskriminování romských uprchlíků ze strany Krajského asistenčního centra pomoci Ukrajinců v Praze. Ani v jednom případě není známo, jak tyto aktivity dopadly.

Spojenci uprchlíků na úrovni občanské společnosti jim různými způsoby pomáhali a veřejně vystupovali na obranu jejich práv. V pomoci Romům se na celostátní úrovni angažovala především organizace Romodrom a další organizace sdružené v síti RomanoNet a občanskí členové Rady vlády pro záležitosti romské menšiny.

Společně zaslali otevřený dopis premiéru Petru Fialovi, ve kterém upozornili na diskriminaci ukrajinských Romů a vyzvali jej ke svolání krizového jednání Rady. V Praze se do pomoci zapojily zejména Iniciativa Hlavák a Organizace pro pomoc uprchlíkům, která koordinovala poskytování pomoci na hlavním nádraží. Iniciativa Hlavák také v květnu vydala prohlášení, v němž situaci na nádraží označila za humanitární krizi a úděl zde přebývajících uprchlíků jako živoření. Kolektivy RFK a 115 svolaly na podporu romských uprchlíků demonstraci před budovu ministerstva vnitra. Spojenci uprchlíků se však primárně soustřeďovali na pomoc v terénu a na posílání uprchlíků dál na západ. Podobně samotní uprchlíci volili především strategii úniku. K rozšíření podpory romským Ukrajincům v důsledku těchto aktivit nedošlo.

Uprchlíci se potýkali s různými formami rasismu, které pomohly vytvořit situaci, kdy se mnoho ukrajinských Romů shromáždilo na pražském hlavním nádraží a nocovalo tam v provizorních podmínkách. Jedná se však pouze o nejviditelnější projev diskriminace a útlaču, které lze popsat na třech úrovních:

- ① **S interpersonálním rasismem** se doložitelně setkávali ve více oblastech. Zaprvé, někteří dobrovolníci jim odmítali pomáhat během přepravy ze slovensko-ukrajinských hranic, při zajišťování ubytování svépomocí v soukromých prostorách a v rámci pomoci na hlavním nádraží. Kromě toho se setkávali s různými projevy nesnášenlivosti, o nichž informovala média, a které přiblížilo rovněž šetření PAQ Research mezi romskými uprchlíky. Podle tohoto šetření je ze strany Čechů zažila třetina dotázaných. Jestli do dotazování počítala také veřejná prohlášení starostů nebo hejtmánů o údajném zneužívání sociálních dávek a nebezpečnosti, není známo.
- ② **Institucionální rasismus** odkazuje k „dvojbarevnému“ systému státní pomoci, na jehož existenci upozorňovali nejen někteří uprchlíci a dobrovolníci, ale také Kancelář veřejného ochránce práv, pokud jde o pražské Krajské asistenční centrum pomoci Ukrajincům. Romští uprchlíci zde byli vpouštěni do budovy jen v doprovodu pracovníka neziskového sektoru nebo policisty a byly pro ně stanoveny speciální podmínky, aby mohli požádat o udělení dočasné ochrany. Dále se objevily informace o svázání Romů z celého Česka do detenčních zařízení, kde byli drženi odděleně od ostatních uprchlíků. To však ministr vnitra Vít Rakušan popřel s poukazem na speciální potřeby, které podle něj romští uprchlíci měli: tvrdil, že není snadné najít ubytování pro velké skupiny, které chtějí

zůstat pohromadě. Média však informovala o případech, kdy se i větší skupiny podařilo se souhlasem jejich členů rozdělit. Šetření PAQ Research mezi romskými Ukrajinci navíc zpochybnilo často používaný argument o dvojím občanství, které měla jen malá část jeho respondentů. I tato informace vede k závěru, že institucionální rasismus není ani tak věcí aktivního konání, jako spíše nekonání. Pasivita a neschopnost odstranit znevýhodnění romských uprchlíků z Ukrajiny jsou primárním svědectvím o jeho existenci.

- ③ **Strukturální rasismus** se v případě romských Ukrajinců projevil ve dvou ohledech. Nejprve ve smyslu znevýhodněné výchozí pozice: nedostatek zdrojů, včetně materiálních, ale i co do vzdělání, nepochybně omezil jejich možnosti zajistit své základní potřeby vlastní iniciativou. Byli tak o to více odkázáni na pomoc české veřejnosti a státu. Dále se strukturální rasismus projevil ve smyslu sdílených předsudků o Romech, jejichž prostřednictvím byli ti ukrajínští poměrováni. Společným jmenovatelem těchto předsudků je, že si za své znevýhodnění mohou sami. A tak jim dobrovolníci nechtěli pomáhat tolik jako bílým Ukrajincům a někteří politici je začali prezentovat jako zneužívače sociálních dávek, ačkoliv nedělali nic, co by bylo v rozporu se zákonem, a co nejspíš dělali také někteří neromští Ukrajinci.

Z nám dostupných informací není doložitelné, že by za popsané případy porušení zákona byl kdokoliv potrestán nebo byla přijata preventivní opatření. Úředníci mohli zavést kontrolní mechanismy, aby nedocházelo k diskriminaci. Regionální a lokální politici se mohli více snažit přesvědčit své voliče, že příchozí pro ně nepředstavují ohrožení. Policie ostatně zdůrazňovala, že neregistruje problémy stran trestné činnosti romských Ukrajinců, většinou žen s malými dětmi. Vláda mohla přinejmenším přehodnotit své rozhodnutí o pomoci pouze uprchlíkům bez dvojího občanství. Zákon, který to nařizoval, mohla změnit. Místo toho jej zpřísnila. Humanitární krize na hlavním nádraží v Praze byla „vyřešena“ tak, že zde byly zásadně omezeny poskytované služby. Uprchlíci tím byli motivováni k tomu, aby odešli. K odchodu na západ jim dlouhodobě pomáhali čeští dobrovolníci a organizace.

Nyní bude představen přehled významných událostí pokrývajících vývoj sporu. Dále budou stručně popsány role jednotlivých aktérů, které jsou ilustrovány citacemi z jejich prohlášení.

Přehled významných událostí

6. 3. Média informují o prvních zkušenostech romských Ukrajinců s diskriminací a napadením na ukrajinských hranicích a v Česku.
3. 4. Hejtman Moravskoslezského kraje Ivo Vondrák popisuje romské Ukrajince v Ostravě jako „nepřizpůsobivé“. Obvinění z poškození ubytovny a krádeží později vyvrací ostravský komunitní líder Kumar Vishwanathan.
6. 4. Vláda ČR reaguje na stížnosti týkající se Romů zveřejněním usnesení *Programu pomoci zvlášť zranitelným osobám a skupinám osob z důvodu odlišného sociokulturního prostředí vstoupivším na území České republiky v souvislosti s bezpečnostní situací na Ukrajině*, obsahujícího pokyn k nalezení vhodného bydlení.
10. 4. Média informují o přesunu romských Ukrajinců z Prahy do Varnsdorfu, místostarosta Jiří Sucharda je rámuje jako problematické. Různá obvinění na konto romských Ukrajinců později zpochybňuje ředitel organizace Khamoro Emil Voráč.
13. 4. Objevují se svědectví o svážení romských Ukrajinců autobusy do uprchlického zařízení ve Vyšních Lhotách, kde mají být segregováni od ostatních migrantů.
14. 4. Ministr vnitra Vít Rakušan vyvrací, že jde o segregační nařízení s poukazem na specifické nároky romských uprchlíků: nejsou ubytovací kapacity pro velké skupiny, někteří mají dvojí občanství.
22. 4. Hejtmani Martin Netolický a Martin Kuba obviňují romské Ukrajince z toho, že přijíždějí zneužívat sociální dávky. Téhož dne informuje novinářka o ubytování Romů ve stanech ve Vysočanech, popisuje to jako selhání.
23. 4. Ministerstvo vnitra ve spolupráci se státními úřady hledá vhodné ubytování pro Romy, místní politici a dotázaní občané z obcí, kam by

uprchlíci mohli přijít, se vůči tomu v následujících dnech a týdnech vymezují.

6. 5. Ministr Rakušan slibuje vyřešení shromažďování Romů na pražském hlavním nádraží tak, aby velké skupiny nemusely být rozděleny. K situaci na nádraží se vyjadřuje také ombudsman Stanislav Křeček, který označuje romské Ukrajince za „ekonomické migranty“ a kritizuje ty, kteří jim pomáhají.
7. 5. Předseda SPD Tomio Okamura sdílí video z brněnského úřadu práce, na kterém jsou prý zaznamenáni romští Ukrajinci. Ministr Marian Jurečka reaguje, že mají dvojí občanství, a tak dávky nedostanou. Jasné vyjádření, že pomáhat se má všem bez rozdílu v barvě kůže, chybí.
9. 5. Iniciativa Hlavák zveřejňuje „Vyjádření Iniciativy Hlavák k současné humanitární krizi na Hlavním nádraží“, ve kterém mimo jiné popisuje nedůstojné životní podmínky uprchlíků a mluví o politických tlacích na to, aby se Romům nepomáhalo.
10. 5. Organizace RomanoNet a skupina občanských členů Rady vlády pro záležitosti romské menšiny píše otevřený dopis premiérovi Petru Fialovi, v němž požadují řešení situace, včetně „institucionálního rasismu“.
11. 5. Pražský primátor Zdeněk Hřib požaduje přemístění Romů z hlavního města do jiných krajů s odůvodněním, že jich je v kraji na počet obyvatel více než v jiných krajích.
12. 5. Ministr Rakušan označuje situaci na hlavním nádraží za „neudržitelnou“ a nocování dětí-uprchlíků na zemi za „nebezpečné, neetické, nehumánní“. Zprovoznění stanoveného tábora v pražské Troji, ubytování zde najde část romských Ukrajinců.
16. 5. Ministr Rakušan navazuje na dřívější spekulace o zapojení organizovaného zločinu do příchodu romských Ukrajinců, požaduje snížení humanitární dávky k zamezení „finanční a sociální turistiky“.
19. 5. Občanské skupiny RFK a 115 svolávají před budovu ministerstva vnitra demonstraci kvůli selhání státu v zajištění rovného zacházení

- s romskými Ukrajinci. Děje se tak po oznámení, že na konci května skončí provoz Krajského asistenčního centra pomoci Ukrajině (KACPU) v Praze a bude omezena pomoc na hlavním nádraží.
- ↓
- 25. 5.** Iniciativa sociálních pracovníků a pracovníků KRISA podává trestní oznámení na ministra Rakušana pro nepřekážení trestného činu a omezení osobní svobody s ohledem na situaci romských uprchlíků na hlavních vlakových nádražích v Praze a Brně.
- ↓
- 30. 5.** Zveřejněna zpráva Kanceláře veřejného ochránce práv z šetření v různých centrech KACPU, konaného v polovině května. Konstatuje porušení zákazu diskriminace pouze v pražském centru. Zahájena výstavba stanového tábora v pražských Malešicích, zprovozněno 2. 6.
- ↓
- 1. 6.** Schválení zákona Lex Ukrajina II, který omezuje pomoc poskytovanou všem ukrajinským uprchlíkům. Okamura obviňuje vládu, že stěhuje „nepřízpůsobivé migranty do obcí proti vůli občanů“, a v souvislosti s humanitární dávkou tvrdí, že vláda vytvořila „nejlepší migrační bankomat v Evropě za peníze občanů“.
- ↓
- 2. 6.** Omezení poskytování pomoci na hlavním nádraží, uprchlíci se přesunují jinde.
- ↓
- 16. 6.** Zastavení činnosti pražského KACPU.

Role aktérů

① Vláda ČR

Vláda ČR svěřila začleňování ukrajinských uprchlíků do gesce ministra vnitra, který tak byl hlavním nositelem informací o vývoji vládní politiky v této oblasti. Rakušan od jisté doby začal hovořit o „sociální turistice“, přestože neopomíjel dodat, že se jedná o malý počet lidí, kteří se jí mají dopouštět. Podobně hejtmani jako Kuba a Netolický a Okamura mluvili o praxi, kdy romští Ukrajinci přijíždějí pro humanitární dávku, vezmou si ji a někde zmizí, jako o podvodu ②.

Z právního hlediska se však o žádný podvod nejednalo. A je na místě se ptát, zdali by takové

jednání někdo začal vůbec řešit, pokud by nebylo ztotožněno s Romy. Ve spojování Romů s kriminalitou dále sehrávala roli figura organizovaného zločinu: romští Ukrajinci prý měli být někým vysíláni, aby o dávku požádali. I pokud by to tak bylo, a skutečně by dotyčná skupina páchala nějakou trestnou činnost, opět je třeba upozornit, že čerpání dávek nebylo zákonem podmíněno tím, že by příjemce měl zůstat na nějakém předem určeném místě. Měl pouze povinnost oznámit, že Česko opouští.

- „Bude zpřísněna první dávka, právě jako reakce, aby nebyla zneužívána. Může být nahrazena v objektech poskytovaných státem, kde je strava stravou jako takovou, tedy naturální dávkou ... Budeme tím demotivovat lidi, aby sem přicházeli kvůli penězům.“ Vít Rakušan ②
- „Část romských uprchlíků je obětí určitého vykořisťování. Má to charakter organizovaného zločinu. Do Česka jsou posílány maminky s malými dětmi s jasným cílem přinést zpátky do země původu prostředky, které jim jsou následně odebírány organizovanými skupinami. Nevládní organizacím to popisovaly romské maminky. Zároveň jsou v této skupině i lidé, kteří naprosto legitimně utíkají před válkou a potřebují naši pomoc.“ Klára Šimáčková Laurenčíková ②

② Hejtmani a starostové

Téma údajného zneužívání dávek nebylo jediným způsobem argumentace lokálních aktérů, kteří nechtěli pomoci s ubytováním romských Ukrajinců zdržujících se na hlavním nádraží v Praze. Zpočátku se jejich status uprchlíka, argumentuje se jinými potřebami a „nepřízpůsobivostí“.

- „Jsou z hranice se Zakarpatskou oblastí, kde žádný konflikt není, ale řeší tam vnitřní uprchlickou krizi. Tito lidé pak říkají, že se cítí ohroženi válkou [...] Čeští občané by měli mít jistotu, že nepřichází další problém, který budeme muset řešit. Musíme zabránit zneužívání poskytovaných dávek a ubytování, které lidé v Zakarpatské třeba takové nemají. Korektnosti okolo už bylo hodně.“ Martin Netolický ②
- „Nejsme xenofobové, ale objekt, o němž se hovořilo v souvislosti se zřízením centra, je k těmto účelům naprosto nevhodný ... Objekt je na nevhodném místě [poblíž městského centra], potřebuje rekonstrukci, a navíc z něj chceme mít školkou, kterou potřebujeme. Proto jsme záměr

samozřejmě rozporovali.“ Jaroslav Dohnálek, starosta Boskovic ②

- „Nedokáží pochopit, že někoho ze státních organizací být jen na chvíli mohlo napadnout a nedej bože ještě zrealizovat přesun rómských ukrajinských nepřizpůsobivých uprchlíků ze strany státu kamkoliv do těchto 3 krajů [Karlovarského, Ústeckého a Moravskoslezského, kde údajně dochází k rozšiřování sociálně vyloučených lokaltí] a zejména pak do Bíliny!“ Zuzana Schwarz Bařtipánová, starostka Bíliny ②

③ Pravicoví populisté

Strategii údajných podvodných uprchlíků nasadili také pravicoví populisté, osvojili si ji koneckonců již během tzv. uprchlické krize v roce 2015. Součástí strategie bylo využívání údajné neschopnosti těmto podvodům čelit v rámci politického konfliktu.

- „Hnutí SPD jasně říká, že máme poskytnout přiměřenou dočasnou ochranu a přístřeší pouze skutečným válečným uprchlíkům, a to pouze na nezbytně nutnou dobu. Na druhé straně nevidíme žádný důvod k vynakládání veřejných prostředků na péči o migranty, kteří válečnými uprchlíky nejsou, a to na úkor občanů České republiky. Sami vládní představitelé přitom přiznávají ekonomickou turistiku takzvaných uprchlíků, kteří přijedou do unie, vyzvednou si dávky, následně odjedou na Ukrajinu a pak znovu odjedou do unie, a podle všech veřejných informací jezdí sem tam. Vláda s tím ale nechce nic dělat.“ Tomio Okamura ②

④ Uprchlíci

Média citovala samotné uprchlíky jen výjimečně. Pokud se tak stalo, hovořili o svých zkušenostech s diskriminací a násilím takto:

- „Správce se k nám choval vulgárně, urážel děti a ženy včetně starších. Sprostě nám nadával, a to i před opravdu malými dětmi. Jednoho sedmiletého kluka zvedl pod krkem ... Jeho matka se ho pochopitelně zastala, ale správce chtěl uhodit i ji... Odmítám, že bychom dělali binec, všechno jsme udržovali v čistotě. Pravidelně jsem uklízela. Kuchyň i ostatní prostory byly udržované a to platí i pro prostory kolem domu.“ Anastasia ②
- „It was like a prison. It was bad. I was afraid there, there were so many people, many scary people.“ Luiza Baloh ②

⑤ Spojenci uprchlíků

Občanská společnost reagovala veřejnými prohlášeními, v nichž upozorňovala na porušování práv romských Ukrajinců. Organizace RomanoNet a občanskí členové Rady vlády pro záležitosti romské menšiny mluvili o znacích institucionálního rasismu a populistických vyjádřeních. Iniciativa Hlavák akcentovala údajné politické tlaky na to, aby se Romům nepomáhalo, protože se jim za to voliči neodmění.

- „Bohužel, musíme konstatovat po zkušenostech z posledních dní, že v případě přijímání romských uprchlíků dochází k nestandardním postupům, k posuzování na základě barvy pleti (tzv. dvojího metru), v mnoha případech k projevům rasismu či diskriminace, čímž podle našeho názoru dochází k porušování mezinárodních úmluv, které Česká Republika ratifikovala jako členská země OSN ... Narážíme však neustále na protiromské postoje krajských hejtmanů a starostů měst a obcí, kteří prostě romské uprchlíky z Ukrajiny na svém území nechtějí, ačkoliv se také jedná o válečné uprchlíky. Ve svém důsledku toto jednání nese znaky institucionálního rasismu vůči Romům, což má v neposlední řadě i značný vliv na náladu ve společnosti a ohrožení sociálního smíru a zároveň vyjádření krajských a místních politiků jsou populistické.“ RomanoNet, občanskí členové Rady vlády pro záležitosti romské menšiny ②
- „Existují politické tlaky některým uprchlíkům nepomáhat. Je před volbami a záchrana stovek Romů v bídě, bez zajištění základních potřeb a bez výhledu na ubytování či začlenění, nikomu politické body nepřinesou.“ Iniciativa Hlavák ②

6

Problematika a témata projektu

Jak rozumět a čelit důsledkům polarizujících sporů o islám, gender a „rasu“ a rasismus.

6.1

Polarizace a její dopady na lidská práva

Metodické materiály projektu OLiPol FF UK a NESEHNUTÍ mají za cíl umožnit lépe chápat a čelit sporům o migraci, sociální inkluzi a narovnávání práv. Pro lepší uchopení problému, kterého se metodika týká, zde blíže popisujeme téma projektu, definujeme základní pojmy, se kterými operujeme, a představujeme metodu, kterou navrhujeme.

Úvod: od polarizace k dehumanizaci

V roce 2015 jsme se probudili do nové reality. Pod vlivem zpráv z tzv. balkánské trasy se společnost rozdělila na dvě části, kdy jedna byla naplněna strachem z „migrantů“ a „islámu“ a druhá šokem z odmítání minimální solidarity s válečnými uprchlíky. Většinová společnost se stala svědkem toho, jak se celým skupinám upírá důstojnost a právo na azyl, jakkoliv tuto zkušenost do té doby běžně zakoušeli jiní Češi, Romové a lidé s postižením.

Krise způsobila, že bylo najednou široce přijatelné nevidět v „druhých“ (tzn. migrantech a později v LGBTQI+ lidech, dlouhodobě v Romech) lidi s vlastní důstojností a právy, ale jen hrozbu. Skokově došlo k rozšíření postojů, kterými i politický a mediální mainstream bezprecedentně odepírá těm „druhým“ práva a důstojnost.

Kontextem této změny byl pocit ohrožení a hluboké polarizace, kterou vyvolalo mediální pokrytí tzv. uprchlické krize a politická reakce na ni. Prezentování uprchlíků jako civilizační hrozby vyhotilí vládnoucí i opoziční politici,

kterí se stavěli do role ochránců Evropy před islámem a v rámci toho se vymezovali vůči snaze Evropské unie ulevit zemím s větší přítomností uprchlíků na jejich území.

Česko se zdánlivě rozdělilo na dva tábory, na tzv. vítáče a tzv. vlastence. Během četných demonstrací se v roce 2016 střetávali lidé vyjadřující obavu z migrace a islámu a lidé vyjadřující solidaritu s uprchlíky. O islámu se široce diskutovalo v médiích, ve veřejných i soukromých debatách, migrace se stala tématem voleb. I když se po řadě posunů, např. k individualizovanějšímu a vyváženějšímu vykreslování uprchlíků v médiích a k řešení migrace na úrovni EU, pocit ohrožení oslabil, hrubost, agresivita a polarizace v našem veřejném prostoru zůstaly.

Výsledkem tzv. uprchlické krize je nejen trvalá přítomnost krajní pravice v parlamentu a opakované využívání antisystémových a polarizujících narativů v politice (viz např. „proklínání islámu“ nebo strašení migrací v druhé prezidentské kampani Miloše Zemana), ale také rozšíření agresivní a manipulativní rétoriky na další témata.

Když se např. v roce 2018 diskutovalo o manželství pro všechny, bylo možné veřejně zostuzovat a ponižovat LGBTQI+ lidi v tom samém parlamentu a prezident se bavil veřejným urážením a ponižováním trans osob. Proti Istanbulské úmluvě byla rozpoutána kampaň, která sice

s obsahem úmluvy měla jen málo společného, zato vedla k bagatelizování násilí na ženách a demonizování tzv. genderu.

Konečně, zatímco se loni (v roce 2022) statisíce ukrajinských uprchlíků setkaly s ohromným přijetím, solidarita se neuplatňovala na všechny stejně. Uprchlíci, kteří byli rozpoznáni jako Romové, se potýkali s odmítáním pomoci, diskriminací, a dokonce i fyzickým násilím. Na hlavním nádraží v Praze po několik týdnů nocovaly na zemi matky s dětmi. Nerovné zacházení s uprchlíky znovu upozornilo na druhořadé postavení lidí, kteří nejsou chápáni jako „bílí“ — romští Češi na to ostatně narážejí dlouhodobě.

Výše uvedené spory ukázaly, nakolik jsme ochotni slevit z principů, na nichž stojí naše společnost, když jde o „druhé“. Právě opouštění principu rovnosti a univerzality práv a bagatelizování jejich porušování se tento projekt snaží čelit. Nezabývá se však předsudky jako takovými, nýbrž pracuje s otázkou, jak nedávné vlny společenské polarizace vedly k tomu, že jsme ochotni přistoupit na to, že důstojnost některých lidí stojí až v druhém sledu za spory, které mezi sebou vedeme. Právě poznatky z procesu polarizace a eskalace nám mohou pomoci najít produktivní a neohrožující podoby sporu.

Diagnóza: polarizace a lidská práva

Společenskou polarizaci chápeme jako proces, během kterého dochází k symbolickému rozdělování společnosti do dvou údajně nesmiřitelných táborů. Typicky je toto rozdělování vyjádřeno jako spor o určité téma, v němž se postoje podstatných částí společnosti natolik vzdálily či vyhrotily, že nelze hledat společného jmenovatele a vyjednávat kompromis.

Všechny spory a konflikty nejsou negativní, naopak. Některé společenské konflikty vedou k emancipaci, tedy k proměně původně hierarchických vztahů ve společnosti k formálnímu a faktickému zrovnoprávnění. Jiné ale eskalují, vedou k další stigmatizaci určitých skupin, a jak bylo zmíněno výše, mohou vést k dehumanizování celých skupin (Romové, muslimové, LGBTQI+ lidé aj.), či přímo popírání jejich lidských práv.

Cílem projektu je hledat způsoby, jak takovým sporům porozumět a následně jim čelit. Premisou projektu je, že nestačí přejímat kulturní a ideologické kódy polarizace a snažit se pouze o zmiřňování některých projevů, jakými mohou být islamofobie, anticiganismus či misogynie.

Důležité je naopak zjišťovat, o co ve sporech jde, a jednat tak, aby mohly být z polarizující a konfrontační polohy převedeny do plodnějšího sporu. Navrhujeme dynamické a kontextuální porozumění sporům jako cestu k jejich deeskalaci, ke schopnosti čelit tlaku na zaujímání jedné z vyhrocených pozic (k depolarizaci) a k vytváření prostoru, v němž je možné vést smysluplný dialog tak, aby se spor dále neprohluboval.

Rozhodujícím momentem je pochopení, že ke společenské polarizaci nedochází nutně v důsledku činnosti pouze jedné strany. K polarizaci může přispívat také strana, s níž se ztotožňujeme. Všichni jsme nějak sociálně a vědomostně situovaní, zatížení různými předsudky a normativními představami. Polarizující spory se navíc točí kolem velkých, velmi různě chápaných pojmů jako „rasa“, islám a gender, jejichž významy jsou ale často ve společenské debatě zcela vyprázdněny či jsou používány naprosto mimoběžně (islám i gender jsou toho příkladem). Spory navíc vyjadřují celou řadu volně souvisejících obav či potřeb, které se do daných témat projektují či v nich nacházejí příležitost k vyjádření (např. pocit nespravedlnosti), nebo odrážejí politické strategie, které témata sporů využívají. Nejde tak nutně o spory substantivní, ale i o spory zástupné. Všichni jsme tedy součástí jejich eskalační a dynamizační politiky. Jejich vážnost tkví v tom, že reálně zhoršují postavení stigmatizovaných skupin.

Následující odstavce definují základní pojmy, jako je polarizace, othering a kulturní války, a představí přístup projektu OLIPol.

Vznik a vývoj polarizace: Othering, kulturní války a morální panika

Polarizaci většinou chápeme jako rozdělení populace na dva pevně dané tábory určené demografickými a socioekonomickými faktory, přičemž tato představa většinou realitě neodpovídá. Spíše než rozdělená do dvou táborů, bývá společnost fragmentovaná do více skupin podle celé řady os (vedle majetku jde také o stabilitu, vzdělanost, výhled do budoucnosti, sociální kapitál, geografii atd.)

V politologii se pojem polarizace používá jako divergence politických postojů směrem k ideologickému extrému. V našem příkladě jde spíše o tzv. diskursivní polarizaci, tedy o divergenci ve veřejných postojích, která může narušit veřejnou komunikaci a schopnost nalézat

shodu. Představa rozdělené společnosti je ale samotná *syndromem* narušené společenské komunikace či *nástrojem* různých politických strategií. K pochopení polarizačních dynamik je klíčové porozumět jak procesu *otheringu*, tak i pojmu tzv. kulturních válek.

Othering je ve společnostech běžný proces, během něhož dochází k rozdělování lidí do dvou skupin, na „my“ vs. „oni“. Klíčovou roli v tomto procesu hraje tzv. rámování, kdy jsou cizí skupině připisovány určité charakteristiky, zpravidla protikladné charakteristikám skupiny naší. Podílí se na tom nejen konkrétní lidé, ale také mediální produkce a různá politická a administrativní rozhodnutí. Se sebe-pochopením jedné skupiny se typicky pojí odmítání rysů skupiny druhé, respektive vytváří se představy nadřazenosti a podřízenosti, či přímo podřadnosti: např. bílý vs. černý, zodpovědný vs. nepřizpůsobivý, civilizovaný vs. nemoderní atd. K *otheringu* patří především připisování určitých vlastností na základě stereotypů o skupině lidí, ale také vytváření morální paniky a pocitu ohrožení různými negativně rámovanými skupinami.

Když se toto vymezování rozšíří a promítne do politických a správních procesů a do mediální sféry, může nastat problém. Už to nejsou konkrétní lidé, jedinci se svými specifiky. Stávají se z nich výhradně představitelé určité sociální identity, respektive stereotypně chápáné skupiny. V důsledku *otheringu* například zmínění muslimové bývají vykreslováni jako fanatičtí věřící, kteří páchají násilí na ženách a nedokáží pochopit evropskou křesťanskou kulturu; Romové jako parazité a „nepřizpůsobiví“; feministky jako neženské atd., a „my“ představuje jejich převrácený odraz.

Othering je mocenským nástrojem. Ti, co jej provádí, tím totiž především definují sebe sama jako racionální a moderní; jako pracovitě a nezávislé na státu či jako skutečné ženy a muže. Tento proces totiž implikuje nadřazenost: Evropané a jejich civilizace je „lepší“ než islámská; bílí jsou „zdatnější“ a „záslužnější“ než Romové; konzervativci jsou „lepší“ než ti, co chtějí společnost měnit. K *otheringu* dochází samozřejmě i z druhé strany těmi, co se např. cítí morálně nadřazení nad Evropany či liberály, chápou moderní společnost jako zkaženou či vyzdvihují dané genderové role jako „přirozené“ atd. Othering probíhá na mnoha úrovních a nepředstavuje něco, čeho by bylo možné se zcela zříci. V určité fázi však začne ohrožovat práva určitých skupin či jejich členů a demokratické principy a postupy. Zvláště agresivní *othering* je nutné vnímat jako významný politicko-právní problém.

Zásadní pro naši analýzu je, že proces *otheringu* má v poslední době rostoucí dosah do společenské diskuze. Během polarizujících konfliktů se vůči sobě vymezují skupiny na základě politických postojů. Různá témata (ženská

a menšinová práva) se stávají předmětem politických bojů a místo pragmatických diskuzí se o nich vedou zástupné spory, které jsou nadto prezentovány jako spory mezi zdánlivě homogenními tábory.

Během zmíněné uprchlické krize se takto např. vytvořily tábory tzv. islamofobů a tzv. sluníčkářů. Sluníčkáři byli líčeni jako naivní lidé s humanitním nebo společenskovedním vzděláním, kteří odmítají vnímat realitu a záměrně popírají jakékoli negativní jevy, které s migrací souvisí. Na druhé straně měli stát islamofobové, kteří byli popisováni jako rasisté a vyznavači krajní pravice, bez jakékoliv empatie k cizímu neštěstí. Ve skutečnosti ale tyto dva pomyslné tábory sestávaly z mnoha různých aktérů s různými zájmy. Např. na straně tzv. islamofobů sice nepochybně byli stoupenci a představitelé krajní pravice, kteří se pokusili téma uprchlické krize vytěžit a získat tak větší počet příznivců a moc, ale i lidé, kteří měli obavy z cizího či z budoucnosti, nebo kteří negativně vnímali zájem elit o migraci a nezájem o své regiony, potažmo lidé, kteří téma migrace využili k vyjádření nedůvěry v oficiální instituce, aj.

Konflikty, které se točí právě kolem symbolů, norem a hodnot, jež označují „nás“ jako opak „druhých“, označujeme jako tzv. kulturní války. Typicky je chápeme jako spor, jehož se účastní dva tábory: „progresivní/liberální“ (feministky, lidskoprávní aktivisté) vs. „reakcionářský/(ultra) konzervativní“ (např. odpůrci manželství pro všechny, potratů, pomoci uprchlíkům atd.). Kulturní války popisují politické konflikty, jejichž předmětem zdánlivě nejsou materiální zájmy, ale morální hodnoty a sociální normy, a které pracují s představou o polarizované společnosti. Pojem kulturních válek je dnes často používán, sám ale k polarizaci přispívá. Proto se snažíme hledat zdroje sporů a deeskalovat je.

Kulturní polarizace jako nová forma sociálního konfliktu

Přestože se kulturní války popisují jako konflikty, v nichž se lidé prou pouze o své morální hodnoty a normy, mají také silnou třídní povahu. Třídní rozdělení má totiž často politický a kulturní rozměr. Ti lépe situovaní, kteří čerpají výhody z globalizace a proměny současné ekonomiky (mezinárodní podnikání, práce pro zahraniční firmy, mezinárodní spolupráce, dlouhodobé studijní a/nebo pracovní pobyty v zahraničí) často zastávají liberální

hodnoty, jakož i společenskovední teorie, kterými Západ problémy nerovnosti pojmenovává, a vnímají je jako základ demokracie. Ti, kteří jsou na druhé straně pomyslného společenského postavení (nižší úroveň vzdělání, nižší příjem, bydlení mimo centrum), a na něž dopadají důsledky nerovného rozdělení zdrojů, se v poslední době bouří proti vnímané neférovosti dopadů globalizace. Populismus a protisystémové postoje lze v zásadě vnímat jako méně sofistikovanou kritiku neoliberalismu.

Přestože zástupci liberální strany konfliktu dokáží vyjádřit empatii s jedinci z diskriminovaných skupin a menšin, ke skupině, která se stala voličskou základnou krajně pravicových a populistických politických projektů, kvůli jejím rasistickým a homofobním předsudkům paradoxně mnoho empatie nemá. Označují tuto skupinu za lůzu a „dezoláty“ (tento postoj dobře vystihuje citát z Twitteru: „Praha a láska musí zvítězit nad vsí a nenávistí“). Paradoxně je tak skupina s nižším ekonomickým a kulturním kapitálem, která je vnímána jako nenávistná, sama vystavena nenávisti a dehumanizaci, a to právě kvůli svému nízkému kulturnímu kapitálu.

To, čemu říkáme kulturní války, v poslední dekádě nabylo nové podoby v důsledku postupující globalizace, kterou v Česku symbolizuje Evropská unie. Odráží se v nich nejen politická orientace a zájmy zúčastněných aktérů, ale i proměny mezinárodní politiky. Ačkoliv jsou homofobie, rasismus či antifeminismus dlouhodobě přítomné, po vstupu do EU získaly politické spory o ně mezinárodní rozměr. Naše naplňování demokratické povahy republiky, posílené členstvím v EU, přináší nové právní a společenské normy, jako je např. antidiskriminační legislativa a jiné lidskoprávní závazky. Jsou sice přijímány v souladu s naší ústavou a s naším souhlasem, ale často jsou spojovány s vlivem zvenčí.

V rámci Kodaňských podmínek se Česko zavázalo respektovat lidská práva různých společenských skupin a odstraňovat jejich diskriminaci. Do Česka mimo jiné tekla finanční podpora na důležité projekty věnující se integraci Romů, narovnání lidských práv LGBTQI+ lidí atd. Současně však Středoevropané a Východoevropané vnímali, jak jsou kvůli evropskému neoliberálnímu nastavení volného trhu v unii druhořadí. Nejenže mají o poznání nižší mzdy, a nemohou si tak dovolit život stejně kvalitní jako občané západní Evropy, zároveň je západní společnost stereotypně vnímala jako reakcionářské země s rasistickými a misogynními sklony, a konstantně je kárá za jejich nedostatky v oblasti lidských práv.

Frustrace pramenící z druhořadého postavení umně využívají krajně pravicoví populisté a dezinformační média, která mají tendenci eskalovat zástupné problémy.

Problém přiblížení se evropským standardům přestal být vykreslován jako otázka narovnávání práv Romů/LGBTQI+ lidí, ale jako konflikt, v němž šlo Čechům o národní suverenitu a identitu, tedy jako konflikt „my“ vs. „Západ“. Z této perspektivy byli Češi vykreslováni jako „normální lidé“, kteří používají „selský rozum“. Proti nim stojí Západ se svými „zdegenerovanými hodnotami“, označovanými jako „kulturním neomarxismus“.

Konkrétní dopady polarizace

Od roku 2015 čelilo Česko několika snahám o společenskou polarizaci. Kromě islámu se týkaly témat jako „gender“, „vakcíny“ nebo „uprchlíci z Ukrajiny“. Ve chvíli, kdy se vnímání nějakého tématu stane předmětem polarizace, má to negativní dopady na život lidí, o než se ve sporu jedná.

Učebnicovým příkladem jsou migranti ze Sýrie, Afghánistánu a jiných převážně muslimských zemí. Události poslední dekády ukázaly, že odmítání muslimů je tak silné, že nejsme ochotni přijmout ani děti z uprchlických táborů v Řecku. Podobný postoj byl zaznamenán v české společnosti vůči romským Ukrajincům. Přestože Češi masivně pomáhali při zvládání migrace, v případě Romů převládly předsudky, a to dokonce i v případě státních institucí. V Polsku lze ostatně rozdílné přístupy k různě vnímaným skupinám migrantů pozorovat v jednom čase: zatímco muslimové jsou už přes rok opakovaně navraceni zpět do Bělověžského pralesa na hranicích s Běloruskem, Ukrajinci jsou přátelsky přijímáni.

Dalším příkladem jsou LGBTQI+ lidé, feministky a obecně ženy, kteří se setkávají s diskriminačním chováním, obtěžováním, násilím a nenávistnými projevy. Jestli do roku 2013, kdy se v Evropě začínají vést tzv. kulturní války, bylo obecně přijímáno, že jdeme cestou k rovným příležitostem pro muže a ženy a k rostoucímu přijetí menšin a jejich práv obecně, něco zásadního se před deseti lety změnilo. Konsensus ohledně určující hodnoty lidských práv a jejich postupného naplňování byl postupně nahrazen představou, že lidská práva jsou jakousi výsadou menšin. V ní jsou práva menšin a žen vykreslována jako předmět činnosti zájmových skupin a jako vynucená agenda ze zahraničí, přičemž většinová společnost je běžně označována jako nějakým způsobem ohrožená. V důsledku se kolem lidskoprávních témat budují dva tábory: progresivní a konzervativní, a narovnávání práv

a ochrana menšin je debatována jako nepřátelské gesto vůči většině. Polarizace kolem genderu, islámu a „rasy“ tak omezuje vnímání lidských potřeb a rovnosti (práv) a pocit sounáležitosti, protože lidské osudy vepisuje do příběhu ohrožení a obrany.

Strategie 3D: Deeskalace, depolarizace, dialog

Opustíme „liberální“ poučování

Poukazovat na stereotypy a nesprávnost postojů, které v rámci kulturních sporů dehumanizují celé skupiny obyvatel, je důležité vůči institucím, které jsou zavázány ústavou a v ní ukotvenými lidskými právy. Argumentovat moralisticky vůči spoluobčanům nebo studentům ve třídě ale nefunguje minimálně ze tří důvodů.

Zprvu, když se „poučující“ staví do soudící a nadřazené pozice („Nebud' rasista!“, „Nebud' islamofob!“), polarizaci pouze prohloubí. Lidé se totiž vlastnímu otheringu brání: pokud někoho označím negativně, a to z pozice, kterou vnímá jako paternalizující a nadřazenou (typicky učitel, Pražan, liberální argument), bude mít tento člověk tendenci se proti mně vymezovat.

Zadruhé, komunikace nefunguje přímo, ale na minimálně třech úrovních (lokuce/obsah, ilokuce/záměr, perlokuce/chování). Když se někdo vyjádří negativním způsobem třeba o muslimech nebo Romech, říká něco negativního na konto zmíněné skupiny, ale jeho vlastní záměr může být odlišný (urazit pražskou politiku) nebo se svým výrokem nějak chová, např. se brání, vykazuje jednotu se svým bezprostředním okolím, které má právě islamofobní náladu, vyjadřuje frustraci atd. Vztít někoho za slovo musíme, pokud přímo někoho uráží (např. v autobuse). Není nutné reagovat na to, co říká (např. na provokaci), ale spíše na to, jaký záměr či jakou potřebu vyjadřuje, stejně jako je dobré klidně říct, že na věc lze nahlížet i jinak.

Zatřetí, jako kritici stereotypů nemáme automaticky pravdu (máme tendenci nevidět reálné problémy s určitými postoji) a nejsme vždy koherentní (máme např. tendenci kritizovat slabšího a ne silného za to samé). Je nutné nahlédnout vlastní pozici i z pohledu toho, kdo i naše postoje vnímá skrze záměr nebo arogantní chování („Praha a láska musí zvítězit nad vsí a nenávistí“).

Proto musíme sami odstoupit od polarizujících forem jednání, i když chceme prosazovat univerzální normy.

Strategie 3D: deeskalace, depolarizace, dialog

① Deeskalace: „neber si to osobně“

Konflikty o morální témata (práva, normy, hodnoty, symboly) jsou silně antagonistické, protože zdánlivě neumožňují kompromis a vyjednávání: nelze slevit z práv ani z důstojnosti. V polarizujících konfliktech ale jde jen málokdy o samotné téma sporu, dotýkají se celé řady procesů s nimi spojenými.

Polarizující konflikty ve společnosti mají často následující strukturu: *vyjadřují jiné „potřeby“ než ty, které verbalizují, eskalují z různých důvodů a teprve v poslední řadě jsou důsledkem zásadních neshod v přístupu k zásadnímu tématu jako „rasa“, náboženství a gender.*

Představy o nebezpečí, které nesou představy spojené s pojmy jako „islám“, „gender“ a „nepřizpůsobiví“, se stávají předmětem sporů a silně ukotvených pozic v momentě, kdy má hodně lidí pocit, že symbolizují přístup státu či „elit“, který je znevýhodňuje či opomíjí. Jiným zase symbolizují oběti diskriminace. V samotných sporech ale často vyjadřujeme vlastní strach z negativních změn ve společnosti, ať už jde o pocit upozadění, či o strach z dehumanizování ve společnosti skrze hrubé a nepřátelské výroky. V první řadě tedy jde o to, jak skrze metody nenásilné komunikace vysledovat, co v neshodách můžeme vyjadřovat, a naučit se respektovat tyto různé postoje a pracovat s nimi přímo, ne skrze okliku kulturních válek (například dopady globalizace znevýhodňující určité regiony, profese, věkové a jiné skupiny; postavení školy, náboženství v měnící se společnosti; proměny očekávání mladších generací atd.)

K deeskalaci slouží:

- vcítění se do perspektivy jednotlivých aktérů a snaha porozumět (nikoliv však nezbytně souhlasit) jejich vnímání současnosti a jejich postavení,
- analýza samotné polarizace jako dynamiky, ve které nejde nutně o Romy, muslimy nebo feminismus, ale o vyjádření nesouhlasu a frustrace, či naopak o chladnou instrumentalizaci citlivého tématu ze strany populistů pro politické výhody,
- porozumění tomu, jakou roli v těchto konfliktech hrají média, a jak s tématem pracují.

② Depolarizace: „postav se nad věc“

Polarizace znamená situaci, kdy se zdánlivě formují dvě strany (my a oni, pro a proti) a kdy se jedna skupina formuje jako „druzí“ (othering). Ve většině sporů

neexistují dvě reálné znepřátelené skupiny, jakkoliv se to mohlo třeba během tzv. uprchlické krize v roce 2015 zdát, nebo jak se typicky jeví během prezidentských voleb. Zprvu, jsou to polarizující aktéři (politika, média), kteří vynakládají úsilí, aby symbolicky zarámovali určitý spor jako střet dvou vzájemně se vylučujících názorů a jejich skupin, a to tím, že spor definují jako nesmiřitelný a „druhé“ jako hrozbu. Po momentech tzv. superpolarizace většinou následuje rozlišení pozic. Zadrhé, žádná strana není homogenní, neměnná a koherentní ve všech „neliberálních“ pozicích. Ve skutečnosti hrají různí více aktivní aktéři hru polarizace vůči tzv. bystanderům, terčům (druzí) a také vůči médiím a institucím, které polarizaci amplifikují a potvrzují.

Zatřetí, je třeba si uvědomit, že neshody jsou zdravé a normální. Co není dobré, jsou agresivní „války“, které z oponenta či člověka s jiným zájmem a zkušeností ve společnosti dělají nepřítele, tedy někoho, kdo nás ohrožuje. Tato proměna z neshody ve válku, či z plurality v polarizaci (my vs. oni) je patologická. Velmi často je ale buďto chvilková (dokud se nepromění) nebo vyvolávaná lidmi, co na ní mají zájem (typicky populisté před volbami, extrémisté), či těmi, co nešťastně tematizují nějakou potřebu.

Právě proto je zásadní pochopit dynamiku sporů a s ní i to, že nepřátelská polarizace není nevyhnutelná, ale do jisté míry umělá, a že místo „rozdmýchávání“ lze tyto spory i mírnit a řešit. Když se ptáme, proč určití aktéři jednají tak, jak jednají („oběti“, účastníci, pomahači, odpůrci), lze identifikovat jak ty, kteří se sporu přímo účastní (jelikož v něm mají svůj přímý zájem), tak ty, kteří se na něm jej profilují, jakož i třeba instituce, ve kterých jsou určité praktiky různě nastavené (znevýhodňující určité lidi bez explicitní či chtěné diskriminace).

Zde je třeba zmínit i to, že ti, kdo zdánlivě stojí za právy obětí polarizace, nemusí nutně přispívat ke zmírnění sporů. Např. moralizující liberálové, kteří oponenty chápou jako rasisty, misogyny a islamofoby, k polarizaci přispívají už moralizujícím přístupem, podobně jako konspirátoři.

- porozumění vlastní pozicionalitě v rámci polarizačních sporů: co cítím, když se o tématu mluvím, a jakou roli v tom má moje vlastní postavení ve společnosti? Z čeho moje pocity pramení?

③ Dialog

Spory se upevňují tam, kde panuje nějaká neshoda spojená se zásadním společenským jevem: společenskou skutečnost vnímáme každý jinak díky naší

odlišné zkušenosti a myšlenkovém habitu (abychom neřekli vzdělanosti), ale používáme stejná slova.

Slovem „rasa“, gender či náboženství myslíme všichni něco podstatně jiného, odkazujeme však ke stejnému: tato slova potom produkují vlastní pole kontroverzí. Naše představy o „islámu“, „rase“ a „genderu“ odrážejí naše společenské postavení, naši ochotu ke společenské změně a také naši schopnost tyto pojmy chápat jinak než prvoplánovým způsobem.

- **Příklad 1:** Náš vztah k „islámu“ je nesen naším vztahem sekularizované společnosti k náboženství, které funguje jinak, než náboženství nedávných migrantů z tradiční společnosti; „gender“ je mnohoznačné slovo, jakož i pojem spojený s konstruktivistickou perspektivou společnosti; „rasa“ také není biologická danost, ale kategorie, do které se projektují mocenské vztahy ve společnosti.
- **Příklad 2:** Pro jedny „gender“ odkazuje na fundamentální (ale tuhou a pomalou) proměnlivost společenských rolí (rodinných, pracovních, autorit) a identit (sexuálních, vztahových, etnických a rasových), která nám umožňuje do jisté míry společnost pomalu reformovat např. administrativními změnami (skrze práva, odbourávání diskriminace, rovné platy, manželství). Pro druhé to samé slovo označuje nebezpečnou a cizí ideologii, která zahrnuje genderový voluntarismus (zítra si změním pohlaví).
- **Příklad 3:** Pro jedny je rasismus pouze morální kategorie (když odmítám státní pomoc „nepřízpůsobivým“, můžu mít přece romské sousedy a nejsem rasista) a pro druhé jakousi společenskou smlouvu, která skrze diskursivní, administrativní a ekonomické vztahy udržuje jednu skupinu v situaci podřazenosti.

Cílem dialogu je tedy nás vysunout z familiární sociální pozice a odhalit náš vlastní (u každého jiný) bias a předpojetí, a uvědomit si jak rozdílnost přístupů a pojetí, tak i naše osobní zakotvení ve společenských a mocenských vztazích. Jako městský člověk se zkušeností s menšinovostí či diskriminací (např. skrze cestování či biografii) budeme mít zcela jiný přístup k těmto tématům než člověk bez těchto zkušeností. Jako „vzdělaný“ či reflektivní člověk chápeme, že gender, „rasa“ a náboženství jsou komplexní kategorie a nelze je redukovat na jeden rys (šátek, dveře a dávky). Společenské vědy mohou tuto

komplexitu zprostředkovat. Cílem tedy je navnadit účastníky a účastnice k tomu, aby se tázali po obsahu a povaze pojmů, které strukturují naši společenskou zkušenost.

- pokus o přeložení debaty k tématům, na kterých je těžké se shodnout, dokud používáme pojmy, které každý chápeme jinak (rasismus, náboženství, gender)

Cílem cvičení je deeskalovat a depolarizovat kontext, v něm se snažíme obhajovat zásadní pravidla demokratického soužití: důstojnost jednotlivce skrze univerzálně pojatá lidská práva a emancipaci.

Jsme v procesu rozšiřování společenského zájmu a uznání o dosud/stále marginalizované skupiny ve společnosti — ať již jsou to Romové, gender či uprchlíci, a také ženy a jejich autonomie.

6.2

Jak (ne)mluvit o Islámu?

Spory o islám se většinou točí kolem naší představy o „islámu.“ Jsou často formovány právě v kontroverzních debatách, ve kterých nezaznívá hlas muslimů, ani konkrétní zkušenost s konkrétním problémem, ani sebereflexe. Jsme potom schopni „islám“ chápat jako hrozbu a chovat se netolerantně. Tento pracovní list chce uvést nejen základní definice (islám, islamofobie, kritika islámu), ale i různé perspektivy na to, co je pravděpodobně jádrem neshod. Naše vnímání náboženství a jinakosti není totiž založeno na abstraktním a univerzálním základě, ale je výsledkem dlouhého procesu sekularizace a privatizace náboženství, který naše očekávání (jaké může a má být náboženství) viditelně formuje. Když se setkáváme s projevy, které očekáváním neodpovídají, vzbuzuje to negativní reakce, podezření a strach.

Entita „islám“

Jelikož se „islám“ stal předním předmětem rozprav, politik a mobilizací, není nijak překvapivé, že to, co tento pojem v současné veřejné debatě představuje, je velmi vzdálené žité realitě samotných muslimů. Už proto, že islám jakožto náboženská tradice a civilizace, je dynamický a mnoho-rozměrný jev, který, stejně jako třeba křesťanství, nelze zachytit pod jeden pojem či představu. My ale máme tendenci „islámu“ připisovat vlastnosti způsobem, který by v případě „křesťanství“ neobstál. Většinový mediální obraz „islámu“ odpovídá představě, že jde o monolitní a neměnnou entitu a zároveň, jak říká Olivier Roy, jakýsi software, který řídí jednotlivé muslimy; jejich společenské chování, politické přesvědčení a životní cíle.

V různých etapách výše popsané proměny protiislámských představ byl „islám“ vnímán vždy ve vztahu k „nám“ jako (a) historicky konkurenční civilizace, (b) cizí, odlišná a nekompatibilní kultura a jako (c) agresivní ideologie. Je ale zřejmé, že „islám“ ve veřejné debatě znamená něco zcela jiného než to, jak islámskou náboženskou tradici prožívají samotní muslimové, či jak ji zkoumají vědci.

Spíše než odrazem skutečnosti je debata o islámu odrazem nás samotných. Důvod je nasnadě: islám jako náboženství, různé aspekty arabské, turecké či jiné kultury stejně jako historie států zůstávají nejen u nás poměrně neznámé, ale dosud do velké míry neprozkoumané, a to jak mezi odborníky, tak v široké veřejnosti. Poznání obrazu kulturních výměn mezi latinskou a arabskou kulturou, a tedy představa o odvozenosti evropské renesance, se teprve v posledních desetiletích dynamicky vyvíjí, stejně jako se vyvíjí poznání dějin velkých islámských států, dopadů kolonialismu a modernizace, či velmi dynamické náboženské současnosti. Islám tedy teprve poznáváme, a to nejen my, ale i celý Západ. Není přehnané říct, že zejména pro koloniální státy, jako je Francie, Velká Británie a USA, je poznávání jejich vlastních konstrukcí „islámu“ i problematickým poznáváním sebe samých, tedy i vlastní koloniální historie.

Co je islamofobie?

Islamofobie zahrnuje široké spektrum projevů vyjadřujících předsudky, diskriminaci až nenávist vůči muslimům. Stejně jako antisemitismus, anticiganismus a homofobie i islamofobie je projevem pocitu nadřazenosti a vede k ponižování celé skupiny lidí na základě vnímané

náboženské, národní nebo etnické identity, spojované s určitou představou o islámu. Definovat islamofobii ale není lehké. Britská nadace Runnymede Trust popisuje islamofobii jako „pohled či světový názor zahrnující neopodstatněný strach nebo odpor vůči muslimům, který ústí do praktik vyčleňování či diskriminace“.¹ Problém s touto definicí je výraz „neopodstatněný strach“, který obsahuje psychologický pojem strachu (fobie) a naznačuje, že může existovat něco jako opodstatněná islamofobie. Pojem islamofobie tak popisuje nějaký problematický vztah k jakési hrozbě, zároveň ho odsuzuje jako založený na předsudcích. Nezřídka se stává negativní nálepkou, používanou pro delegitimizaci protivníků. Je to tedy pojem kontroverzní a je sám předmětem politických bojů.

Spíše než o islamofobii je praktičtější hovořit o *diskriminačnímu postoji, obdobnému rasismu, který se obrací proti celým etnickým a náboženským skupinám, a je založen na tendenci vnímat negativně, přezíravě až nepřátelsky a se zobecňujícími předsudky, národnosti a jednotlivce, které spojuje příslušnost k islámu*. Tzv. islamofobii je tedy možné rozložit na negativní stereotypy, nepřátelské projevy a na určité představy a ideologie, které je ospravedlňují. Tyto jevy mají svou vlastní historii v Česku a na Západě. Popsat tuto nedávnou historii pomůže lépe pochopit proces, jakým se negativní stereotypy a protiislámské postoje postupně přesunuly ze specializovaných skupin a médií do mainstreamu a jak k nám také proudily ze zahraničí.

Projevy islamofobie

Islamofobní projevy mají následující základní vlastnosti: aktivně vytvářejí negativní obraz islámu jako protizápadní, útočné a v porovnání se „Západem“ méněcenné identity všech muslimů; agresivně vnucují svůj názor, nepřipouští kritiku, protiargumenty či pochyby, „strkají“ všechny muslimy „do jednoho pytle“. Dále vyvolávají strach: vykreslují islám jako hrozbu a naši společnost jako ohroženou expanzí islámu, který je k nám z nějakého důvodu nepřátelský. Islamofobní projevy podněcují alarmismus: vzbuzují paniku, pocit urgentního ohrožení, na které je nutno agresivně reagovat; vyznačují se konspiračním myšlením, např. přesvědčením o projektu islamizace Západu a „organizované invazi“ muslimů do Evropy.

1 The Runnymede Trust. Islamophobia: A Challenge for us all, 1997. https://assets-global.website-files.com/61488f992b58e687f1108c7c/617bfd6cf1456219c2c4bc5c_islamophobia.pdf

Ideologie „antiislamismu“

Podobně jako jakýkoliv rasismus, i islamofobie je založená na názorovém proudu, který někteří jeho propagátoři aktivně rozpracovávají do podoby určité ideologie. Tato ideologie vytváří umělý obraz „islámu“. Pro své potřeby antiislamistická ideologie definuje islám po svém, bez odkazu na komplexní, reálnou podobu různých forem islámu a bez odkazu na jednotlivé muslimy a jejich sebe-pochopení. Všichni známe větu; nejsem antisemita, mám židovského přítele. Známy český antiislamista například tvrdí: nemám nic proti jednotlivým muslimům, jen je chci vyléčit z „islámu“.

Vzniká fenomén strašáka, tzv. „strawman“. Pracuje s fiktivním obrazem islámu, na který navěsí řadu negativních vlastností, které ospravedlňuje fakty vytrženými z kontextu, např. několika verši z Koránu, který ovšem antiislamista nezná a nepotřebuje pochopit.

Proto je ideologie antiislamismu nevyvratitelná racionálními argumenty, protože jakákoliv fakta o islámu, o jeho různých podobách, včetně toho, jak jej chápou samotní muslimové, nemají nic společného se strašákem, který antiislamista vytvořil.

Antiislamista je poloinformovaný. Fakta ho nezajímají, zajímá ho jen potvrzení vlastních postojů, které ve svých extrémních projevech vytváří jakousi neliberální až nacionalistickou skupinovou identitu.

Na rozdíl od obav z islámu, ideologie antiislamismu není spontánní reakcí na nezvládnuté hrozby a společenské změny, ale je aktivně vytvářena celou řadou ideologů a ex-muslimů. Center for American Progress identifikoval v USA síť nadací a „expertů na dezinformace“ napojenou na americkou náboženskou pravici a neokonzervativce, jejichž protiislámské postoje jsou velmi explicitní a často přebírané v zahraničí. V České republice jsou islám a migrační krize častým tématem v populistických a pro-ruských médiích. Antiislamismus je rovněž oblíbeným nástrojem nových populistických hnutí a jde ruku v ruce s autoritářskými tendencemi.

„Islám“ antiislamistů

Antiislamisté vnímají islám jako monolitický, statický a neměnný soubor dogmat a postojů, který je vůči „Západu“ méněcenný, protože je ve své podstatě archaický, misogynní, politický a násilný. Popírají jeho pluralitu a vývoj,

stejně jako popírají schopnost se přizpůsobit modernímu světu a liberální demokracii. Projektují do tohoto pojmu svoje vlastní chápání náboženství, potažmo protináboženské postoje, a chápou islám v zásadě jako dogmatickou ideologii. Generalizují své špatné zkušenosti s určitou formou islámu nebo zkušenost jim zprostředkovanou někým dalším na celé náboženství.

Hlavním obsahem antiislamismu je zaměňování islámského *fundamentalismu* za *islám* jako takový. Skutečností je, že někteří islámští fundamentalisté právě tak vidí islám — jako neměnný a v konfliktu se Západem.

Negativní stereotypy jako dopad islamofobie

Negativní stereotypy o islámu jako další projevy veřejného rozšíření islamofobních projevů jsou subtilnější, ale o nic méně nebezpečné pro soužití v liberálním pořádku. Zvláště v mainstreamových médiích, které islamofobii odmítají, se pod vlivem islamofobie prosazují určité stereotypy a reflexy.

Prvním je nevyváženost a sensacionalismus. Kontroverze kolem islámu jsou mediálně vděčné. Vyjadřovat se k negativním aspektům islámu nebo k negativním projevům muslimů přitahuje pozornost a média toho využívají. Zprávy o násilí Dáaše potvrzují určité stereotypy, zatímco například veřejné odmítání terorismu ze strany muslimů a jejich duchovních se ve zpravodajství už tolik neobjevuje.

Druhým je zjednodušování, neinformovanost, záměna pojmů a někdy i předpojatost. Složitě fenoménu arabského světa sotva sledují a chápou i odborníci. Média jsou často neopatrná ve směřování různých fenoménů, např. islámu a islamismu, nebo islamismu a radikálního fundamentalismu.

Třetím je zobecňování. Média a veřejný diskurs jsou plné zobecňujících pojmů. „Islámu“, „muslimům“ a častěji ještě „muslimským ženám“ se připisují zcela obecné vlastnosti takovým způsobem, který by byl nepřijatelný, kdyby se jednalo o jiné náboženství. Nejlepším testem je zaměnit adjektivum „islámský“ například za „křesťanský“ nebo „židovský“. Každé zobecnění, i když není motivováno nepřátelstvím vůči islámu, potvrzuje a upevňuje antiislámské stereotypy. Právě mainstreamová média nesou největší zodpovědnost za to, zda se budou stereotypům vyhýbat, nebo zda jim dají vážnost.

Zobecňování je logicky a lidsky absurdní. Olivier Roy, francouzský islamolog zabývající se fundamentalismem,

píše, že takové zobecňování rovná se předpokladu, že každý muslim má „malý koránský program, zapojený do svého podvědomí“, který ho, ať chce, nebo ne, předurčuje k nějakému chování.

Islamofobie vs. kritika islámu

Znamená kritika islamofobie obranu islámu za každou cenu? Je kritika islámu vždy islamofobní?

V žádném případě. Kritizovat islám a zejména muslimy samozřejmě lze a je to plně legitimní. Ovšem legitimní kritika se obrací na reálný a zejména konkrétní jev a nabízí racionální pohled založený na faktech a argumentech. Je zcela legitimní kritizovat postavení žen v Saúdské Arábii nebo konzervatismus určitého pojetí šari'í, kritizovat závislost islámských učenců na státu v Turecku, zvyky pákistánského venkova, diskriminaci křesťanů v Egyptě, či násilí Dáeše.

Kritizovat lze určitou konkrétní ideologii (např. islamistickou ideologii určitého hnutí). Těžko lze ale kritizovat náboženství jako takové, protože zahrnuje bezpočet jevů a v „čisté formě“ v reálném světě neexistuje. Kritizovat abstraktní pojem islámu je stejně absurdní, jako kritizovat „křesťanství“ nebo „buddhismus“. Lze ale smysluplně kritizovat určitou vlastnost tradice. Muslimové sami provádějí celou řadu kritických výstupů vůči vlastní společnosti, právnímu systému, společenským zvykům, a to z liberálních, feministických, ale i čistě teologických pozic.

Legitimní kritika se vyhýbá takzvané esencionalizaci. Častým neduhem kritiků islámu je předpoklad, že islám má nějakou jednoznačnou, neměnnou podstatu. To je mimo jiné postoj celé řady islámských fundamentalistů. Kromě toho, že se tato představa nezakládá na pravdě — islám jako právní a etický systém je geograficky rozrůzněný a v čase se neustále mění — esencionalizace islámu nahrává právě fundamentalistům a oslabuje muslimy, kteří jim čelí. Činí tak například potvrzováním tvrzení celé řady z nich, že „Západ“ je nepřátelský vůči „islámu“.

Proč je islamofobie problém?

Jev islamofobie ve veřejném prostoru má celou řadu silně negativních dopadů. Islamofobie stigmatizuje nejen naše muslimské spoluobčany, ale i ty, kdo se snaží o racionální debatu. Celá řada českých muslimů se obává vyjít do veřejného prostoru nebo dokonce opouští republiku

a ponechává debatu extrémním názorům antiislamistů nebo nereprezentativním osobám mezi muslimy.

Islamofobie svým emočním nábojem polarizuje. Marginalizuje u nás a v Evropě ty názory a postoje, které stojí mezi extrémy, rozděluje veřejnost na „ty pro“ a „ty proti“. Tolerance ke stereotypům a veřejná podpora antiislamistů změnila veřejnou debatu. Už se nesnažíme udržovat korektnost vyjadřování. Je přijatelné zobecňovat názory o „muslimech“, ale i zlehčovat znásilňování a hlásit se k netolerantním postojům.

Dalším dopadem rozšířené islamofobie je ale znevažování racionální debaty. Dnešní obavy mají svůj racionální základ, ať už je to nepředvídaná imploze Středního východu, změny na pracovním trhu, oslabení sociálního státu, hrozící rozvolnění EU, či problémy při integraci menšin u nás i v Evropě. Tyto problémy jsou velmi reálné, vyžadují porozumění jejich podstatě a společné hledání řešení. Islamofobie strhává pozornost k marginálnímu jevu a vede k zástupné debatě, která žádné konstruktivní řešení těchto problémů neumožní. V neposlední řadě stereotypy potvrzují pozice populistů.

Co s islamofobií?

Proti strachu je nejefektivnější poznávat to, z čeho máme strach. Proti antiislamismu je třeba racionálně zpracovávat témata, která byla obsazena antiislamistickými ideologiemi.

Je třeba chápat motivy strachu a analyzovat jeho důvody (např. ohrožení sociální soudržnosti, sociálního státu, společné evropské migrační politiky atd.); analyzovat (nejen zmiňovat) skutečnosti spojované s negativním obrazem islámu (věnovat se muslimským menšinám v Evropě, širším souvislostem krize na Středním východě, regionální dimenzi džihádismu apod.); analyzovat tvrzení antiislamismu, zjišťovat skutečný stav a informovat o něm; nebát se kritizovat islám a muslimy, ale racionálním a konkrétním způsobem; dávat muslimům samotným prostor pro vyjádření.

Stereotypy o evropských muslimech

I v českém prostředí se rozšířily předsudky proti muslimům, které se nezakládají na skutečnosti, ale opírají se o zkreslená fakta. Několik příkladů za všechny:

- *Islám je nekompatibilní s demokracií* — přičemž velká část muslimů v demokraciích žije (Indonésie, Indie, Turecko, Tunisko plus menšiny v EU, USA, Kanadě, Austrálii atd.);
- *Muslimové chtějí všude zavádět šari'u* – zatímco muslimské státy až na výjimky mají sekulární ústavy a šaría je částečně uplatňována jen v občanských zákonících;
- *Muslimové se neintegrují do západních společností* — z 15 milionů muslimů žije jen malá menšina ve vyloučených oblastech a důvody jejich marginalizace jsou povětšinou sociální, ne náboženské (stejně jako u nás žijí 2/3 Romů integrovaně);
- *Třetí generace muslimů se radikalizuje* — z 15 milionů evropských muslimů odešlo do džihádu několik tisíc, z nichž asi pětina byli evropští konvertité.

FAQ Šátek a islám

① Proč nosí muslimky šátky?

- Je to silně rozšířený společenský zvyk, který byl v tradičních zemědělských společnostech běžný i mimo islámský svět.
- Islámský hidžáb je ukotvený v islámské tradici (sunna) a je většinou považovaný za náboženskou povinnost. Odložit šátek zejména mezi muži může být vnímáno jako nesnesitelné obnažení a ponížení.
- Hidžáb má pozitivní konotaci. Hidžábem vyjadřují lidé *skromnost* a obecně ctnostné chování a zbožnost.
- Různí lidé mají různé motivace (zakořeněný zvyk, pobožnost, snaha o morální osobnost, očekávání rodiny na určité společenské a genderové chování jako např. nošení sukní u žen).

② Je to podobné jako křesťanské kříže?

- Ne, šátek je vždy vidět, zakrývá vlasy a je chápán jako povinný, zejména v mešitě a při modlitbě.
- Bez hidžábu pro ženy a cudného oblečení pro muže (dlouhé kalhoty, ideálně i rukávy) nelze vejít do mešity, před modlitbou je ještě třeba se rituálně umýt. Hidžáb je jedním z mnoha předpisů, týkajících se i mužů vedle čistoty a např. půstu a charity (ortopraxe).
- Je podobný parukám a šátkům u chasidských žen.

③ V čem je islám jiný jako náboženství?

- Islám je monoteistické náboženství, ta se mezi sebou ale vzájemně liší.
- Islám má mnoho konfesí (šíité, sunnitě) a proudů (liberální, konzervativní, ultrakonzervativní) a kultur, které se zásadně liší.
- Islám má mnohem méně (iracionálních) dogmat a mnohem více požadavků na rituální etické a společenské chování (modlitby, půst; ctnosti, konzervativní normy).

④ Má člověk právo na svobodný projev náboženství za každých okolností?

- Svoboda náboženství je lidské právo, ale jako každé jiné nesmí jeho naplňování ohrozit lidská práva jiných.
- Dlouho jsme chápali svobodu náboženství jen podle evropského sekularizovaného modelu, tedy jako právo na vlastní dogma. Islám je jiný, zahrnuje komunitní praxi (šátek, pouze halál nevepřové maso, vlastní pohřební rituály, pravidelné modlitby). Některé z těchto praxí jsou integrované do západních pravidel (např. ve školách je vždy jedno vege jídlo pro vegetariány, židy a muslimy; šátek je běžný i ve sportu atd.).
- Svoboda projevu a náboženství není absolutní, může být omezena právy nebo zájmy jiných skupin (např. při výkonu povolání), ale pouze do nezbytné míry.

⑤ Proč je islám vnímán jako problém?

- Náboženská diverzita je pro nás nová, nejsme zvyklí na jinakost.
- Naše společnost se sekularizovala, náboženství už víc než 100 let neurčuje chod naší společnosti, ale mimoevropské země jsou v tomhle jiné (včetně USA).
- Neznamená to ale, že náboženští lidé nemohou být moderní a respektující.
- Islám si spojujeme s migrací, která přináší specifické výzvy.
- Islám je „naším problémem“ z důvodů rozepsaných zde 📄.

6.3

Jak mluvíme o genderu?

Spory kolem genderu — potažmo sexuality, ženských práv a práv LGBTQ+ lidí — byly umožněny zejména tím, že se jedná o mnohoznačný termín, který se z analytické kategorie sociálních věd přelil do běžné mluvy, v níž si žije vlastním životem. V Česku jeho porozumění navíc nepomáhá ani to, že se jedná o slovo cizího původu, a tak jeho význam nelze intuitivně odvodit. I z těchto důvodů ho různí lidé záměrně používají tak, jak se zrovna hodí jejich ideologickému programu.

Navíc ani ve společenských a humanitních vědách není sjednocená představa o tom, co koncept „gender“ znamená.¹ Pro akademické prostředí je příznačné, že se vedou živé diskuze a spory o co nejvýstižnější definici určitého konceptu. Nejenže se používá rozdílně napříč disciplínami, mezi vědci a vědkyněmi nepanuje ani absolutní shoda na tom, jak s tímto konceptem systematicky pracovat. Tato dynamika odráží současný stav světa, pro který je dynamická proměnlivost příznačná.

Naším cílem ale není zaplétat se do složitých akademických debat. Zajímá nás především to, v jakých podobách se termín „gender“ objevuje v českém veřejném prostoru. Abychom pochopili, odkud úzkosti spojené s debatami o genderu pramení, je třeba porozumět tomu, že konspirační teorie, které se k genderu váží, mají někdy reálný základ. Někteří aktéři jej však záměrně

zkreslili za účelem vyvolání morální paniky a získání politické moci.

Pro některé mluvčí koncept genderu představuje sociálně konstruované společenské role, které ve společnosti tradičně zastávají ženy a muži. Pro jiné může představovat nátlakovou ideologii, jež nutí lidi, aby se chovali podle toho, jestli se narodili do mužského nebo ženského těla. Takoví lidé často volají po zrušení genderu jako rozlišovací kategorie a sní o světě, kde se člověk nemusí identifikovat ani jako muž, ani jako žena.

Ostatní naopak nemají problém s dělením do škatulek, ale s jejich množstvím. Podle nich je dělit lidi jen do dvou škatulek omezující a brání lidem v tom, aby byli sami sebou, a volají po rozšíření těchto kategorií o další typy (odtud pochází katastrofická varování o 66, popřípadě 377 genderech). Když transgender lidé mluví o svém genderu, popisují tím svoje vnitřní nastavení, kdy svět prožívají jako žena, přestože se narodily do mužského těla, nebo jako muž, přestože se narodily do těla ženského.

¹ Viz náš text Jak se z genderu stala genderová ideologie.

Jiní chápou gender striktně jako analytickou kategorii, která řeší rozdělení moci ve společnosti a je užitečná hlavně k tomu, aby poukázala na to, že ženy i sto let po tom, co získaly volební právo, mají statisticky stále nižší postavení ve společnosti, ať už se jedná o jejich společenský status, příjem, popř. množství neplacené práce, kterou vykonají ve prospěch celé společnosti.

Relativní vágnosti termínu „gender“ šikovně využili aktéři, kteří touží po společnosti, v níž rodinu tvoří matka, otec a děti, a po tom, aby k tomuto modelu neexistovaly žádné další alternativy a všichni lidé žili podle tohoto schématu bez ohledu na jejich preferenci. Na rozdíl od ideologií, jako jsou fašismus nebo nacionalismus, neexistuje žádný pevně daný ideový systém, který by šlo označit jako „gender“. Přesto tito aktéři mluví o tzv. „genderové ideologii“ a tím se snaží jakékoliv emancipační snahy, které termín používají k analýze sociálních nerovností, dehonestovat.

Záměrně opomíjí i fakt, že feministky mezi sebou naopak dlouhodobě vedou spory nejen o tom, zda pojem genderu používat, ale i o tom, zda by měla být legální sexuální práce, surogátní těhotenství nebo zda by feminismus měl být levicový či pravicový. Přesto se ultrakonzervativcům povedlo vytvořit představu, že kdokoliv, kdo s termínem „gender“ operuje, je součástí jedné nátlakové skupiny, která tzv. genderovou ideologii propaguje.

Aby dehonestovali aktivismus za práva žen a LGBTQ+ lidí a obor genderových studií, popisují tuto tzv. ideologii jako soubor zavrženíhodných etických a sociálních reforem, jmenovitě sexuálních a reprodukčních práv, manželství adopce dětí gay a lesbickými páry, nových reprodukčních technologií, sexuální výchovy, gender mainstreamingu, či ochrany před genderově podmíněným násilím. Lidé, kteří termín genderová ideologie aktivně používají, záměrně ignorují historii tohoto pojmu a vybírají si z ní ty nejvíce problematické momenty, jako např. kontroverzní experimenty sociologů ze 60. let minulého století, a jako matku genderové ideologie označují poststrukturalistickou filosofku Judith Butler.

V interpretaci těchto aktérů, kteří čerpají z konzervativního teologického myšlení a konspiračních teorií, je pojem genderu sice značně zkreslen a některé jím označované aspekty extrémně zveličovány, a přesto — nebo právě proto — se jim podařilo udělat z něj velké politické a společenské téma. Politické subjekty a hnutí, která se prezentují jako bojovníci proti genderové ideologii, dokázaly přesvědčit a na svou stranu získat nemalou část lidí, ve kterých společenské změny probíhající v oblastech genderu a sexuality vyvolávají strach a úzkosti. Často to jsou lidé, jimž bylo vštěpováno to, že jakákoliv odchylka od normálu není v pořádku. Dnes jsou naopak nabádáni k respektu a oslavě diverzity.

Obzvláště těm konzervativnějším z nich se může zdát, že zatímco oni se podřídili diktátu o nutnosti usadit se a založit rodinu, a to často ve vztazích, v nichž se sami necítili šťastní, lidé z mladších generací nerespektují stejná pravidla a dělají si, co chtějí a s kým chtějí. Mají tak pocit, že pevný řád a jimi osvojené představy o tom, jak správně žít, se rozpadají, a že dnešnímu světu přestávají rozumět. Spory okolo otázek genderu a sexuality tak pro ně reprezentují spory o tom, co je a co není dobrý život a co je a co není přirozené.

I proto není dobré jejich úzkosti smést ze stolu jako emoce pramenící z nepochopení problematiky a špatné informovanosti. Tito lidé docela dobře chápou, z čeho mají strach, a ten není naprosto iracionální: přístupy k sexualitě a otázkám genderu se vyvíjí. Někteří aktéři ale dokážou tento strach přetavit v nenávist. A tomu je třeba předcházet.

6.4

Jak mluvíme o „rase“ a rasismu?

„Rasa“¹ je jedním z klíčových aspektů identity, které určují naše společenské postavení (společně s třídou, genderem, věkem, tělesnou způsobilostí, zdravotním stavem, etnicitou, občanstvím aj.). Sociální vědy s těmito aspekty zacházejí jako s analytickými nástroji, které pomáhají chápat povahu společenského uspořádání a rozkrývat společenské nerovnosti. Mnoha lidem se ale pojem „rasa“ přičí. Cožpak rozdělování lidí do různých „ras“ nebylo nutnou podmínkou útlaku některých „rasových“ skupin? Není už ten, kdo mluví o „rase“ rasistou?

Současné akademické bádání bere tyto obavy vážně. Bere také na vědomí, že i když jsme v Evropě udělali mnoho pro to, abychom „rasu“ vykazali z přijatelného slovníku, představy o „rasových“ rozdílech nikam nezmižely a dále se podílejí na zvyhodňování některých skupin na úkor druhých. Jinými slovy, právě proto, že se v současných společnostech „rasové“ dělení stále promítá do přístupu ke zdrojům a životním šancím, je třeba se jím zabývat. Jinak bude stěží možné tyto nespravedlivé nerovnosti překonat.

Protože byla „rasa“ ve svém biologickém pojetí vyvrácena, její funkci dnes převzaly jiné termíny jako „kultura“ nebo „etnicita“. Tyto pojmy se staly novým prostředkem definování vztahů mezi určitými společenskými skupinami na bázi údajně nezměnitelných rozdílů, které mají zakládat vztahy nadřazenosti a podřízenosti mezi těmito skupinami. Tyto rozdíly už však nejsou definovány biologicky, ale skrze odkazy na „hodnoty“, „normy“ či „mentalitu“, které jsou vykládány na způsob svěřací kazajky, z níž

člověk není s to uniknout. Bude tedy jednat pouze tak, jak to určitá kultura či mentalita předepisuje.

Specifický problém nastává tehdy, když je odmítání vidět „rasu“ využíváno jako vědomá strategie, jak společenské nerovnosti podle „rasového“ klíče zachovat. Tito lidé obviňují ty, kteří na „rasové“ nerovnosti a jejich nespravedlnost upozorňují, z diskriminace, ba přímo rasismu. Převrací tím původní význam v jeho pravý opak, čímž debatu o „rase“ a rasismu jen dál zatemňují. V Česku máme pro tuto strategii přiléhavá rčení: *zloděj křičí: chytte zloděje!*

Biologické chápání „rasy“ je v akademických kruzích považováno za pseudovědecké. Přesto v něj stále mnoho lidí věří. Vědci a vědkyně v případě tohoto rozporu poukazují na to, že „rasa“ není ani tak přírodním či přirozeným jevem, jako lidským výtvozem — společenským konstruktem.

Skutečnost, že „rasu“ vytvořili lidé za určitých historických okolností, lze ilustrovat například tím, že nikdy

nevnikla všeobecně přijímaná rasová klasifikace. Různí lidé v různém čase a na různých místech mluvili o existenci tří až šedesáti „lidských ras“, které navíc nebyly definovány pouze barvou kůže, typem vlasů nebo nosu, ale také geografickým původem, jazykem, národností či etnicitou nebo náboženstvím.

Druhým příkladem jsou posuny ve vnímání některých skupin. Například Irové byli dlouho Angličany a Američany původem z Anglie, Švédska či Německa vnímáni jako „nebíli“, o čemž svědčí třeba dobové karikatury zobrazující Iry jako opice. Postavení Židů v nacistickém Německu ilustruje případ upření příslušnosti k „bílé rase“. Mluvíme-li o „bílé rase“, je třeba barvu vnímat jako metaforu spíše než charakteristiku vnějších tělesných znaků (fenotyp). Ostatně stačí se podívat do zrcadla, barva kůže nikoho z nás opravdu není bílá.

Proč nikdy nevznikla jedna konečná klasifikace „ras“ a proč docházelo k posunům ve vnímání toho, kdo patří ke které „rase“, lze vysvětlit tím, že jejich primárním účelem bylo od počátku vytvoření systému, který některé skupiny označil za nadřazené a jiné za podřízené a tyto představy vpletl do společenských vztahů. „Rasa“ není nástrojem poznávání reality, nýbrž mocenským nástrojem.

Systém nadvlády jedné skupiny nad druhou definovaný podle „rasového“ klíče, který slouží k zajištění různých výhod na základě vyvlastňování, vykořisťování nebo vyloučení z přístupu ke zdrojům a k jehož ospravedlnění jsou používány argumenty o nepřekonatelné nerovnosti mezi těmito skupinami, můžeme označit jako rasismus.

V moderní době získal největší vliv evropský rasismus, stavějící na nadřazenosti „bílé rasy“. V tomto systému je bílá spojována s pozitivními aspekty, zatímco černá je vnímána jako její negativní obraz. V dnešních evropských a amerických společnostech, jakož i v dalších zemích, kde je bělost považována za normu, nejsou lidé zvyklí o sobě přemýšlet jako o nositelích určitého typu „rasy“. Neuvědomují si, že jsou rasizováni — tedy ztotožňováni s určitou „rasou“ —, stejně jako jsou rasizováni lidé jiné než bílé barvy kůže. To pak přispívá ke vzniku specifického pohledu na svět, který má tendenci vidět „rasu“ pouze u někoho a pouze ve smyslu něčeho „nenormálního“, tudíž „méněcenného“, a nikoliv jako něčeho, co jedny zvýhodňuje — třeba jenom tím, že je nikdo kvůli údajné „rasové“ příslušnosti nediskriminuje na pracovním trhu, vzdělávacím systému nebo v oblasti bydlení.

Shrňme-li výše řečené, hlavním důvodem současného akademického zájmu o „rasu“ je, že přestože byla ve svém biologickém pojetí odborně vyvrácena, nespravedlivé společenské nerovnosti, které založila, stále přetrvávají. Pokud kategorii „rasy“ nevyužíváme jako analytický

nástroj, nemůžeme nespravedlivým společenským nerovnostem porozumět a tím pádem je ani překonat. Součástí analýzy „rasových“ nerovností je rozlišení tří úrovní či forem rasismu:

- **Individuální rasismus** odpovídá patrně nejrozšířenějšímu chápání rasismu. Jedná se o diskriminační jednání, které vyplývá z předsudků, tj. negativního postoje vůči lidem na základě jejich členství v určité společenské skupině, o které má nositel tohoto postoje zkreslené a zavádějící informace. O takových informacích hovoříme jako o stereotypech. Předsudky a stereotypy mohou být výsledkem osobní zkušenosti s určitými lidmi, která byla nesprávně zobecněna na celou skupinu. Většinou však takové zkušenosti předchází; předsudky a stereotypy si osvojujeme v rámci běžné socializace, přejímáme je od rodičů, přátel, z médií atd., a to často neuvědomovaně. Interpersonální rasismus se může projevovat různými způsoby, od násilného jednání (fyzické a slovní útoky, zesměšňování) a odmítnutí poskytnout nějakou službu (nepřijetí do práce, nepřijetí žádosti na úřadu, neobsloužení v baru) po zaujímání paternalistického přístupu (zacházení jako s dítětem, ponižující poučování) či cílené vyhýbání se kontaktu s členem rasizované skupiny (odstěhování se ze čtvrti, přehlášení dětí do jiné školy, přechod na druhou stranu ulice...).
- **Institucionální rasismus** je věcí politik, zákonů a administrativních opatření, které nerovně dopadají na různě rasizované společenské skupiny. Samozřejmě i v tomto případě jsou politiky, zákony a opatření v konečném důsledku dílem jednotlivých osob, nicméně jejich institucionalizovaná povaha z nich dělá něco víc. Zásadní je, že instituce mohou diskriminovat na základě „rasy“ přímo i nepřímo. Přímá diskriminace je definována předsudečným úmyslem; činnost institucí přímo sleduje zvýhodnění jedné skupiny na úkor druhé. Naproti tomu nepřímá diskriminace není nutně úmyslná. K tomu, abychom nějakou praxi či označili za rasistickou, stačí „pouhé“ odhalení nerovnoměrných dopadů, které pomáhají upevňovat nerovné mocenské vztahy mezi rasizovanými skupinami. Činnost institucí (vláda, ministerstvo, správa uprchlých zařízení, policie atd.) lze tedy považovat za rasistickou tehdy, pokud ve výsledku zvýhodňuje jednu skupinu na úkor druhé. Jako příklad nepřímé institucionální diskriminace lze uvést policejní praxi, kdy jsou častěji kontrolováni a zastavováni příslušníci jedné skupiny než druhé. Jiným opatřením může být požadavek, aby zaměstnanci nenosili na hlavě

pokrývku hlavy, což znevýhodňuje např. Sikhy nebo Židy. Nerovně může dopadat také požadavek pronajímání týkající se počtu dětí, které lze v jimi pronajímaném bytě ubytovat, pokud některé skupiny mají průměrně větší počet dětí než jiné. Na druhé straně, pokud praktiky směřují k odstranění „rasového“ zvýhodnění jedné skupiny na úkor druhé, o rasismu zde mluvit nelze. Rasistickou taková činnost není tehdy, má-li zvýhodnění jedné skupiny na úkor druhých odstranit. Záleží na tom, zda praktiky rasistický systémem podporují nebo jej naopak nabourávají.

- **Strukturální rasismus** bývá někdy zaměňován s institucionálním rasismem, protože shodně ukazují za horizont kontaktu dvou jedinců z různě rasizovaných skupin. Hlavní rozdíl můžeme spatřovat v tom, že ve strukturálním rasismu již nejde ani tak o fungování určitých institucí, jako spíše o nerovné rozdělení zdrojů a příležitostí mezi různými společenskými skupinami. Strukturou, o kterou se ve strukturálním rasismu jedná, je tedy společenská struktura. Jde o to, kdo v ní zaujímá jakou pozici a jak se to projevuje v jeho přístupu ke zdrojům a životním šancím. Je-li společnost uspořádána tak, že některá rasizovaná skupina má k dispozici více zdrojů a příležitostí oproti jiné rasizované skupině, hovoříme o strukturálním rasismu. Například u evropských Romů je zdokumentováno jejich znevýhodnění v oblasti příjmu a majetku, vzdělání, přístupu k bydlení, zdraví a zkušeností s diskriminací a předsudečnými útoky. To znamená, že pokud se narodíte do romské rodiny, již tento samotný fakt zvyšuje pravděpodobnost, že vaši rodiče budou vydělávat méně než průměrní neromští rodiče, že vaše domácnost bude mít menší majetek než průměrná neromská domácnost atd. Jedná se o rozdíly statistické, které určují, s jak velkým znevýhodněním se kdo bude potýkat na základě příslušnosti k určité rasizované skupině. Kde se tato nerovnost vzala? Byla historicky vytvořena předchozí diskriminační činností jednotlivců a institucí. I kdyby tak individuální a institucionální rasismy přestaly znehonic dnes existovat, vliv z minulosti nashromážděného znevýhodnění bude stále ve společenské struktuře nějakou dobu patrný.

Představená typologie do jisté míry pomáhá osvětlit časté nedorozumění, k nimž ve veřejných debatách o rasismu dochází. Chápeme-li rasismus jako ne nutně zamýšlený důsledek fungování institucí a historicky utvářené společenské struktury, překonáváme tím chápání rasismu jako jednání, kterého se dopouštějí pouze neracionální, neznalí či extremističtí jedinci. Ostatně toto pojetí

je problematické již na úrovni interpersonálního rasismu. Předsudky o Romech jsou v evropských společnostech kulturní normou, osvojujeme si je často nevědomky během naší socializace v těchto společnostech, a tak nás tyto předsudky mohou ovlivňovat, aniž bychom si to uvědomovali. To však neznamená, že bychom nebyli za své předsudečné jednání vůbec odpovědní. Součástí kultury naší společnosti je také povědomí o existenci protiromského rasismu a jeho negativních dopadů na ty, kteří jsou rasizováni jako nebíli. Pokud se toto poznání rozhodneme ignorovat nebo nevyužívat, činí nás to spoluzodpovědnými za útlak skupin rasizovaných do podřadné pozice.

Závěrem, výše bylo uvedeno, že „rasové“ rozdíly jsou jen jedním z momentů společenského uspořádání. Postavení jednotlivce ve společnosti je vždy utvářeno mnoha různými společenskými rozdíly. V některých případech může být člověk součástí nadřazené skupiny, v jiných zase podřízené. Člověk může být bohatý a zároveň znevýhodněný například způsobem své rasizace. Společenské postavení jednotlivců je tak vždy třeba chápat jako komplexní fenomén.

7

Slovník pojmů

Aktér

Jako aktéry chápeme jakékoli subjekty, které jsou schopny samostatného konání a jednání k naplňování (svých) zájmů. Typickým aktérem na politické úrovni jsou politické strany a hnutí, veřejné instituce, média, ale i soukromé subjekty, církve, firmy, neformální občanské organizace atd.

Bias

Bias (předpojatost či zkreslení) označuje soubor našich (částečně) nevědomých postojů, předporozumění a nereflektovaných přesvědčení, který ovlivňuje naše postoje a vnímání světa.

Emancipace

Emancipací je proces osvobozování: nabourávání zažitých představ o sociálním řádu a hierarchiích, narovnávání práv — nejen formálně, ale i ve skutečnosti. Nejvýraznější boje 20. století za emancipaci proběhly a stále probíhají v oblasti postavení žen ve společnosti nebo postavení afroamerického obyvatelstva v USA, o emancipaci však usilují i další skupiny — např. lidé žijící s postižením, lidé s duševním onemocněním a další stigmatizované a marginalizované skupiny.

Gender

Termín gender popisuje společenské role a očekávání, normy a vzorce chování, které jsou připisovány ženám a mužům, a které spoluvytvářejí společenskou hierarchii. Tímto termínem může být myšlen také soubor individuálních projevů, který zahrnuje sexuální orientaci, vyjádření a identitu.

Globalizace

Globalizace je postupný proces, při kterém dochází k propojování a integraci světa na rovině ekonomické, politické, kulturní a sociální. Znamená to také, že jsme konfrontováni a ovlivňováni myšlenkami a idejemi, které vychází z jiného geopolitického (sociálního, kulturního a historického) prostředí.

Islamofobie

Islamofobie označuje souhrn postojů a projevů, které vyjadřují nadřazenost nebo až nenávistný postoj vůči muslimům. Islamofobie souvisí s diskriminací, xenofobií a rasismem.

Istanbulská úmluva

Celým názvem Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí je mezinárodní smlouva přijatá v roce 2011. K tomu, aby byla závazná na úrovni jednotlivých států, je třeba ji ratifikovat. V Česku k této ratifikaci zatím nedošlo. Úmluva zahrnuje legislativní kroky, opatření a nástroje vedoucí k odstraňování násilí na ženách a domácího násilí. Jde např. o podporu obětí, zvyšování informovanosti, dostupnost pomoci nebo práci s násilnými osobami. Z pohledu úmluvy není násilí na ženách a domácí násilí selháním jednotlivých osob, ale systémový problém, který pramení ze společenských nerovností mezi pohlavími a diskriminace.

Kulturní / sociální kapitál

Kromě kapitálu ekonomického disponuje každý člověk kapitálem, jež spočívá zejména v tom, co víme a umíme (v případě kulturního kapitálu), a v tom, koho známe (sociální kapitál). Sociální a kulturní kapitál do značné míry podmiňují naši sociální mobilitu.

Lobbování

Lobbování je takové jednání nebo činnost, která chce docílit změny v rozhodnutích vlády nebo jiných rozhodovacích orgánů ve prospěch toho, kdo lobbování provádí. Tím může být organizace, uskupení, firma nebo jednotlivec. V demokratických společnostech je lobbování obvyklou praxí.

Liberál

Za liberální v českém prostředí označujeme tu část politického spektra nebo voličů, která obhájí hodnoty liberální demokracie, svou hodnotovou orientací se spíše přiklání hodnotám tradičně chápaným jako „západním“ a tíhne k progresivnějším názorům.

Marginalizovaná skupina / menšina

Jako marginalizované označujeme ty skupiny, které jsou systémově (strukturálně a legislativně) znevýhodňovány, a jejich práva, nároky nebo potřeby nejsou brány vážně nebo nejsou zohledňovány — často proto, že jejich hlas není dostatečně reprezentován nebo je vnímán jako minoritní. Pojem „menšina“ bývá často používán v českém prostředí tak, že vytváří dojem, že lze všechny lidi jednoduše rozdělit do většiny a menšiny. Tak tomu ale není. Všichni sdílíme charakteristiky (pohlaví, sexuální orientaci, zdravotní

či tělesný stav, etnicitu, občanství aj.), které z nás mohou činit v některých případech většinu, a v jiných menšinu.

Misogynie

Jedná se o taková osobní přesvědčení, systémová opatření nebo chování, která vedou ke zhoršení postavení žen ve společnosti, k jejich diskriminaci, přímo ohrožují jejich well-being, nebo dokonce zdraví a životy.

Moc

Moc je schopnost ovlivňovat lidi, situace, věci nebo události. V daném kontextu chápeme moc obecně jako schopnosti lidí něco měnit či ovlivňovat. Moc se může uplatňovat v různých oblastech (např. politická moc, ekonomická moc, sociální nebo psychologická moc). S mocí také úzce souvisí vliv, který chápeme jako schopnost jedince nebo skupiny prosadit svou vůli. Síla vlivu se přímo odvíjí od množství moci a schopnosti ji použít.

Othering (zjinačování)

Othering je ve společnostech běžný proces, během něhož dochází k rozdělování lidí na my vs. oni. Klíčovou roli zde hraje tzv. rámování, kdy jsou cizí skupině přisovány určité charakteristiky, zpravidla protikladné charakteristikám skupiny naší. Podílí se na tom nejen konkrétní lidé, ale také mediální a kulturní produkce a různá politická a administrativní rozhodnutí. Se sebe-pochopením jedné skupiny se typicky pojí odmítání rysů skupiny druhé, respektive vytváří se představy nadřazenosti a podřízenosti, či přímo podřadnosti: např. bílý vs. černý, zodpovědný vs. nepřizpůsobivý, civilizovaný vs. nemoderní atd. K otheringu patří především přisovávání určitých vlastností na základě stereotypů o skupině lidí, ale také vytváření morální paniky a pocitu ohrožení různými negativně rámovanými skupinami.

Pozicionalita

Pozicionalita je sociálně-vědní koncept, který říká, že způsob a produkce poznání a nauky o světě je vždy ovlivněn naší pozicí ve společnosti. Naše pohlaví, sexualita, věk, etnická příslušnost, kulturní zázemí i ekonomický status jsou všechno proměnné, které determinují, jaké zkušenosti se světem máme, s čím jsme se na základě naší žité zkušenosti setkali nebo naopak nesetkali, a tedy i jak svět interpretujeme. Reflexe pozicionality je důležitá při výzkumech a v dalších oblastech vědy a vzdělávání, ale i v běžném životě.

Privilegium (výsada)

Privilegium značí možnost jednotlivce či skupiny participovat na statcích, službách či hodnotách, z jejichž užívání jsou ostatní vyloučeni. Existence privilegií obecně souvisí s nedostatkovostí žádaných statků ve světě, jehož zdroje jsou omezeny. Kromě toho existují sociální mechanismy, které dokáží vydělit z populace privilegovanou část umělým způsobem. Je tomu tak proto, že pouhá participace na privilegiích je považována za hodnotu samu o sobě. Distribuce privilegií je ve všech společnostech funkcí distribuce moci, která ovšem mívá různou podobu. Nejrozšířenější mechanismus distribuce privilegií je založen na moci institucionalizované do podoby úřední pozice a na moci institucionalizované do podoby soukromého vlastnictví. Oba hlavní zdroje privilegií se mohou mnoha způsoby kombinovat. Privilegizace má tendenci stávat se dědičnou. To bývá pravidelně zdrojem napětí, neboť dědičnost privilegií neimplikuje dědičnost schopností. V posledních letech budí stále větší pozornost faktická privilegizace populace vyspělých zemí ve srovnání s životními podmínkami převážné většiny světové populace. Tato forma zděděné privilegizace zatlačuje svým významem do pozadí distribuci privilegií v rámci jednotlivých společností.

Polarizace

Polarizace označuje proces, při kterém dochází k ostrému vymezení se vůči ostatním skupinám v rámci jedné společnosti do takové míry, kdy se jedna skupina cítí být naprosto oddělena od členů skupin ostatních — typicky jsou to kulturní, ekonomická, náboženská nebo politická východiska, která způsobují toto rozdělení. Důsledkem polarizace je zvyšování napětí ve společnosti, narušení sociálních vazeb a soudržnosti.

Rámování

Teorie rámování vychází z poznání, že způsob, jakým nám jsou sdělovány informace (neboli jak jsou rámovány) významně ovlivňuje naši percepci daného sdělení a naši interpretaci. Typicky lze sledovat v médiích, jak ty samé události mohou být zasazeny do různých rámců, což pak zásadním způsobem proměňuje, jak budou tyto zprávy přijaty a jak na ně budeme reagovat.

Rasismus

Rasismus je systém nadvlády jedné skupiny nad ostatními na základě „rasového“ klíče, který se projevuje jejich

vyvlastňováním, vykořisťováním, vyloučením z přístupu k materiálním a nemateriálním zdrojům a službám či omezením takového přístupu. Základem rasismu jakožto společenského systému je rasizace, tj. proces, jímž dochází k rozdělování lidí do hierarchicky uspořádaných skupin, tj. „ras“. „Rasa“ je společenským konstruktem, který nemá oporu v biologii. Genetici potvrdili, že existuje pouze jedna lidská rasa. Součástí vytváření kategorie „rasy“ je představa o nadřazenosti a podřazenosti různých „ras“. Tato představa potom slouží k ospravedlnění rasis-tického systému jakožto „přirozeného“ stavu věcí.

Systémové / strukturální nerovnosti

Jedná se o nerovnosti a znevýhodnění, které nejsou výsledkem dispozic jednotlivce, ale jsou výsledkem fungování společenského systému. Ten tyto nerovnosti může přímo produkovat a dále reprodukovat prostřednictvím svých struktur a institucí. Typickým příkladem systémových nerovností jsou ty ve vzdělávání, kdy dochází k reprodukování vzdělanostních nerovností — děti rodičů s nižším vzděláním mají nižší šanci, že dosáhnou vyššího vzdělání. Zároveň je tento proces posilován segregovacími praktikami na základě etnické identity. Ať už jde o neopodstatněné přeřazování do speciálních škol, nebo o vytváření segregovaných škol, část žactva je vyčleňována z mainstreamového vzdělávání.

Třída

Třída je sociální skupina definovaná typicky příjmem nebo bohatstvím jedince či domácnosti. S ekonomickým postavením jde ruku v ruce odlišná podoba kulturního kapitálu. Obojí přispívá k utváření našeho postavení ve společnosti. Třídní status odkazuje k prostředí, do kterého se rodíme, a jako takové má dopad na naše životní volby a do velké míry předurčuje, jak se náš život bude vyvíjet.

Autorský tým

Václav Walach působí na Katedře politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a na katedře antropologie Západočeské univerzity v Plzni. Zabývá se teorií a praxí bezpečnosti, kriminalitou a její kontrolou a marginalizací Romů. Teoreticky vychází zejména z kritických bezpečnostních studií, kulturní a narativní kriminologie a sociální teorie Pierra Bourdieu. V posledních deseti letech provedl několik výzkumných projektů zaměřených na zkušenosti chudých Romů v segregovaných městských oblastech. Výstupy jeho výzkumné práce byly publikovány v předních akademických časopisech, vydávaných v Česku i zahraničí. Vedle svých akademických úvazků působí v obecně prospěšné společnosti In IUSTITIA, která se zabývá problematikou předsudečného násilí. Zatím poslední projekt se zaměřuje na souvislost mezi tímto násilím a zdravotním postižením.

Zora Hesová se zabývá moderním islámem a rolí náboženství v politice. Působí na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, předtím vedla mezinárodní projekty Asociace pro mezinárodní otázky (AMO) v Egyptě. Studovala v jižní Francii, v Berlíně a v Sarajevu. V posledních letech zkoumá islámské instituce na Balkáně a kulturní války ve střední Evropě.

Eva Svatoňová získala doktorský titul na Katedře globálních studií na univerzitě v Aarhusu. Ve své dizertační práci se zabývala vývojem a současnými podobami českého anti-feminismu. Od roku 2022 působí jako postdoktorandka na Katedře politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a na Katedře sociologie Fakulty sociálních věd v Kodani. Ve své práci vychází především z teorie sociálních hnutí, diskurzivní teorie a sociokulturních přístupů, a věnuje se především studiu krajní pravice, populismu a kulturních válek. Svou práci publikovala v několika zahraničních časopisech a kolektivních monografiích.

Kateřina Kilianová se dlouhodobě věnuje lidskoprávním a globálním tématům, zejména migraci a feminismu, a neformálnímu vzdělávání. Její přístup je holisticky orientovaný.

Anna Demčuk vystudovala magisterský studijní program Mezinárodní vztahy na Masarykově univerzitě v Brně. Už od dob svého studia se zajímala o alternativní způsoby a metody vzdělávání. Absolvovala několik kurzů, které se věnovaly vzdělávání: Kritické myšlení pro pedagogy, Základy nenásilné komunikace, Nenásilná komunikace ve školní třídě, Vedení reflexí a jiné.

Momentálně působí v neziskové organizaci NESEHNUTÍ, kde se věnuje přímé práci se zranitelnými skupinami (zejména s uprchlíky a migranty) a také vzdělávání. Vyvíjí a lektoruje vzdělávací programy zaměřené na práci s náročnými tématy, uvědomění si své pozice ve světě a aktivní sociální změnu. Je družstevnice a aktivistka.